

PHILOGIA

ФИЛОЛОГИЯ

40. SOFIA. 2021. СОФИЯ

Journal's scope

Philologia is an international academic publication in the field of philology – linguistics, literary studies, translation, cultural studies. It was established by the Faculty of Classical and Modern Philology at Sofia University “St. Kliment Ohridski” in 1977.

The materials published in the journal (scholarly articles, reviews, etc.) are blindly reviewed by two anonymous reviewers before acceptance for publication. The manuscripts can be in English, French, German, Spanish, Portuguese, Italian, Russian and Bulgarian.

Frequency: Two issues per year.

Профил на списанието

„Филология“ е научно списание, в което се публикуват материали в областта на всички филологически дисциплини – езикознание, литературознание, превод, културологични аспекти на филологическите изследвания, чуждоезиково обучение. Основано е през 1977 г. от Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Материалите (статии, обзори, научни съобщения, рецензии, хроники) се рецензират анонимно от двама независими рецензенти преди публикуването им в списанието. Приемат се ръкописи на английски, френски, немски, испански, португалски, италиански, руски и български език.

Списание то излиза два пъти годишно.

Главен редактор / Editor-in-Chief

Мадлен Данова – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Madeleine Danova – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Редакционна колегия / Editorial Board

Агнеш Бирталан – *Университет*
„Лоранд Йотвои“ (Унгария)

Agnes Birtalan – *Eötvös Loránd University*
(Hungary)

Айгул Бижкенова – *Евразийски национален*
университет „Л. Н. Гумильов“ (Казахстан)

Aigul Bizhkenova – *Eurasian National*
University (Kazakhstan)

Александра Багашева –
Софийски университет
„Св. Климент Охридски“ (България)

Alexandra Bagasheva –
Sofia University
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Александър Сторожук –
Санктпетербургски държавен университет
(Русия)

Alexander Storozhuk –
Saint Petersburg University
(Russia)

Александър Федотов –
Софийски университет
„Св. Климент Охридски“ (България)

Alexander Fedotoff –
Sofia University
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Ана Паула Коутиньо Мендеш –
Университет на Порто (Португалия)

Ana Paula Coutinho Mendes –
University of Porto (Portugal)

Анастас Герджиков –
Софийски университет
„Св. Климент Охридски“ (България)

Anastas Gerdjиков –
Sofia University
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Атила Демирджиоглу –
Университет Галатасарай (Турция)

Attila Demircioğlu –
Galatasaray University (Turkey)

Барбара Хлибовицка-Вегларш –
Университет „Мария Склодовска-Кюри“
(Полша)

Barbara Hlibowicka-Węglarz –
Maria Curie-Skłodowska University
(Poland)

Венсан Ренер – *Университет „Люмиер“*
Лион 2 (Франция)

Vincent Renner – *Lumière University Lyon 2*
(France)

Галина Аврамова – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Galina Avramova – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Георг Шуппенер – *Университет*
„Ян Евангелиста Пуркине“ (Чехия)

Georg Schuppener – *Jan Evangelista Purkyně*
University (Czech Republic)

Детелина Мец – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Detelina Metz – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Димитър Веселинов –
Софийски университет
„Св. Климент Охридски“ (България)

Dimitar Vesselinov –
Sofia University
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Корнелия Танчева – *Университет Питсбърг*
(САЩ), *Университет Корнел* (САЩ)

Kornelia Tancheva – *Pittsburg University* (USA),
Cornell University (USA)

Маргарита Руски – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Margarita Ruski – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Марио Брдар – *Университет
„Йосип Юрай Щросмайер“*,
Осиек (Хърватия)

Mario Brdar – *The Josip Juraj Strossmayer
University of Osijek*
(Croatia)

Милена Попова – *Софийски университет
„Св. Климент Охридски“* (България)

Milena Popova – *Sofia University
St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Ник Норууд – *Щатски университет
Колъмбъс, Джорджия* (САЩ)

Nick Norwood – *Columbus State University,*
Georgia (USA)

Осман Сенемоглу –
Университет Галатасарай (Турция)

Osman Senemoğlu –
Galatasaray University (Turkey)

Райнер Дормелс – *Виенски университет*
(Австрия)

Rainer Dormels – *University of Vienna* (Austria)

Сурен Золян – *Арменска национална
академия на науките* (Армения)

Suren Zolyan – *National Academy of Sciences of
Armenia* (Armenia)

Яна Андреева – *Софийски университет
„Св. Климент Охридски“* (България)

Yana Andreeva – *Sofia University
St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Научен секретар / Associate Editor

Милена Йорданова –
*Софийски университет
„Св. Климент Охридски“* (България)

Milena Yordanova – *Sofia University
St. Kliment Ohridski*
(Bulgaria)

Администратор на сайта / Web Administrator

Симеон Хинковски – *Софийски университет
„Св. Климент Охридски“* (България)

Simeon Hinkovski – *Sofia University
St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Редактор / Language Editor

Веселина Стоянова

Veselina Stoyanova

Предпечат / Layout Editor

Владимир Матов

Vladimir Matov

Преводач / Translator

Александър Костов

Alexander Kostov

Технически сътрудник / Administrative Assistant

Лидия Христова

Lidia Hristova

PHILOLOGIA

ФИЛОЛОГИЯ

40. SOFIA. 2021. СОФИЯ

*Faculty of Classical and Modern Philology
Sofia University "St. Kliment Ohridski"*

*Факултет по класически и нови филологии
при Софийския университет „Св. Климент Охридски“*

София • 2021

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

СЪДЪРЖАНИЕ ∞ CONTENTS

ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА / LITERATURE AND CULTURE

<i>Aldinida Medeiros, Jaqueline Vieira de Lima. A Marquesa de Alorna e suas transgressões, por Maria Teresa Horta</i>	11
<i>Алдинида Медейрос, Жакелин Виейра де Лима. Трансгресиите на Маркиза де Алорна, по Мария Тереза Орта</i>	11
<i>Радея Гешева. Тялото в италианската литература на XX век: Случаят „Анна Мария Ортезе“</i>	29
<i>Radeya Gesheva. Body in Twentieth-Century Italian Literature: Anna Maria Ortese's Case</i>	29
<i>Simeon Evstatiev. Three Dichotomies in Arabic and Islamic Studies: Continuity and Change, Norm and Practice, Sacred and Profane</i>	38
<i>Симеон Евстатиев. Три дихотомии в арабистиката и ислямознанието: приемственост и промяна, норма и практика, сакрално и профанно</i>	38

ЕЗИКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS

<i>Ива Николова-Новакова. За структурно-функционалния подход в лингвистиката</i>	61
<i>Iva Nikolova-Novakova. On the Structural-Functional Approach in Linguistics</i>	61
<i>Snezhina Dimitrova. Suprasegmental Features of Bulgarian English Speech</i>	73
<i>Снежина Димитрова. Супрасегментни характеристики на английската реч на българи</i>	73

ЧУЖДОЕЗИКОВО ОБУЧЕНИЕ / FOREIGN LANGUAGE LEARNING

<i>Рая Живкова-Крупева. Инвентар за измерване на интеркултурна компетентност на ученици от паралелки с интензивно изучаване на английски език</i>	93
---	----

Raya Zhivkova-Krueva. Inventory for Measuring Intercultural Competence of Students from Intensive English Learning Classes... 93

РЕЦЕНЗИИ / REVIEWS

<i>Илияна Чалъкова. Личността на твореца – 100 години от рождението на Фернандо Намора</i>	111
<i>Pliyana Chalakova. Artist and Personality – 100 years from the Birth of Fernando Namora</i>	111

<i>Галина Павлова. Дипломатическата кореспонденция между България и Германия (лингвистичен анализ)</i>	116
<i>Galina Pavlova. Diplomatic Correspondence between Bulgaria and Germany (Linguistic Analysis)</i>	116

ХРОНИКА / EVENTS

<i>Елия Маринова, Виолета Герджикова, Невена Панова. 100 години от създаването на Катедрата по класическа филология в Софийския университет</i>	123
<i>Elia Marinova, Violeta Gerjikova, Nevena Panova. 100th anniversary of the Classical Studies Department at Sofia University “St. Kliment Ohridski”</i>	123

<i>Виолета Добичина. Университетите на Киргизстан и Таджикистан споделят опита си в дигитализацията на висшето образование в условията на пандемията от Ковид-19</i>	130
<i>Violeta Dobichina. The universities in Kyrgyzstan and Tajikistan share their experience in the digitalization of university education during the COVID-19 pandemic</i>	130

Изисквания към авторите	135
Author’s guidelines	144

ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

LITERATURE AND CULTURE

A Marquesa de Alorna e suas transgressões, por Maria Teresa Horta

Aldinida Medeiros

Jaqueline Vieira de Lima

Universidade Estadual da Paraíba (Brasil)

Aldinida Medeiros

Jaqueline Vieira de Lima

State University of Paraíba (Brazil)

Aldinida Medeiros. Jaqueline Vieira de Lima. TRANSGRESSIONS OF MARQUESA DE ALORNA BY MARIA THERESA ORTA

Abstract. The article is a research of Maria Teresa Horta's literary text *The Lights of Leonor, Marquesa de Alorna, Seductress of Angels, Poets, and Heroes* (2012). It focuses on a critical-analytical reading of the fictional text and tries to emphasize the development of its transgressive nature within the hybridisation of history and fiction. The theoretical focus falls mainly on the studies of Cristina Vieira (2008), Carlos Reis and Ana Lopes (2007), and Vanda Anastácio (2009, 2012). The analysis reveals that the heroine's development is marked by oppression and how her resistance is directly drawn from the Enlightenment period.

Keywords: Marquesa de Alorna, women figures, character development, oppression, resistance.

Алдинида Медейрос. Жакелин Виейра де Лима. ТРАНСГРЕСИИТЕ НА МАРКИЗА ДЕ АЛОРНА, ПО МАРИЯ ТЕРЕЗА ОРТА

Резюме. Статията представлява изследване на литературното произведение *Просвещението на Леонор, Маркиза де Алорна, съблазнителка на ангели, поети и герои* (2012) от Мария Тереза Орта. Съсредоточава се върху критично-аналитичния прочит на фикционалния текст, като се стреми да подчертае развитието на трансгресивния му характер в хибридизацията на историята и художествената литература. Теоретичният фокус се основава главно на проучванията, проведени от Кристина Виейра (2008), Карлош Рейш и Ана Лопеш (2007), Ванда Анастасио (2009, 2012). Анализът разкрива как развитието на образа на героинята е белязано от потисничеството и същевременно от съпротивата на персонажа, който черпи сили от просвещението.

Ключови думи: Маркиза де Алорна, женски образи, развитие на персонажа, потисничество, съпротива.

Introdução

Dentre os atributos da literatura, o de nos despertar criticamente é não somente importante quanto comvente. Por meio das criações literárias, torna-se possível conhecer e refletir sobre inúmeras questões sociais, políticas e culturais, que demarcaram variados períodos históricos e que permitem-nos, atualmente, conhecer a situação de opressão e submissão imposta às classes minoritárias. Para o presente estudo, especificamente, referimo-nos à classe feminina.

Durante muito tempo, as mulheres foram impedidas de participar, livremente, do convívio social. No século XVIII, essa concepção ainda estava fortemente presente, uma vez que se esperava-se que fossem submissas e ficassem restritas ao espaço privado, exercendo as funções de esposa e mãe. O fato é que, as mulheres, inclusive as que não se submetiam a este padrão foram invisibilizadas pela historiografia oficial. Em consequência disso, a metaficção historiográfica contemporânea vem problematizando essa questão e tem sido de fundamental importância no sentido de resgatar a história dessas figuras femininas. É o que faz Maria Teresa Horta, no romance *As Luzes de Leonor: a Marquesa de Alorna, uma sedutora de anjos, poetas e heróis* (2012), contemplado como *corpus* do nosso estudo.

Maria Teresa Horta é uma poetisa, ficcionista, jornalista e feminista portuguesa que, desde a década de 1970, utiliza as suas obras como um verdadeiro instrumento de reivindicações e combate a qualquer tipo de opressão à mulher e, conseqüentemente, é consolidada, segundo Miriam Bittencourt (2005, p. 10), como “uma das vozes de maior expressão da literatura portuguesa contemporânea”. Com mais de trinta livros publicados, de poemas em sua maioria, insurgiu na literatura com a publicação de *Espelho Inicial* (1960), mas foi com a obra *Minha Senhora de Mim* (1971), que o seu posicionamento feminista se tornou mais aflorado.

As Luzes de Leonor foi publicado em 2011¹ e é o seu primeiro romance histórico. Como o próprio título indica, o livro trata-se de uma ficcionalização em torno da vida de uma das mulheres mais importantes do pré-romantismo português: Leonor de Almeida Portugal Lorena e Lencastre (1750-1839), a Marquesa de Alorna. Embora essa, de acordo com Vanda Anastácio (2009), enquanto poetisa portuguesa tenha sido, historicamente, uma das raras mulheres a fazer parte do cânone literário, teve, com o decorrer do tempo, a sua vida e as suas obras relegadas quase que ao desaparecimento.

O romance se apresenta como uma narrativa de composição híbrida, na qual há uma mescla de variados gêneros, – a exemplo: poesia, diário, carta, epístola, caderno, entre outros – como também, está organizado, estruturalmente, de maneira sin-

---

¹ Salientamos que neste estudo usamos a edição publicada em 2012, pela Editora Dom Quixote.

gular. Essa metaficção historiográfica tem início com um prólogo, seguido de vinte e cinco capítulos, todos abertos com um poema de autoria da Marquesa de Alorna. Posteriormente, temos os seguintes textos: “Raízes”, em que vai sendo tecida a história dos Marqueses de Távora, avós de Leonor; “Memória”, momento em que a protagonista narra, de forma memorialística, os fatos ocorridos no decorrer de sua vida; “Anos”, em que são narrados, cronologicamente, os anos vividos por Leonor, da infância à maturidade; e, termina com um epílogo.

Isso posto, o nosso objetivo é realizar uma análise deste romance, buscando conhecer, de modo mais crítico, o percurso de vida da protagonista, da infância à maturidade, e, com isso, compreender como ela transgride as normas vigentes em sua época. Para tanto, partimos das seguintes questões: De que maneira a autora reconstitui a trajetória de vida da Marquesa de Alorna? Como a personagem feminina resiste à opressão social e política imposta no contexto sócio-histórico em que estava inserida? Assim, ao procurarmos responder estes questionamentos, esperamos, também, proporcionar maior visibilidade à esta figura histórica.

Breve retomada teórica sobre a categoria personagem

Levando em consideração que estamos trabalhando com a categoria narrativa personagem, compreendemos que é pertinente fazermos uma breve retomada sobre seus estudos. No entanto, salientamos que, o intuito aqui é mais para fins de contextualização do que teorização, visto que são diversas as correntes teóricas que tratam sobre essa categoria.

A personagem é um dos elementos da narrativa literária de fundamental importância para um romance. De acordo com Yves Reuter (1988), citado por Cristina Vieira (2014), para medirmos a sua importância, basta atentarmos para os efeitos que provocariam a sua ausência. Sem ela, seria impossível contar histórias, falar sobre elas, julgá-las ou lembrá-las. De fato, a presença da personagem torna-se tão marcante que, por vezes, o leitor chega a confundi-la com pessoas reais. Entretanto, devemos compreender que a personagem é um ser fictício que domina o hemisfério do imaginário.

Desse modo, essa estreita semelhança entre personagem e pessoa é, não raro, difícil de ser discernida pelos leitores; o que remonta à Antiguidade Clássica, mais especificamente, ao conceito de *mimesis*, postulado por Aristóteles, em sua obra *Poética* (335 a.C.-323 a.C.). Levando em consideração a verossimilhança relacionada à obra ficcional e à realidade, vemos que esse filósofo concebia a personagem como reflexo da pessoa humana. Segundo Beth Brait (2006), diversos autores do século XVI e XVII, a exemplo de escritores ingleses como Philip Sidney e John Dreyden, seguiram essa linha de raciocínio. Assim, só em meados do século XVIII, tal concepção entrou em declínio e foi “substituída por uma visão psicologizante que entende personagem como a representação do universo psicológico do seu cria-

dor” (Brait, 2006, p. 38). Ou seja, a personagem passou a ser vista como um ser que nada mais é do que o reflexo do próprio autor.

Com o desenvolvimento da Narratologia², na década de 1960, a personagem começou a ser vista como um dos elementos básicos da narrativa e a ser analisada na sua relação com as demais partes da obra literária. Desse período, merecem destaque os estudos desenvolvidos pelos Formalistas Russos e pelos Estruturalistas que, fundamentados em modelos diversos, passaram a conceber a personagem como um ser de linguagem e a explorar as suas possibilidades funcionais e estruturais.

Nesse sentido, Carlos Reis, em seu ensaio intitulado *Narratologia(s) e Teoria da Personagem* (2006), ao realizar uma retomada sobre esta categoria, mostra que os modernos estudos dos anos 1960 ocorreram com prejuízo para a personagem, tendo em vista que essa última foi reduzida a um mero ser de papel. Porém, segundo o autor português, tal problemática advém de outros excessos:

Convém, evidentemente, ter em conta que um tal prejuízo não era inocente: à sua maneira, o sacrifício da personagem respondia aos excessos biografistas e mesmo psicologistas que, numa perspectiva conteudista, entendiam a personagem como extensão do autor; evidência da sua ‘intenção’ ou linear representação de figuras reais. Em vez disso, desde o formalismo russo e desde a consolidação da análise morfológica das narrativas folclóricas, tal como eram entendidas por Propp (1970), as personagens haviam sido reduzidas à dimensão funcionalista e imanentista de ‘seres de papel’ (Reis, 2006, p. 15).

Em vista disso, de acordo com Carlos Reis (2006), essa concepção necessitava de correção, isto é, de uma maneira que superasse tão radical imanentismo. Para tanto, recuperou-se a articulação entre a narrativa e a sua relação com o mundo, ou seja, passou-se a levar em consideração os elementos extratextuais, pois a personagem suscita efeitos que rejeitam uma leitura puramente imanentista.

Cristina Vieira, n^o *A Construção da Personagem Romanesca* (2008), ao tratar dessa questão apontada por Reis (2006), considera a relevância do imanentismo em dar objetividade ao estudo do texto literário e das personagens. Mas, em contrapartida, a autora também enfatiza que, a obsessão imanentista rigorosa prejudicava pelo fato de afastar quaisquer fatores extratextuais da análise literária.

Logo, os estudos imanentistas e funcionais apontados apresentaram benefícios aos estudos da categoria personagem. Todavia, em virtude dos limites e demasiada rigidez dessa abordagem, viriam a mostrar-se como insuficientes. Dentro desse contexto, Philippe Hamon (1983) foi o teórico responsável por deslocar os estudos da personagem da abordagem estrutural para uma semiológica, passando a definir a personagem como signo, isto é, uma unidade de significação:

---

² Narratologia: “A narratologia é o estudo da forma e do funcionamento da narrativa [...] Examina o que todas as narrativas têm em comum – narrativamente falando – e o que lhes permite serem narrativamente diferentes” (VIEIRA, 2008, p. 228).

Manifestada sob a espécie de um conjunto descontínuo de marcas, a personagem é uma unidade difusa de significação, construída progressivamente pela narrativa [...]. Uma personagem é, pois, o suporte das redundâncias e das transformações semânticas da narrativa, é construída pela soma das informações facultadas sobre o que ela é e sobre o que ela faz (Hamon, 1983, p. 20 apud Reis; Lopes, 2007, p. 315).

Nessa perspectiva, para além das relações semânticas e textuais, leva-se em consideração a colaboração do leitor para reconstruí-la. Dessa maneira, Philippe Hamon (1983), também é apontado pela crítica como responsável por definir três tipos de personagens:

referenciais: remetem a um sentido pleno e fixo, comumente chamadas de personagens históricas. Essa espécie de personagem está imobilizada por uma cultura, e sua apreensão e reconhecimento dependem do grau de participação do leitor nessa cultura. Embrayeurs: são as que funcionam como elemento de conexão e que só ganham sentido na relação com os outros elementos da narrativa, do discurso, pois não remetem a nenhum signo exterior. Anáforas: são aquelas que só podem ser apreendidas completamente na rede de relações formada pelo tecido da obra (Brait, 2006, p. 45-46).

Com o advento do pós-estruturalismo e com a aproximação do estudo da personagem com outras áreas – tais como Sociologia, História, Psicologia e Psicanálise –, ocorreu uma retomada da personagem como referencialidade, bem como a participação do leitor e a influência do contexto passaram a fazer parte da construção das figuras de ficção. Notamos, portanto, que a personagem é uma categoria complexa, objeto de múltiplos estudos e definições diversas, que vão desde a sua íntima relação com a pessoa humana ao reducionismo a meros seres de papel. Atualmente, os entes fictícios são analisados a partir de variadas perspectivas que levam em conta tanto o aspecto textual como o extratextual.

Visto que o nosso estudo centra-se em um romance histórico, com um grande número de personagens referenciais – a começar pela protagonista e os membros da sua família, quais sejam a Marquesa de Távora, Leonor de Lorena, João de Alorna, dentre outros –, pensamos, de acordo com Cristina Vieira (2008), ser ineficiente realizar uma análise de tal categoria narrativa sem relacioná-la à pessoa humana. Portanto, buscamos uma abordagem não imanentista da personagem, uma vez que, para além dos estudos puramente narrativos, a nossa análise leva em consideração os elementos extratextuais.

A marquesa de alorna, da infância à maturidade: uma trajetória de opressão e resistência

A trajetória da vida de Leonor é contada do ano 1754 a 1803, período que compreende desde os momentos iniciais da sua infância até a maturidade. Desse modo, logo nos primeiros momentos do romance, a narradora nos dá indícios da personalidade da protagonista. A filha mais velha e preferida do pai, João de Alorna, com quem mantinha uma intensa ligação, já aos quatro anos de idade, apresentava traços de uma menina, digamos que, incomum para sua faixa etária, uma vez que tratava-se de uma criança: “[...] demasiado curiosa e impetuosa [...]” (Horta, 2012, p. 28). Portadora de uma imaginação fértil, com grande inclinação para a natureza, ela carregava consigo uma grande sede de instrução, pois ansiava, cada vez mais, por conhecimento. Além disso, enfastiava-se facilmente com as tradicionais idas à missa no Convento de São Domingos, com a sua avó. Por ventura, é desta que herdou a inquietação, ousadia e determinação para lidar com todos os percalços que encontrou em seu caminho.

A infância da protagonista está diretamente relacionada a vários momentos difíceis, como a vivência ao grande Terremoto de Lisboa, catástrofe ocorrida enquanto brincava com Maria, sua irmã mais nova, no jardim da Quinta de Assumar, espaço em que residiam na época. Através desse acontecimento, é possível compreendermos o primeiro ato de resistência e coragem da menina que se tornaria a grande poetisa do Arcadismo e do Pré-romantismo em Portugal. Em meio aos destroços, protege e ampara a irmã naquela situação: “Reparando nos soluços emudecidos de Maria, Leonor toma-a pelos ombros frágeis a empurrá-la, a puxá-la em direção à casa que julga antever à sua frente percorrida por um imenso arrepio [...]” (Horta, 2012, p. 35).

No entanto, nada se compararia ao que estava por vir, e que transformaria para sempre o seu destino. No ano de 1758, quando Leonor estava com oito anos de idade, sua vida foi marcada por um trágico acontecimento: a sua família, descendente direta dos Távoras, foi acusada de articuladora e mandante do atentado ao rei, D. José I, o que desencadeou o conhecido Processo dos Távoras. Tal fato culminou com a prisão de seu pai, o afastamento do irmão e a própria prisão da protagonista, da mãe e de sua irmã no Convento de São Felix, em Chelas, local em que passaram reclusas dezoito anos de suas vidas.

Mediante o exposto, consideramos pertinente ressaltar que, pelo fato de a obra se tratar de um romance histórico, esse episódio, assim como outros descritos literariamente na narrativa em análise, estão atestados em documentos historiográficos, correspondências e estudos biográficos, como os realizados por Hernani Cidade e Vanda Anastácio. Essa última, em seu ensaio intitulado *A Marquesa de Alorna, 1750-1839* (2009), com relação ao caso mencionado, atesta:

Ao crer no testemunho da própria D. Leonor, o acontecimento que mais abalaria a sua infância dar-se-ia [...], em 1758, quando, na sequência do atentado ao Rei D. José I ocorrido a 3 de Setembro desse ano, foi separada do pai (preso em 13 de dezembro) e encerrada, juntamente com a mãe e a irmã, no mosteiro de São Félix, em Chelas, nos arredores de Lisboa, no dia 14 do mesmo mês. [...] a responsabilidade da tentativa de regicídio foi imputada aos Marqueses de Távora, avós maternos da autora, os quais, juntamente com seus tios e o Duque de Aveiro, foram presos em Dezembro de 1758 e condenados por sentença da Junta da Inconfidência em 12 de Janeiro de 1759, depois de um processo ainda hoje pouco claro (Anastácio, 2009, p. 13).

Retomando a trajetória de Leonor, atentamos para a madrugada do dia 13 de setembro de 1758, quando seu pai é retirado à força de sua casa e levado detido pelo desembargador Eusébio Tavares. Diante daquela cena de desespero, a protagonista continua mostrando-se como portadora de uma firmeza indescritível, pois, mesmo assustada, protege a mãe naquele momento. Para elucidar essa afirmativa, citamos o discurso de Leonor de Lorena, em que descreve as atitudes da filha diante daquela situação:

[...] escondida atrás de mim, Leonor observava o Pai a ser levado aos empurrões cobardes; foi ela que me impediu de cair, arrastando-me primeiro para a casa de fora e em seguida amparando-me até ao quarto onde me deitou na cama gelada. Só bastante mais tarde me dei conta de ela ter agido não como uma menina de oito anos, mas como uma mulher. Lembro-me do seu semblante extremamente pálido e de como tremia ao afastar-me os cabelos da testa encharcada pelo suor frio, ao secar-me na face as lágrimas constantes, ao compor-me no peito o decote esgarçado da camisa rasgada (Horta, 2012, p. 42).

Outra madrugada marcante na trama da qual tomamos conhecimento por meio das descrições memorialísticas da protagonista, refere-se à sua chegada ao Convento de São Félix, juntamente com a mãe e a irmã. Apesar do medo e sem entender a dimensão da tragédia que abatia a sua vida, Leonor encara bravamente a priora que as recebiam no local, na tentativa de interrogar e de buscar compreender o que estava acontecendo. Todavia, só mais tarde, ela perceberia que tinham sido vítimas da tirania do Marquês de Pombal.

Firme e determinada nos anos em que vai crescendo trancafiada, a protagonista não se deixa abater. Diante daquele espaço de clausura, ela encontra um único refúgio: os estudos. E é por meio desses que a sua consciência desperta, precocemente, para os problemas sociais e políticos ocorridos à sua volta, jurando a si própria “[...] nunca trair o princípio da insubmissão, da rebeldia e da resistência, frente à ignorância, à superstição, ao despotismo” (Horta, 2012, p. 91). Nesta época, aos dez anos de idade, Leonor gostava de ficar fechada na sua cela, debruçada sobre os seus cadernos e livros. Foi assim que começou a escrever, às escondidas, cartas para o pai,

que estava mantido preso no Forte da Junqueira. Para isso, arditamente, encontrou maneiras de despistar as pessoas: “Talvez porque Leonor desconfie de todos, começou, arditosa, a acrescentar novas linhas nas entrelinhas, desenhadas com sumo de limão; numa espécie de código secreto e invisível [...]” (Horta, 2012, p. 60).

Na adolescência, a personagem começa a escrever poesias, utilizando cadernos e diários confeccionados por ela mesma, delicadamente forrados com cartolinas e com as sobras dos vestidos doados pelas pensionistas e recolhidas do convento. É pertinente assinalar que os conventos, naquele contexto, para além de um espaço reservado às vocações religiosas, serviam como um lugar de encarceramento das mulheres. Dessa maneira, as viúvas, solteiras e casadas eram enclausuradas ali por motivos diversos que incluíam, desde a punição, como a fuga de casamentos impostos e maridos violentos, ou à própria realização pessoal. Corroborando com essa prerrogativa, Michelle Perrot (2017) assevera: “Os conventos eram lugares de abandono e de confinamento, mas também refúgios contra o poder masculino e familiar. Lugares de apropriação do saber, e mesmo de criação” (Perrot, 2017, p. 84).

Ademais, em vários momentos da narrativa, somos conduzidos a conhecer o espaço conventual pela perspectiva da protagonista, segundo a qual, “[...] as muralhas da opressão nunca são derrubadas, tal como estas paredes grossas e invulneráveis [...]” (Horta, 2012, p. 72). Sendo assim, notamos que, no seu discurso há uma comparação da rigidez e da força da opressão ali disseminada à estrutura concreta do convento. Em outra passagem da obra, a personagem relata:

Com o decorrer dos anos passei a entender o convento de Chelas como um cárcere político: paredes e escadas roídas pelo tempo e pelo lodo das águas do rio, portas trancadas impedindo o acesso ao mundo, grades por entre as quais, durante anos, passei as mãos e os braços até onde podia, numa imensa sede de liberdade e espaço de mudança. [...] O convento de Chelas foi para mim uma prisão de mulheres, cárcere onde, inocente cumpri uma pena de dezoito anos (Horta, 2012, p. 91).

Outro aspecto significativo relacionado a esse cárcere em que Leonor passou anos de sua vida, refere-se às torturas às quais foi submetida. Tal fato ocorreu em virtude de as freiras a coagirem, com o intuito de fazê-la professar, insistindo que esta seria a única maneira possível de Leonor se salvar do pecado cometido pela sua família e se libertar da ira do Marquês de Pombal. Assim:

As freiras afligem-na com constantes frases acusadoras, temerosas profecias, ameaças divinas, previsões de catástrofes bíblicas, obrigações de promessas e rezas, de castigos corporais para atormentar a carne pecadora; [...] as religiosas cercam Leonor; a agarram, lhe manipulam os lábios, o pescoço e os ombros, os braços, o peito, descendo em seguida para o ventre liso, deslizando até às coxas onde se detêm ameaçadoras, a murmurarem em latim secretas palavras com laivos de exorcismo, fazem-na estremecer assombrada. [...] Outras noites entram de rompante, antes de cada hora canônica, arrancam-na da cama, estremunhada, e arrastam-na até à igreja (Horta, 2012, p. 63).

Pressionada, Leonor passa semanas rezando e refletindo sobre a possibilidade de aceitar realizar os votos religiosos. Entretanto, aconselhada pelo seu confessor, Frei Alexandre da Silva, e ciente do aborrecimento que lhe causavam as missas e as rezas, ao contrário do fascínio que lhe despertavam os estudos e a sabedoria, ela resiste e recusa-se a seguir um destino diferente do qual almejava um dia alcançar:

[...] O seu pensamento é demasiado rico e ágil para ceder à prisão alguma, e os Exercícios Espirituais a que a submetem não chegam para lhe domar o carácter ousado, ambicioso e rebelde.

A humildade não vinga à sua beira.

[...] desobedecendo, ela continua a preferir o universo da Luz ao mundo das trevas, para o qual o clero lhe aponta. [...] E finalmente sabe com exatidão aquilo que quer fazer da sua vida.

Então recua, recusa, nega-se professar.

Para a prisão basta-lhe a que lhe impõem há seis anos, sem que jamais, por um só dia, tenham conseguido proibir-lhe o sonho. A partir desse momento, a decisão está tomada: escolhe o destino entretecido pela poesia.

Não carece de outra desmesura (Horta, 2012, p. 64-65).

Segue, então, na imensidão das trilhas poéticas, mesclando a elas os estudos da Ciência, da Política e da Filosofia. Foi assim que adquiriu uma cultura dificilmente existente em uma mulher no período setecentista e, até mesmo, em muitos dos homens portugueses da época; vindo, por conseguinte, a se tornar, mais tarde, uma das maiores poetisas e intelectuais da sociedade portuguesa do século XVIII. Nesta perspectiva, é importante destacar que, naquele contexto, a educação direcionada à mulher possuía o objetivo específico de prepará-la para servir, sem questionamentos, ao esposo e ao lar.

De acordo com Arilda Ribeiro (2002), na segunda metade do século XVIII, intelectuais portugueses que disseminaram as ideias iluministas, como Luís António Verney, Ribeiro Sanches e o Cavaleiro de Oliveira, escreveram sobre como educar as mulheres. O “Apêndice sobre os estudos das mulheres”, de António Verney, anexado à décima carta da compilação *O Verdadeiro Método de Estudar* (1746), mostra a necessidade de instruí-las. Mas não pensando no seu próprio aperfeiçoamento, e sim, porque, ao adquirir conhecimentos, elas beneficiariam os homens, já que eram responsáveis pela educação dos filhos nos primeiros anos de vida, como também, eram quem governavam a casa, necessitando, assim, de aprendizagem sobre economias e de gastos diários, ou seja, administração doméstica. Além disso, com a mente exercitada, saberiam entreter melhor o marido.

Todavia, contrariando as normas preestabelecidas, a protagonista via o estudo como a melhor maneira de fugir daquela prisão, isto é, da clausura imposta, fazendo aumentar o saber que, para ela, era sempre pouco, exigindo mais e mais conhecimento. Na narrativa ficam explícitos os diversos autores e autoras com quem, através de suas leituras diárias, partilhava as intensas horas passadas no claustro:

Camões, Hildegarda de Bingen, Teresa de Ávila, Corneille, Horácio, Dante, Pope, Locke, Leibnitz, Rousseau, Diderot, Voltaire, dentre outros. Interessava-se, sobretudo, pelos proibidos, pois esses a levavam a questionar o poder despótico. Salientamos que essas obras chegavam ao convento às escondidas, e Leonor e Maria as abrigavam entre as pregas das saias para lerem nos quartos.

Com relação a tais gostos literários, a protagonista tentava esconder do pai nas cartas a ele escritas, fingindo obediência às ordens paternas que, na verdade, ela não as cumpria:

Faço de conta que aceito as suas ordens – decidi com astúcia –, pois se quando encubro o que leio, o que quero, sinto e penso jamais me desacerto com o meu Pai, o melhor é fingir acatar sem recalcitrar sobre cousa alguma e tomar como certos seus conselhos em todas as matérias. Deste modo poderei com tranquilidade aprender com Rousseau, Voltaire e Diderot, pois todos eles deixam de me estar interditos, embora a censura os tenha proibido (Horta, 2012, p. 92).

Percebemos, portanto, que a personagem tenta camuflar as suas verdadeiras “virtudes”: a rebeldia, o orgulho e a ambição. Cabe destacar, também, que Leonor estava imersa às condições impostas por um sistema opressor de modo triplicado, tendo em vista que, para além do pai, o qual na trama, é o maior representante do poder patriarcal, estava também sob o jugo da Igreja e da Monarquia. No que diz respeito à autoridade exercida pelo patriarca da família da protagonista, mesmo distante, preso no Forte da Junqueira, tinha a pretensão de controlar a vida da sua mulher e das suas duas filhas.

Foi neste contexto que ele escolheu os pretendentes e planejou o casamento de Leonor e Maria. Isso, por conseguinte, nos remete ao que Simone de Beauvoir (2016) afirma ao tratar da opressão sofrida pelas mulheres no contexto do regime patriarcal. De acordo com a filósofa francesa, a mulher é vista como propriedade privada do pai, tendo esse último o direito de lhe casar ao seu desejo. Leonor, em sua época, rebela-se contra este padrão imposto ansiando por conquistar o que era, até então, considerado impossível para uma mulher: a liberdade. Assim, diferente de sua irmã, a protagonista desafia a autoridade paterna, recusando-se casar com os pretendentes por ele escolhido e acaba se casando com o Carlos Augusto, Conde de Oeynhausen, por sua própria escolha.

Retomando o percurso, foi ainda na época de clausura que a protagonista conheceu Teresa de Mello Breyner, a Condessa do Vimieiro, por ocasião de uma das visitas feitas por esta à sua tia, D. Josefa de Menezes, que era uma das reclusas do convento. Ambas, mesmo suspeitosas, rapidamente atraem-se uma pela outra e entrelaçam uma amizade:

Olham-se com cuidado, suspeitosas, mas atraídas uma pela outra apesar da diferença de idade: Teresa no princípio da maturidade, Leonor saindo da adolescência. A estranharem encontrar-se naquele lugar, que lhes parece em tudo contrário ao prazer e ao encantamento (Horta, 2012, p. 73).

Embora tão diferente uma da outra, os laços criados pelas amigas perpetuaram-se por toda a vida. Faz-se necessário enfatizar que essa relação está, historicamente, documentada em várias correspondências trocadas entre ambas, e que foram cuidadosamente compiladas por Vanda Anastácio (2012). Essa pesquisadora, ao tratar disto, em uma breve nota de investigação sobre a Marquesa de Alorna, pontua:

No verão de 1770, quando D. Leonor tinha quase 20 anos, foi contactada por D. Teresa de Melo Breyner, Condessa do Vimieiro. Esta senhora, que ainda era parentada com a família Távora, que era casada, e onze anos mais velha que a jovem Alorna, interessava-se por poesia, e as suas obras circulavam em manuscrito, sob diversos pseudónimos, nos círculos de literatos da Lisboa do tempo. Da leitura da correspondência trocada entre ambas percebe-se que a Condessa escreveu a D. Leonor movida pela admiração que lhe suscitaram as composições desta, que circulavam, também, fora dos muros conventuais. D. Teresa acabou por se tornar a visita mais assídua das três senhoras Alornas e um dos destinatários principais das cartas de D. Leonor (Anastácio, 2012, p. 98-99).

Foi ainda nessa fase da sua vida que Leonor, em virtude da sua inteligência e grande beleza, aliada à fama de rebeldia, se destacada nos outeiros poéticos ocorridos no convento e, em consequência disso, sai do anonimato, passando a despertar o interesse dos poetas, cavaleiros e da Corte Portuguesa:

Num volteio e rodopiar cintilante, ela ultrapassava limites e margens, rompia com estereótipos e, num ápice, saía do mais profundo anonimato para ser falada e discutida. Chegando até à Corte a fama de seu brilho e da sua erudição, assim como cópias dos seus poemas, começando o seu nome a correr de boca em boca, pelo invulgar facto de ser mulher culta, talentosa e inteligente (Horta, 2012, p. 78).

Dentre os poetas em destaque na época, acabou por atrair à grade do Convento de Chelas os que faziam parte da Arcádia Lusitana: José Correia Garção, Sebastião Ferreira Barroco, Francisco Manuel do Nascimento; sendo esse último mais conhecido como Filinto Elísio, o responsável pela designação do heterônimo de “Alcipe”, com o qual passou a assinar os seus poemas. Nesse período, também conheceu a poetisa Joana Isabel Forjaz, na época, talvez, a mais conhecida de Lisboa, e Carlos Augusto, o conde de Oeynhausen que, conforme mencionamos antes, viria a ser escolhido como marido pela própria Leonor.

Desobediente, ousada e destemida, mais tarde, com a cumplicidade de algumas freiras, a personagem inicia, no locutório do convento, a educação das mulheres. A essas, ensinava e discutia sobre Literatura, Astros, Botânica, Matemática e Filosofia. Por tais atitudes, ela chegou a ser considerada uma mulher perigosa, como nos aponta o seguinte trecho referente ao discurso da priora do convento: “Perigosa no querer passar para além do seu limite” (Horta, 2012, p. 118). Isto, portanto, nos remete à afirmação de Cristina Vieira (2008) sobre as perspectivas que são atreladas à interdisciplinaridade no processo de construção da personagem romanesca:

Por exemplo, quando a ilusão referencial permanece tão activa na prática romanesca, é puro radicalismo eliminar do seu estudo qualquer referência ao sujeito humano. O fator 'referencialidade histórica' diferencia a construção das personagens referenciais das não-referenciais, o que é relevante em romances históricos (Vieira, 2008, p. 32).

Estas perspectivas são de fundamental importância para a narrativa romanesca, tendo em vista que o romance, embora use o código linguístico, não é um texto meramente linguístico. Cristina Vieira (2008) exemplifica este fato através do fator da “referencialidade histórica”.

A longa fase de clausura, denominada por Leonor de “Idade Média da sua vida” (Horta, 2012, p. 124), termina após dezoito anos. A personagem tinha, na época, vinte e sete anos. A sua liberdade se deu por ocasião da morte de D. José I em 24 de fevereiro de 1777. Assume o trono, então, a Rainha D. Maria; o Marquês de Pombal foi afastado e as portas do convento de Chelas, finalmente, se abriram para as prisioneiras daquela família.

Já em liberdade, a personagem buscou recuperar todos os anos que lhe privaram, ansiando por ir cada vez mais longe. Com a cultura e o conhecimento adquiridos durante os longos anos dedicados aos estudos dentro do convento, se destaca na Corte Portuguesa, chamando a atenção da nobreza, em especial, da Rainha D. Maria:

Junto de D. Maria, que a quer por perto, Leonor brilha com a sua beleza, o seu talento, cultura e audácia: aceitando o desafio dos motes, recitando versos escritos por si durante aqueles dias de voluptuoso lazer e – para escândalo da Corte – a intrometer-se nas discussões políticas travadas entre homens, a contrapor a modernidade das suas ideias aos argumentos velhos defendidos pela maioria dos fidalgos presentes. Sustentando, ela, posições raramente escutadas em bocas femininas (Horta, 2012, p. 176).

É importante atentarmos para o fato de que, embora o século XVIII, historicamente, tenha ficado conhecido como “o século das Luzes” – um período marcado por modificações socioculturais, políticas e econômicas –, as reformas para valorizar as mulheres pouco se efetivaram. Portanto, segundo Michèle Casnabet (1991), o preconceito de gênero permaneceu e elas continuaram a ser definidas como portadoras de inferioridade física e intelectual, assim, “do seu papel natural da reprodução da espécie e no cuidado dos filhos decorre naturalmente uma definição de função e papel. A mulher é essencialmente esposa e mãe [...]” (Casnabet, 1991, p. 388).

Dessa maneira, a política foi e, de certa forma, continua sendo uma das áreas que as mulheres tiveram mais dificuldade em ter acesso. Corroborando com essa afirmativa, Michelle Perrot argumenta que: “Como a política é o centro da decisão de poder, era considerada o apanágio e o negócio dos homens” (Perrot, 2017, p.

151). Assim, observamos que a personagem, ao se inserir nos assuntos ligados à política, ultrapassava os limites impostos às mulheres e, como não é difícil imaginar, acabou despertando a ira dos detentores do poder da sociedade portuguesa setecentista.

À medida em que Leonor vai vivenciando os anos em liberdade, passa a perceber que Portugal se tornava, cada vez mais, um país retrógrado para ela. Assim, sair daquele lugar era o único destino que lhe interessava. Uma das maneiras encontradas para concretizar esse desejo foi através do casamento com o conde de Oeynhausen, que passou a significar a oportunidade da sua “fuga para o estrangeiro, o espaço livre no mundo” (Horta, 2012, p. 190). Dessa maneira, mesmo diante da recusa do pai em aceitar a união dos dois, a protagonista, valendo-se das suas artimanhas perante à Rainha D. Maria, conseguiu que a união matrimonial acontecesse. Entretanto, o que ela não esperava era se deparar, no dia do seu casamento, com uma cláusula contratual imposta por João de Alorna, a qual lhe impedia de deixar o país. No entanto, mais uma vez, a protagonista subverte as regras impostas e consegue, através da Rainha D. Maria, que havia se tornando sua madrinha e protetora, a dispensa da cláusula.

É nesse contexto que a personagem viaja para Viena. Nesse período, para além do deslumbramento pelo mundo Europeu que vai conhecendo, depara-se com contratempos, como as consecutivas gestações que lhe ocorreram. Esse fato é um aspecto importante na narrativa, pois demonstra como Leonor desconstrói a função de mãe tradicionalmente imposta às mulheres. De acordo com Simone de Beauvoir (2016, p. 279), a maternidade foi, no decorrer da História, considerada como uma vocação “natural” das mulheres. Este conceito da vocação natural para a maternidade prega que a figura feminina deveria se sentir naturalmente realizada e feliz em gerar um filho, contribuindo, assim, para a perpetuação da espécie. Nesse caso, o amor materno seria um instinto, ou seja, todas as mulheres nasceriam, biologicamente, vocacionadas à maternagem. Essa questão é problematizada pela autora francesa Elisabeth Badinter (1985), que ao realizar um estudo sobre o mito do amor materno, concluiu que não há “nenhuma conduta universal e necessária da mãe. Ao contrário, constatamos a extrema variabilidade de seus sentimentos, segundo sua cultura, ambições e frustrações” (Badinter, 1985, p. 365).

No romance, fica explícito que Leonor não se sentia realizada com o seu papel de mãe. Pois, nas palavras da narradora, “o ser mãe é pouco para si. Sonhando voar mais alto do que apenas isso. A maternidade nunca lhe adoçará a vida” (Horta, 2012, p. 252). Consequentemente, os seus filhos eram vistos como âncoras que a impediam a liberdade por tanto tempo esperada.

No que diz respeito à função de esposa, observamos que a personagem também subverte ao modelo de passividade e submissão esperado naquele contexto sócio-histórico, político e cultural. Uma vez que é mostrado, ao longo do enredo romanesco, que na relação conjugal, muitas vezes, era ela quem tomava as decisões

sobre as suas vidas. A título de ilustração, destacamos o fato de ter sido ela quem conseguiu com a Rainha D. Maria o cargo de ministro plenipotenciário em Viena para o marido. Como também, na relação sexual, ela não ocupava a posição passiva, mas sim, de sujeito ativo, que deseja, sente e sacia as vontades despertadas pelo seu corpo. Como nos mostra o seguinte trecho:

Carlos Augusto encanta-se com aqueles inesperados anelos, modo de ela o repelir para logo o tomar, nunca parecendo ceder, mas já a apetece-lo, corpo incendiado pelas labaredas da avidez, gemendo a querê-lo mais do que quando é ele a fazê-la sua (Horta, 2012, p. 521).

Outro aspecto percebido com relação à transgressão da protagonista no decorrer da sua trajetória em liberdade, diz respeito aos constantes deslocamentos. Após morar um período em Viena, Leonor viajou para Estrasburgo, sem hesitar em deixar o seu marido e os seus filhos naquele lugar. No entanto, com um tempo, viu-se obrigada a mudar para Avignon, onde a família estava residindo na época. Isso posto, observamos que, a ânsia por liberdade a levou, mais uma vez, a querer respirar novos ares, pois o silêncio da casa a entediava, os gritos das crianças a dilacerava. Assim, em 1787 resolve regressar a Portugal. Nesse período, Leonor passava a maior parte do tempo na Corte Portuguesa, encantando à Rainha D. Maria e à princesa Carlota Joaquina com suas poesias e cultura. Após um ano, a personagem retorna à França.

Notamos, então, que Leonor vivia em busca de movimento, como se buscasse o seu espaço livre no mundo. Inconstante, passou a viver intensamente tudo o que lhe privaram nos dezoito anos roubados. Desse modo, ao observarmos o comportamento da personagem, podemos associá-la à tipologia do “corpo liberado” desenvolvida por Elódia Xavier, no seu estudo intitulado *Que corpo é esse? O corpo no imaginário feminino* (2007). Pois, ela apresenta a fluidez que “significa a liberação de esquemas predeterminados, coercitivos e repressores, própria de um corpo liberado” (Xavier, 2007, p. 179).

Os anos de 1788 a 1789 foram intensos para a protagonista. Nesse período, Leonor residia em Marselha com a sua família. Entusiasmada com os acontecimentos que marcavam o início da Revolução Francesa, decidiu viajar sozinha para Paris, onde presenciou de perto a atuação das revolucionárias:

Muitas das revolucionárias insurgiram-se contra a injustiça da situação das mulheres, e foram elas, as suas palavras, risos e protestos que acompanhei, misturando o meu ao seu entusiasmo e as suas vozes à minha: a de Olympe de Gouges, a de Clarice Lacombe, a de Pauline Léon, a de Théroigne de Méricourt... Palavras luminosas e raras (HORTA, 2012, p. 616).

Com base nesse fragmento, percebemos que a personagem comungava com os mesmos ideais que as revolucionárias francesas. Desejava que as mulheres fossem

livres para ter acesso ao conhecimento, bem como o direito para participar ativamente das variadas esferas da vida social, como por exemplo, da política. Fato que nos leva a confirmar, mais uma vez, a sua transgressão.

Após essa estadia em Paris, mesmo contra a sua vontade, Leonor regressa a Marselha, e, posteriormente, cedendo à pressão do marido, decide retornar a Portugal. Dessa época merece destaque a sua participação nas reuniões realizadas pela Academia de Belas Letras, “associação que também ficou conhecida pela designação de Nova Arcádia” (Anastácio, 2009, p. 18). Foi nessa fase da sua vida que conheceu o poeta Manuel Maria Barbosa du Bocage, que logo a impressionou com o “arrojo dos versos, da vergasta arrebatada e corajosa, da ousadia cruel e sarcástica; demorando-se com gosto na novidade e no atrevimento, no incêndio desabrigado daqueles poemas” (Horta, 2012, p. 675).

Com o falecimento do esposo em 1793, Leonor decidiu se refugiar na quinta dos seus pais, em Almeirim, buscando acalmar o espírito, mas como era próprio da sua personalidade, logo retornou a viver intensamente. Posteriormente, a protagonista se relacionou com o oficial francês Henri Forestier, como também foi nomeada dama de honor da princesa Carlota Joaquina. Assim, valendo-se desse cargo, tentou de todas as maneiras impedir a entrada das tropas napoleônicas em Portugal:

Apesar da acintosa perseguição de Pina Manique, nem sequer me imagino a desistir de levar até o fim o projecto político a que me proponho, no que diz respeito ao destino de Portugal.

Usando de maior astúcia.

Assim, em vez de me limitar a servir a princesa Carlota Joaquina enquanto sua dama de honor, utilizo a minha presença na Corte, privilegio de cargo que desempenho, para me aproximar do Príncipe Regente, a expor-lhe as ideias que tenho em relação a França e a Napoleão Bonaparte. Alertando-o para o perigo que este representa para a Europa, especialmente no que se refere à nossa Pátria (Horta, 2012, p. 940).

Essas atitudes de Leonor, juntando-se ao seu envolvimento na criação de uma sociedade secreta, designada de Sociedade da Rosa, na qual, baseando-se nos salões franceses, ocorriam discussões de temas literários, filosóficos e políticos, acabaram intensificando a perseguição de Pina Manique, o então Intendente Geral do Estado. Tais fatos culminaram com a expulsão da personagem de Portugal sob a acusação de conspiração contra o seu país.

O desfecho da narrativa acontece com a Marquesa de Alorna exilada em Madri. Todavia, mesmo na condição de exílio, ela continua senhora do seu destino e almejando a liberdade que tanto a impediam de conquistar. Como podemos verificar no seguinte trecho:

De bom grado cativa da poesia.

Trato que mantenho desde sempre com as palavras escrita.

Mais do que nunca senhora do meu próprio destino, embora diante de mim veja meu imenso deserto a que me querem condenar; a tentarem matar a sede de independência e de conhecimento que me impele.

Debato-me no arrebatamento, na ânsia de chegar cada vez mais longe e de ir mais além, apesar de nada ter concorrido na minha vida no sentido da felicidade. Num pressentimento de futuro extraviado.

Exílio

A lutar o que posso contra a solidão e o isolamento

A que Portugal parecer querer-me voltada (Horta, 2012, p. 1050).

Nesse sentido, constatamos que a Marquesa de Alorna mostra-se como uma mulher de personalidade forte, curiosa, impetuosa, ousada. Uma ilustre dama que confronta o poder e desafia todas as ideologias dominantes e formas de opressão: a patriarcal, a religiosa e a política; transgredindo todas as regras, seguindo, desse modo, na contramão do que a sociedade esperava de uma mulher na conjuntura setecentista portuguesa. Assim sendo, diante de toda a trajetória da protagonista, ressaltamos a importância da personagem para o romance e de toda a carga ideológica que ela traz. Logo, é ela quem imprime relevo e poder ao enredo em tela, pois é em torno dela que gira toda a ação e é em sua função que a narrativa romanesca se organiza (Reis e Lopes, 1988).

Passando do enredo do romance para a figura histórica, em uma entrevista concedida à *Revista InComunidade* (2003), a autora Maria Teresa Horta reafirma o que encontramos ao ler *As Luzes de Leonor* (2012), a Marquesa de Alorna infringia todas as regras, ultrapassava-as, confrontava o poder. Dessa maneira, constatamos que a personagem passou por longos períodos desafiadores. Entretanto, em todo o seu percurso, seja nos momentos marcados pela clausura, ou em liberdade, diante das acusações e perseguições, a ilustre dama portuguesa se refaz, se reconstrói e resiste.

Considerações finais

Ao analisarmos o romance *As Luzes de Leonor: a Marquesa de Alorna, uma sedutora de anjos, poetas e heróis* (2012), constatamos que Maria Teresa Horta, valendo-se de uma narradora engajada política e culturalmente, ao reconstituir a trajetória de vida da Marquesa de Alorna, da infância à maturidade, por meio de todos os artifícios que a ficção propõe, confere visibilidade tanto à mulher intelectual e poetisa que ela foi, como também, aos aspectos mais íntimos, apontando as suas angústias, contradições, insatisfações e desejos sexuais.

Em síntese, observamos que a personagem, durante a sua trajetória, tanto nos anos vividos em clausura, como nos anos em liberdade, mesmo em meio a um contexto sócio-histórico, político e cultural opressor no qual estava submetida, resiste e não aceita a subordinação. Para tanto, Leonor utiliza a sua intelectualidade como um

elemento para burlar os opressores, uma vez que é por meio dos estudos, concomitantemente com a poesia, que ela consegue superar todos os seus momentos difíceis.

Diante disso, constatamos que a protagonista é representada no decorrer de toda a narrativa romanesca como uma menina e mulher de personalidade forte, sábia e insubordinada. Pois, enquanto criança, ela é tida como rebelde; já na sua idade adulta, é considerada como uma mulher perigosa, aquela que recusa-se a prender-se a um destino naturalmente estabelecido às mulheres.

Desse modo, a Marquesa de Alorna transgride a todos os paradigmas impostos, fugindo, assim, dos estereótipos femininos de sua época. Em suma, perceberemos que Leonor apresenta o perfil de mulher-sujeito, uma vez que ela é “[...] marcada pela insubordinação aos referidos paradigmas, por seu poder de decisão, dominação e imposição [...]” (Zolin, 2010, p. 183). Uma mulher que, perante a sociedade portuguesa do século XVIII, constituía uma afronta constante frente ao poder patriarcal.

Bibliography

- Anastácio, V. (2009), *A Marquesa de Alorna (1750–1839)*, Prefácio, Lisboa, LB.
- Anastácio, V. (2012),= Nota de investigação sobre a Marquesa de Alorna (1750–1839) e o Brasil, *Navegações*, Vol. 5, No. 1, pp. 98–100.
- Badinter, E. (1985), *Um Amor conquistado: o mito do amor materno*, Nova Fronteira, Rio de Janeiro, RJ.
- Beauvoir, S. (2016), *O Segundo Sexo: a experiência vivida*, Nova Fronteira, Rio de Janeiro, RJ.
- Bittencourt, M. (2005), *A escrita feminina e feminista de Maria Teresa Horta*, Tese de Doutorado, Universidade Estadual Paulista, Faculdade de Ciências e Letras de Assis, Assis, São Paulo, SP.
- Brait, B. (1985), *A personagem*, Ática, São Paulo, SP.
- Casnabet, M. C. (1991), A mulher no pensamento filosófico do século XVIII, in Duby, G., Perrot, M., *História das mulheres – do Renascimento à Idade Moderna*, Edições Afrontamento, Porto, PT, pp. 369–385.
- Horta, M. T. (2012), *As Luzes de Leonor; a Marquesa de Alorna, uma sedutora de anjos, poetas e heróis*, Dom Quixote, Lisboa, LB.
- Horta, M. T. (2013), *Revista Incomunidade.*, 9 Edição. Ano 1, disponível em: <http://www.incomunidade.com/v9/art.php?art=83> (acessado em outubro de 2018)
- Perrot, M. (2017), *Minha história das mulheres*, Editora contexto, São Paulo, SP.
- Reis, C. (2006), Narratologia (s) e Teoria da Personagem, in Reis, C., *Figuras da Ficção*, Centro de Literatura Portuguesa, Coimbra, CB, pp. 9–23.
- Reis, C., C. Vieira (2007), *Dicionário de Narratologia*, Almedina, Coimbra, CB.
- Ribeiro, A. (2002), *Vestígios da Educação Feminina no século XVIII em Portugal*, Arte e Ciência, São Paulo, SP.
- Vieira, C. (2008), *A Construção da Personagem Romanesca: Processos Definidores*, Colibri, Lisboa, LB.

- Xavier, E. (2007), *Que corpo é esse? O corpo no imaginário feminino*, Mulheres, Florianópolis, SC.
- Zolin, L. O. (2010), A crítica feminista, in Bonnici, T.; Zolin, L. O. (Ed.), *Teoria Literária: abordagens históricas e tendências contemporâneas*, Eduem, Maringá, PR, pp. 181–203.

Assoc. Prof. Aldinida Medeiros, PhD
aldinidamedeiros@gmail.com

Jaqueline Vieira de Lima
jaqueline.vieira@aluno.uepb.edu.br
State University of Paraíba
Rua Baraúnas, 351,
Campina Grande – Paraíba, CEP 58429-500
Brazil

Доц. д-р Алдинида Медейрос
aldinidamedeiros@gmail.com

Жакелин Виейра де Лима
jaqueline.vieira@aluno.uepb.edu.br
Щатски университет на Параиба
ул. „Бараунас“ 351,
Кампина Гранде, Параиба 58429-500
Бразилия

Тялото в италианската литература на XX век: Случаят „Анна Мария Ортезе“

Радея Гешева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

*Radeya Gesheva. BODY IN TWENTIETH-CENTURY ITALIAN LITERATURE:
ANNA MARIA ORTESE'S CASE*

Abstract. The question of body as a construct in the Italian literary context has not been analysed in a systematic way. The ideological background that gave rise to the literary and aesthetic movements from 1950s on has been continuously discussed. But we cannot say the same for the repetition of a previous culturally determined model, for observations of its change with a certain degree of ‘renovation’ influenced by the period. In addition, culture, which is directly shaped by the ideological and in close relation to the literary, according to the perception of the social psychologist Hofstede is understood as ‘collective programming of the mind’ (Hofstede, 1984).

The present study aims to make an interdisciplinary reading of the body in the novels of the Italian writer Anna Maria Ortese. The concept will be regarded as a literary, philosophical and social notion. The oppositions individualism - collectivism, high - low power distance, security - insecurity, masculinity - femininity, long-term - short-term time orientation, satisfaction - dissatisfaction will be analyzed with regard to the identity, strengthening it through repetition. The research question is whether human body in literature, and in particular that one of main characters in Italian novels during the second half of XX century, represented through Anna Maria Ortese’s work, is a repetition of the stereotyped model, what is the degree of renewal that distinguishes it, whether parallels can be made between the construct in the Italian literary plan and in others.

Keywords: body, power, ideology, Italian literature, relations, paradigm

*Радея Гешева. ТЯЛОТО В ИТАЛИАНСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА XX ВЕК:
СЛУЧАЯТ „АННА МАРИЯ ОРТЕЗЕ“*

Резюме. Въпросът за тялото като конструкт в италианския литературен контекст не е бил разглеждан в систематизиран вид. Идеологическият план и фон, който поражда литературно-естетическите движения в периода от 1950 г. насетне, е бил многократно обговарян. Не можем обаче да кажем същото и за повтарянето на предходен културно обусловен модел за наблюдения върху промяната му с известна доза „освежаване“, овкусено от епохата. Освен това културата, която е пряко повлияна от идео-

логическото и в тясна връзка с литературното, според възприятието на социалния психолог Хофстеде се разбира като „колективно програмиране на съзнанието“.

Настоящото изследване си поставя за цел да направи интердисциплинарен прочит на тялото в романите на италианската писателка Анна Мария Ортезе. То е разгледано като литературно, философско, социално понятие. Опозициите индивидуализъм–колективизъм, висока–ниска властова дистанция, сигурност–несигурност, мъжественост–женственост, дългосрочна–краткосрочна времева ориентация, удовлетворение–неудовлетворение са анализирани във връзка с идентичността и укрепването ѝ чрез повторението. Изследователският въпрос, който е поставен, е дали човешкото тяло в литературата и по-конкретно това на главните персонажи в италиански романи на автори, творили през втората половина на XX век, представлява повтаряне на стереотипизирания модел, каква е степента на обновление, която го отличава, могат ли да се направят паралели между конструкта в италианския литературен план и в други.

Ключови думи: тяло, власт, идеология, италианска литература, релации, парадигма

Научно изследване/Research

В италианската литература на XX век тялото е смятано за конструкт или място, обвързвано с различни значения, с които авторите го натоварват (Bazzocchi 2005; Casadei 2018; Ceronetti 1979; Csordas 1994; Galimberti 2013; Petrigiani 1984). Телесността е проследима в теоретичните трудове и в творчеството на много писатели от посочения период (Главанакова 2007; Игълтън 2001). Настоящото изследване си поставя за цел да покаже начините на взаимодействие между тялото и властта, като изведе нови значения и типологии на конструкта. Анализът е направен през призмата на кроскултурните изследвания, като се съчетаят философията, археологията на познанието и феминизмът.

Изследването разглежда конструкта *тяло* в италианската литература на XX век с фокус върху творчеството на писателка, живяла и творила от началото до края на века – Анна Мария Ортезе (1914–1998). Проследени са трансформациите на телата и модусите, през които преминават, изведени въз основа на заложените в творбите ѝ идеи. Предложеният обзор е свързан с препратките към зооморфния свят в романите ѝ. Връзката на тялото и властта, свързана с доминантната идеология, е анализирана през призмата на теорията на властта на Мишел Фуко (Фуко 1998; Foucault 1997) и теорията на Брайдоти за номадния субект (Braidotti 1994; 2005).

В произведенията на италианската писателка Анна Мария Ортезе могат да бъдат открити и проследени релациите между тялото и идеологията чрез анализ на зададеното от властовия императив. В творчеството на други автори, които са били симпатизанти на даден политически режим, декларирали го явно, например с подписването на *Манифест на интелектуалците фашисти* –

Габриеле Д'Анунцио, Луиджи Пирандело, Джузепе Унгарети, взаимоотношенията често са правопрпорционални. Любопитното е да се проследи как се трансформира конструктът тяло в различните етапи в творчеството на Ортезе, която се стреми да се разграничи от литературната и философската мисъл, наложена от статуквото – фашистко, следвоенно, икономическо, феминистко или друго.

Последното издание, което разглежда живота и творчеството на Анна Мария Ортезе, е „Загадката „Ортезе“. То представлява мащабно изследване на предпоставките, оказали влияние върху разгледаните в творбите ѝ мотиви. Италианската писателка е носител на наградите „Стрега“ и „Виареджо“ за литература. Житетският ѝ път преминава от Южна към Северна Италия, като за кратко тя често променя местожителството си: Рим, Потенца, Неапол, Флоренция, Триест, Венеция. Основен тласък, който я подтиква да пише, е загубата на нейния брат моряк, който умира по време на злополука на кораб. През 1934 г. 20-годишната Ортезе започва да публикува разкази, първият от които е „Червенокожа“ (*Pellerossa*). Сред застъпените тематика в творчеството ѝ са уплахата на големите маси, лишаването от пространство за изява, загубата на невинността и сблъсъкът с горчивата реалност. Както самата тя отбелязва в творбите, „всичко придобива символна стойност“ (Segre, Martignoni 1992: 1518–1519). В цялото ѝ творчество се наблюдава желанието за разглеждане на живота като загадка, изтъкана от преплиташите се човешки взаимоотношения, своеобразен оркестър на човешките души.

Проблемът, свързан с конституирането на тялото и връзката му с властта, е ключов за творчеството на Ортезе. Мишел Фуко твърди, че властта създава реалността, а индивидът „Не е противоположност на властта, а е един от нейните първи ефекти“ (Foucault 1997: 27).

Връзката власт–индивид е детайлно разгледана и от критиците на Ортезе, които твърдят, че тялото е функция на властта (Енрико Петроци), пряко зависещо от нея (Шарън Уд). Следователно може да се каже, че тялото отразява властовите отношения. Според Фуко „Един от първите ефекти на властта е, че точно определени тяло, жестове, дискурси и желания са идентифицирани и конституирани като индивиди“ (Foucault 1997: 27).

Така може да се обобщи, че индивидът е приемник и предавател на властта, че тя се проектира върху него, че тази проекция дава отражение върху цялото му съществуване.

Това може да бъде проследено и в литературните творби на италианската писателка. За тази цел се спираме на три основни зооморфни образа, съответстващи на три от състоянията на *тялото-персонаж* по Паоло ди Паоло (Di Paolo 2013), които могат да бъдат изведени в творчеството на Ортезе – *игуана*, *кадънка*, *пума* – от три от емблематичните ѝ произведения: „Игуаната“ (1965), „Опечалената кадънка“ (1993), „Алонсо и визионерите“ (1996). Декодифика-

цията на посланието във всеки от текстовете проследява диалектичката връзка между тези етапи от развитието на мисълта на писателката, съотнесими към фазите, през които италианската литературна история през XX век преминава.

Замисълът на Ортезе не е да представя просто фантастичния свят или елементи от него. Тя не възнамерява да „създаде алтернативен свят на утеха и бягство, а по-скоро да окуражи читателите да поставят под въпрос заобикалящия свят, като разрушават обикновените връзки на реално и нереално“ (Wood 1994: 356).

Освен Шарън Уд и други изследователи на Анна Мария Ортезе забелязват границата, която тя поставя между човека и света със своето тяло. Ако се позовем на Роза Брайдоти, философката на женската мисъл, която извежда теорията на номадния субект, „Различието е било използвано за създаване на отношения на господство и изключване, така че „различен от“ е започнало да означава „по-малоченен“, „струващ по-малко от“ (Braidotti 1994: 147).

Друга ключова категория е епохата, в която живее и се формира авторовата мисъл. В случая с Анна Мария Ортезе тя спада към постмодерността. В „Майки, чудовища, машини“ Брайдоти предлага определение на постмодерността: „Епоха на разпространение на различия, в която участниците са жената, другият, определен на база на етнос или раса, природата и другите хора“ (Braidotti 2005: 21).

За философката различието следва да бъде прието. Брайдоти често говори за чудациите и чудатите творения на природата, като смята, че голяма част от хората спадат към тях, започвайки с жените, което е разбираемо. Интересно е да се проследи кои са тези персонажи в творчеството на Ортезе и до каква степен те са обвързани с господстващата идеология, дали са последица от нейното съществуване, или пък форма на оказване на съпротива на императива.

В една от първите творби на италианската писателка може да се види персонажът с *тяло-котка*. Авторката смята, че всеки човек има подобие с определено животно в зависимост от преобладаващите му черти. Така в „Гишина в Милано“ (1958) се откроява тялото на женските персонажи, съответстващо на котка. Тя следва да се отличава с гъвкавост, бързина и адаптивност. Това произведение е от първоначалната литературна фаза от нейното развитие като писател, повлияна от неореализма.

От „Морето не мие бреговете на Неапол“ (1953) насетне Ортезе се фокусира върху реалистичната прецизност и магическата атмосфера. До този момент болката, натрупана от смъртта на членове на семейството, последиците от фашизма, затрудненото финансово състояние я карат да се насочи към въображението като форма на бягство. В този етап се проявява нейната ангажираност със социалните и икономическите събития. Любопитното за този

период е, че емблематичните градове, където тя живее и в които се развива действието в романите ѝ, са Неапол и Милано. Единият – носител на ценностите на юга, а другият – на севера. След 50-те години на XX век се появява и утвърждава все по-критическата и войнствена позиция на Ортезе.

И така стигаме до 60-те години на XX век, които се отличават с редица промени. Литературата в Италия в този период се превръща и в инструмент за експерименти, и в оръжие за защитаване на ценности или отвоюване на територии. Именно от този етап датират и първите творби на Ортезе, в които тя заявява протеста си към случващото се в обществото. По тази причина утехата е потърсена в нереалния, имагинерен, въображаем свят. Писателката намира утеха в писането. За нея то е подслон, където може да избяга от социалните ограничения и от болката.

„Игуаната“ е първата творба, която представлява интерес за настоящото изследване. От този роман насетне започва т.нар. фаза на магическия реализъм. За разлика от неговите измерения при други автори и в други държави при авторката тя е отново обвързана със социалнополитическите и икономическите промени в италианското общество. Тогава в Италия се осъществява реконструкция на външния свят, а успоредно с това – и на личната и индивидуалната реалност. Ключово е въображението на авторите в този период, като те се научават да създават нови митове. Анна Мария Ортезе тук извежда идеята за жената-игуана или *тялото-игуана*. Става въпрос за един от значимите тотемни на редица култури, символ на примирението със ситуацията. Полуреално-полумагическо създание, което допринася за изграждането на фикционалния свят. В същото време романът представя реалистично проблемите на Италия както на макро-, така и на микроравнище. В следвоенния период, особено след икономическия бум (1958–1963), италианците са в много добро финансово състояние, те започват да пътуват все по-често, подобно на главния герой в романа, в търсене на приключения, но всъщност истинските търсения са на идентичността. Прави се опит за завръщане към природата и първопричината за всички беди.

Според Енрико Петроци Ортезе започва да пише, повлияна от властта. В този период авторката е в маргинална и много нестабилна финансова позиция. За Петроци интенцията на писателката е да представя своя икономически протест. А всъщност всичко прераства в обвинение на идеологията.

Двете войни ни изтръгнаха белите ръкавици, положени, за да споделяме галети, насекоми, окопи и танкове с работника и селянина, направиха ни съотечественици. Дългите социални борби се канят да ни превърнат в съграждани и все пак ни доведоха до съществени различия... Със сигурност сме едва в началото, но целта е очевидна и неизбежна: общност от съграждани. В това време пък Ортезе ни предупреждава, че нашата визия, основана на неоспорими факти и цифри, е оспорима (Petrozzi 1969: 367).

Заклучението на Петроци е, че само покриващите се с люспи успяват да станат игуани. За Меченате, друг критик на творчеството на Ортезе, *тялото-игуана* е тяло на жертвата, която е унижавана и претърпява много (Mecenate 1986). Шарон Уд също смята, че този емблематичен символ възплащава политическите убеждения на авторката, която се стреми да представи последиците от нарушаването на хармонията в природата и обществото, от неспазването на социалния ред, от разграничението заради финансовите възможности.

„Опечалената кадънка“ е една от най-пълните творби на Ортезе. Романът успява да представи *тялото-наблюдател*, което следи и анализира случващото се. Това е и червената нишка, която съшива разказа. И тук *тялото-кадънка*, което смятаме, че прераства в *тяло-глас*, постоянно задава въпроси относно щастието, тъгата, загубата и паметта. Според Уд става дума за символ на паметта за обичаното, което вече не е в живота ни. Действието се развива през XVIII век, но постоянно има препратки към XX век. Посланието на кадънката е, че животът е загадка, а един от начините за намиране на ключ за интерпретацията ѝ е литературата. Така *тялото-кадънка*, освен че поставя въпроси, дава и възможни отговори, които читателите трябва да отсъдят като валидни или не.

С любовта си към клетия син на природата Елмира практикува една религия без Бог, нито пък молитви... Чува през целия си живот песента на кадънката, която я поощрява да осмисли болката като привилегия (Naas 2007: 114).

Смятаме, че тялото на персонажа в романа „Опечалената кадънка“ може да бъде наречено и *тяло-реактор*, пак разновидност на *тяло-глас*, защото, освен че задава екзистенциални въпроси, насочва вниманието към проблемите на обществото. Едно от страданията на човечеството е болката, към чието осмисляне води песента на птичката. *Болното тяло* е сред възможните типологии за прочит на обществото. Властта, която символизира авторитета, може да бъде изкривена и поради това да създаде *болни тела*. Тяхното лечение е възможно само ако се излекува и самото общество.

Последният роман, който заслужава внимание за целите на нашето изследване, е „Алонсо и визионерите“. В него главен женски персонаж е Стела Уинтър, която се среща с американския професор Джими Опфъринг по прякор Оп. И така постепенно в разговора им се стига до темата за убийството на Антонио Дечимо, вероятно погубен от неговия син Хулио. Фигурата на интелектуалеца, учения, литературоведа е представена чрез Дечимо. В един момент от живота си Антонио поема към САЩ и попада в пустините на Аризона, където заедно със сина си вижда малка пума. В романа тя се появява многократно и се интерпретира като символ на приспособимостта. *Тялото-пума* успява да покаже, че в света на потиснатите, слабите, малките има

начин за оцеляване. Понякога и опитите да бъде погубена литературата, чието олицетворение в романа е Оп, се осуетяват. Едно от възможните възкръсвания е чрез адаптивността.

Така и в този роман *тялото-персонаж* е положено в континуума на *телата-животни*, като всяко от тях съответства на даден етап от развитието на литературната и философската мисъл на Анна Мария Ортезе. На първо място, *тялото-котка*, присъщо за женските персонажи в романите ѝ. То е *тяло-наблюдател*, като в някои случаи може да бъде *тяло-реактор*. По-късно се очертава и идеята за *тялото-игуана* на примирението и приемането на ситуацията, укротеното тяло на звяра. То може да бъде и препратка към женското тяло, което все още не е въстанало. Следва го *тялото-кадънка*, или *тяло-глас*, което поставя въпроси и дава възможни отговори. Така изведената типология на телата подсказва, че този конструкт може да бъде носител на вечното желание за обсъждане и обговаряне. И накрая стигаме до *тялото-пума*, което с адаптивността си подсказва, че литературата може да оцелее, без значение че се правят опити интелектуалците да бъдат погубени. Отличителната черта, свързана с гъвкавостта, показва, че независимо какви са социалните, културните, икономическите, политическите, историческите условия, тялото на персонажите е повлияно от идеологията. В някои случаи то може да бъде неин предавател и приемник, а в други, както бе отбелязано по-горе – интерпретатор, реактор, медиатор.

Изводите, които могат да се направят въз основа на проведените наблюдения, отразяват полагането на тялото в литературен, философски и социален план. В творчеството на Анна Мария Ортезе се наблюдава отдалечаване от повторението на стереотипизирания модел на конструкта. Тялото в романите ѝ отразява стремежа към трансформация – приносен момент в обособяването и типологизирането на различните разновидности на телата в италианската литература на XX век. Те се развиват от фазата на *наблюдението* и *съзерцанието*, през *гласността* до *изразяването на позиция* по значими въпроси. Телата на Ортезе са идеологически повлияни, което потвърждава тезата, че случващото се във фикционалния наратив е форма на реакция на заобикалящата извънлитературна действителност. Любопитно ще бъде да се проследят проекциите върху тялото на социалното, идеологическото и философското и при други автори, творили през XX век, за да бъдат обобщени закономерностите, които се откриват.

Библиография

- Главанакова, А. (2007). *Трансформации на тялото в киберпространството: от печатната литература към кибер литературата*, Дисертационен труд (Glavanakova, A. (2007), Transformatsii na tyaloto v kiberprostranstvoto: ot pechatnata literatura kŭm kiber literaturata, Disertatsionen trud).
- Главанакова, А. (2007). *Тялото в киберпространството: от Уилям Гибсън до Талан Мемот*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София (Glavanakova, A. (2007), Tyaloto v kiberprostranstvoto: ot Uilyam Gibsŭn do Talan Memot, Universitet-sko izdatelstvo “Sv. Kliment Okhridski”, Sofiya).
- Игълтън, Т. (2001). *Теория на литературата*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София (Igultun, T. (2001). Teoriya na literaturata, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Okhridski”, Sofiya).
- Фуко, М. (1998). *Надзор и наказание. Раждането на затвора*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, Превод: П. Стайнов, А. Колева. (Fuko, M. (1998). Nadzor i nakazanie. Razhdaneto na zatvora, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Okhridski“, Sofiya, Prevod: P. Staĭnov, A. Koleva).
- Braidotti, R. (1994). *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Braidotti, R. (2005). *Madri, mostri, macchine*. Manifestolibri, Roma, Trad. Anna Maria Crispino.
- Bazzocchi, Marco Antonio (2005). *Corpi che parlano. Il nudo nella letteratura italiana del Novecento*, Bruno Mondadori, Milano.
- Casadei, A. (2018). *Biologia della Letteratura. Corpo, stile, storia*, Milano, II. Saggiatore.
- Ceronetti, G. (1979). *Il silenzio del corpo*, Adelphi, Milano.
- Csordas, T. (1994). *Embodiment and experience. The existential ground of culture and Self*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Di Paolo, P. (2013). *Piccola storia del corpo*, Perrone, Roma.
- Foucault, M. (1997). *Il faut dѐfendre la sociѐtѐ*, Gallimard, Paris.
- Galimberti, U. (2013). *Il corpo*, Feltrinelli, Milano.
- Haas, Fr. (2007). “La cacciata dal purgatorio: ANNA MARIA ORTESE E NAPOLI”, *Belfagor*, vol. 62 No. 3, p. 114.
- Hofstede, G. (1984). *Culture’s Consequences: International Differences in Work-Related Values*, Sage, Beverly Hills, CA, and London.
- Mecenate, St. (1986). “L’iguana”, *Uomini e libri*, vol. 10 No.10, p. 44.
- Ortese, A.M. (1958). *Silenzio a Milano*, Laterza, Bari.
- Ortese, A.M. (1965). *L’iguana*, Adelphi, Milano.
- Ortese, A.M. (1993). *Il Cardillo addolorato*, Adelphi, Milano.
- Ortese, A.M. (1994). *Il mare non bagna Napoli*, Adelphi, Milano.
- Ortese, A.M. (1996). *Alfonso e i visionari*, Adelphi, Milano.
- Ortese, A.M. (2002). *Romanzi*, Adelphi, Milano.
- Petrignani, S. (1984). *Le signore della scrittura*, La Tartaruga, Milano.
- Petrozzi, E. (1969). *L’iguana e il Colombre*, Vita e pensiero, Milano, pp.366–374.
- Segre, C. and Martignoni, Cl. (1992). *Testi nella storia. Il novecento*, Bruno Mondadori, Milano.

Wood, Sh. (1994). "Fantasy and Narrative in Anna Maria Ortese", *Italica*, vol. 71, No. 3, p. 356.

Радея Гешева, асистент
radeya.gesheva@gmail.com
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, София 1504
България

Radeya Gesheva, Assistant Professor
radeya.gesheva@gmail.com
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
15 Tzar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504
Bulgaria

Three Dichotomies in Arabic and Islamic Studies: Continuity and Change, Norm and Practice, Sacred and Profane

Simeon Evstatiev

Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Simeon Evstatiev. THREE DICHOTOMIES IN ARABIC AND ISLAMIC STUDIES: CONTINUITY AND CHANGE, NORM AND PRACTICE, SACRED AND PROFANE

Abstract. The present article introduces the concept of *cultural bifurcation* in Arabic and Islamic studies, exemplifying it through an account of ongoing collaborative research initiated by the Department of Arabic and Semitic Studies at Sofia University St. Kliment Ohridski. Building on notions such as *cultural diglossia* as adopted by some Medievalists, cultural bifurcation is foregrounded as a common foundation that helps achieve a deeper understanding of three entangled key dichotomies in Arabic and Islamic studies: continuity versus change, norm versus practice, and sacred versus profane. This approach allows us to accomplish a two-fold objective—to test the suggested concept of bifurcation by discussing an interdisciplinary work in progress undertaken by a group of scholars in the fields of history and cultural studies, linguistics and literary studies under the Sofia University program on *Contemporary Trends in Arabic and Islamic Studies*. Hence, the analysis sheds light on internationally lesser-known aspects of the activity of Arabists and Islamicists in Bulgaria vis-à-vis some major topics in the field, combining such theorizing with approaches from history and the anthropology of science. Instead of seeking to arrive at “definitive” conclusions, this article proposes an “open-ended” reflection to encourage further research.

Keywords: cultural bifurcation, cultural diglossia, Arabic language and literature, Islam, norm and practice, continuity and change, sacred and profane

Симеон Евстатиев. ТРИ ДИХОТОМИИ В АРАБИСТИКАТА И ИСЛЯМОЗНАНИЕТО: ПРИЕМСТВЕНОСТ И ПРОМЯНА, НОРМА И ПРАКТИКА, САКРАЛНО И ПРОФАНО

Резюме. Статията въвежда понятието *културна раздвоеност* в арабистиката и ислямознанието, като илюстрира концептуализацията му с разискване на едно ново изследване, предприето от Катедрата по арабистика и семитология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Макар и да включва в обхвата си идеи като

споменаваната от някои медиевисти „културна диглосия“, културната раздвоеност е изведена на преден план като по-широко понятие – общ знаменател при разбирането на три ключови взаимно преплитачи се дихотомии в арабистиката и ислямознанието: приемственост и промяна, норма и практика, сакрално и профанно. Подходът позволява да се постигне двойка цел – понятието „културна раздвоеност“ да се представи теоретично, като същевременно се разгледат интердисциплинарните търсения на свързани с арабистиката група учени, занимаващи се с история и култура, лингвистика и литература в рамките на съвместното изследване „Съвременни тенденции в арабистиката и ислямознанието“. Така настоящата студия хвърля светлина и върху по-малко известни сред международната научна аудитория аспекти от дейността на българските арабисти и ислямоведа, която ситуира спрямо някои водещи теми и проблеми в това научно поле. Предложеният анализ съчетава нов теоретичен поглед с методи от историята и антропологията на науката, но вместо да се стреми към формулирането на категорични, „окончателни“ заключения по повдигнатите въпроси, предлага по-скоро моментна снимка – рефлексия „с отворен край“, която би могла да насърчи по-нататъшни изследвания в тази насока.

Ключови думи: културна раздвоеност, културна диглосия, арабски език и литература, ислям, норма и практика, приемственост и промяна, сакрално и профанно

Research/Научно изследване

Introduction

Cultural bifurcation as observed in complex societies is represented in language and literary heritage.* It often stirs up heated discussions and conflicts over the nature and the practical implications of how to interact with normative codes claiming universal validity vis-à-vis diversity and locally embedded notions of culture and tradition. The entire entangled history of the Arab Middle East and North Africa from the advent of Islam in the early seventh century AD can be seen as the history of a remarkable cultural bifurcation. It often takes the form of duality not only in the religious field but also in the understanding and transmission of Arabic language and literature from generation to generation. This nurtures what medievalist Walter J. Ong (1984: 4–5) describes as the phenomenon of “cultural diglossia” when referring to the role of Latin as a “high” language as opposed to the “low” vernacular languages used for other purposes in the Western European Middle Ages. Classical Arabic (*al-fuṣḥā*) shares much of the linguistic arrangements of the Latin Middle Ages when people had mother tongues—be they Old French, Old Norse, or Old English—that gradually replaced Latin as colloquial languages after the sixth or

---

* I would like to thank Dale F. Eickelman of Dartmouth College for his insightful comments on an earlier draft.

seventh century. Latin, however, became a dead language only after the Middle Ages. In the Arab world today, spoken local languages exist alongside an ancient scriptural language, leading to a situation in which “colloquial Arabic is a living but not fully literary language, whereas classical Arabic is literary but not entirely living” (Ziolkowski, 1991: 194). Classical Arabic, however, will scarcely follow the path of post-medieval Latin any time soon, as it is structurally interwoven in the very fabric of Arab cultures through Islamic normativity.

In the Muslim-majority world, and particularly in the Middle East and North Africa, the duality embedded in the notion of cultural diglossia observed in the history of various cultures does not suffice as a tool for grasping what is conceptualized here as cultural bifurcation. In the Arab world, cultural bifurcation stems from the way the sacred Islamic normative code embedded in the foundational texts of Muslim scripture—the Qur’ān and the prophetic Sunna¹—underpins the specific religious, educational and socio-cultural practice with which it is differently engaged in a given context. Since the rise of Islam, Arab cultural practices, including language and literary activity, have sought to explicitly or implicitly compare themselves with and juxtapose themselves against that sacred code—whether it be to conform to its divinely revealed truth or to contrast with it. How, then, does cultural bifurcation in Arab societies manifest itself at the intersection of the Arabic language and literary tradition with the Islamic sacred code? What sustains social and cultural cohesion, which is elevated above all tensions between norm and practice to shape patterns of continuity and change throughout Islamic history and the varieties of Arabic language and cultural production? How, after all, do the sacred and the profane correlate, given the inherent tension between norm and practice? All these questions refer, though differently, to the issue of the complex relationships between free individual choice designated as agency and what impedes this choice termed as social structure.

In what follows, I seek to tackle those questions by describing a collaborative interdisciplinary work in progress initiated by the Department of Arabic and Semitic Studies at Sofia University St. Kliment Ohridski² under the *Contemporary Trends in Arabic and Islamic Studies* Program.³ My reflection on the work done by others illustrates the questions I raise and might overlap but does not necessarily co-

---

¹ For Muslims, the Qur’ān is God’s Word revealed to mankind “in clear Arabic language” (*bi-lisān ‘arabī mubīn*) (Q 16:103; 26:195). The term Sunna designates the normative example of the Prophet Muḥammad (d. 632 AD) as codified in ḥadīth (pl. *aḥādīth*) – the traditions based on his words, deeds, and telling silence.

² For a brief overview of Arabic and Islamic Studies in Bulgaria, see Evstatiev (2021a).

³ The collaborative research discussed here is supported by the Scientific Research Fund of Sofia University St. Kliment Ohridski, Faculty of Classical and Modern Philology, under Project ID 80-10-59/22.3.2021.

incide with my colleagues' own research perspectives. Combining approaches from history and the anthropology of science, I first introduce the key concepts briefly and then interrelate them in my account of that work in progress thus also shedding light on some internationally lesser-known aspects of the activity of Bulgarian Arabists and Islamicists. In doing so, I share the assumption held by none other than the founder of modern Islamic studies in Europe, Ignaz Goldziher (1850–1921), who used to say: “Scholarship has no country, but the scholar does have his country.”⁴

Cultural Bifurcation, Sacred Normativity, and Change

However wide the range between norm and practice has always been in the remarkably diverse Arab-Muslim societies, there is an implicit spectrum of legitimacy—a change or an interpretation is not feasible if it bluntly overlooks and oversteps the boundaries and limits of that spectrum. What is possible in politics, religious interpretation, language reform or change of the literary canon, is, as historian Quintan Skinner (1998, 105) would have said, albeit about a different context, “[is] generally limited by what it is possible to legitimize. What you can hope to legitimize, however, depends on what courses of action you can plausibly range under existing normative principles”. The range between norm and practice therefore entails boundaries drawn by explicit or implicit shared anticipations that place and often replace notions of change—perceived as “wrong”, such notions are often reversed and consequently brought back to the scope of legitimacy. Sustaining cultural coherence is therefore an enterprise that requires religious scholars (*‘ulamā’*, sg. *‘ālim*), jurists, grammarians, poets and men of letters to constantly keep an eye on and cope with the bifurcation between norm and practice in seeking to position themselves within the spectrum of legitimacy in their fields.

Historically, the existence of such a spectrum has provided Arab-Muslim societies with civilizational identity⁵ and has shaped a cultural hierarchy of social spaces as those various groups—be they *‘ulamā’*, jurisprudents, grammarians or poets—observe, guard, and control any attempt to transcend the boundaries of legitimacy within the group and across various groups. Socio-anthropologically, this assumes firm “ties that bind”—not only among the Arab adherents to Islam

---

⁴ As cited by his disciple, Joseph De Somogyi (1961: 15–16), who reports that Goldziher always professed himself a Hungarian despite his wide international recognition and the fact that he wrote most of his works in German. Goldziher used to say this whenever he referred to his numerous invitations to foreign universities.

⁵ On recent debates and attempts to (re)-conceptualize civilizational identity, see Halle and Laruelle (2020: 587–89). “Civilizational discourse” in Muslim-majority countries is discussed by Çınar (2018), whose account of modern Turkey’s “Muslim” and “Western” identity provides additional examples for the conceptualization of cultural bifurcation.

but also between them and Muslims elsewhere to the east and west. That is a type of tie resembling what anthropologist Michael Herzfeld (2005: 2) defines as “cultural intimacy” referring to the “privacy of nations” and denoting “sore zones of cultural sensitivity” shaped and reshaped against the backdrop of alien, external forces. Clifford Geertz (1973: 195, 311), in turn, invites us to think of such ties as part of a cultural system based on “symbolical webs” of meanings or a shared “web of belief”. In the Arab Middle East and North Africa, there are two major pillars sustaining this “symbolical web” of shared meanings—Islam and the Arabic language. Paradoxically, Arabic and Islam underpin the “civilizational identity” of that vast region by nurturing its concurrent cultural coherence and bifurcation.

By overstating the role of subjective choices due to the dominant agency-oriented trend in contemporary humanities and social sciences, many studies of Islam tend to underestimate structure by repeatedly using well-intended dicta, such as the phrase that “Islam is what Muslims do”—identities, it is usually presumed, are in constant flux, as they are not primordial or a fixed essence.⁶ As a German Arabist and Islamicist writes, under the so-called “pragmatic turn” scholars are focusing on motion, action and interaction, turning agency into a keyword while boundaries are ever shifting and (re)-negotiated, everything is “in flux” and nothing is uniform, developments are contingent and ideas are constructed, “no choir sings unisono” (Krämer, 2006: 181). It is already accepted as conventional wisdom that—being in constant flux—identities are not a “fixed essence” as they are socially constructed and “fluid” as opposed to primordial.⁷ Benedict Anderson (2006: 6) introduced his insightful notion of imagined communities not to suggest that nations are “not real” but to re-conceptualize the fact that “the members of even the smallest nation will never know most of their fellow-members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of each lives the image of their communion”. Later studies go further beyond these original implications of Anderson’s term to propose that the “Muslim world” is “imagined” in the sense it has never existed until it was “invented” by Westerners and their “racialization of Islam” (Aydin, 2017: 3–11). This is one of the outcomes of an observed tendency to “decompose” Islam into many “islams” initiated more than thirty years ago in the work of scholars as Abdul Hamid el-Zein (1977: 242–43). More recently, this trend has not abated but has taken on other forms.

Approaches that entail a full “deconstruction” of Islam to solve the tension between norm and practice, however, fail to suggest any tenable definition, even though some scholars continue to find the question “What is Islam?” highly engag-

---

⁶ For further detail and examples on the complex tensions between agency and structure, as well as primordialism as opposed to constructivism in understanding collective identities, see Evstatiev (2019: 89).

⁷ On constructivism versus essentialism in the analysis of identities, see Makariev (2017: 24–35).

ing. In an otherwise remarkably erudite book, Shahab Ahmed (1966–2015) tackles the topic more cautiously by rejecting what he designates as the “islams-not-Islam” approach together with the long-established views of Islam “as law” by going to the opposite extreme. Seeking to conceptualize Islam as a “historical phenomenon” against the Orientalists’ “Islam as law”, Ahmed (2016: 6ff.) brings to the fore six questions related to what he sees as outright contradictions: 1) Arabic philosophy (falsafa) whose representatives, such as Ibn Sīnā (d. 428/1037) are accused of unbelief by theologians like Abū Ḥāmid al-Ghazālī (d. 505/1111)⁸ ; 2) Sufism with its mystical dimensions; 3) Illuminationism and Akbarian Sufism represented by thinkers such as al-Suhrawardī (d. 587/1191), who combine falsafa and Sufism, thus undermining the authority of the Prophet Muḥammad; 4) the homoerotic poetry of the Persian poet Ḥāfiẓ of Shīrāz (d. 791/1389), which, according to Ahmed (2016: 27), displays “love, wine and pretty boys and girls” not simply as such but as symbolizing the relationship between the Muslim and God; 5) “Islamic art” which involves cultural phenomena, such as the miniature paintings in books that break the Islamic ban on images; and 6) wine and alcohol proliferating in medieval poetry written by Muslims.

Ahmed assumes that wine is truly “Islamic”, for there have always been Muslim wine-drinkers and the elaboration of his argument around those six questions leads him to eventually propose a conceptualization of Islam as “meaning making for the self in terms of hermeneutical engagement” (Ahmed 2016: 405, emphasis in original). However, if Islam is a “hermeneutical engagement”, everything in Muslim-majority societies is “Islamic”—no matter whether it conforms to Islam “as law” and its sacred code or not. Thus seeking to fight against “essentialism”, Ahmed offers a total generalization by which he does not distinguish between norm and practice, unlike many of the earlier Orientalists whom his book criticizes. Islamicist and scholar of religion Jacques Waardenburg (2002: 97) summarizes the notion of “normative Islam”, established in Arabic and Islamic studies, as “that form of Islam through which Muslims have access to the ultimate norms that are valid for life, action, and thought. At once the polarity becomes evident between this normative Islam and the Islam that is in fact practiced. [...] In classical Muslim terms, normative Islam is the Sharī‘a”. The contradictions noticed by Ahmed are consequently related to a phenomenon long since known among text-oriented Islamicists and social anthropologists studying how “universal” Islam is “localized”.⁹ It involves not only the tension between norm and practice but also the dichotomy between the sacred and the profane along the lines of which religion, language and literature have partaken in a remarkable cultural production attaining changes

⁸ On the legally consequential accusations of unbelief (*takfīr*) in Islam, see Evstatiev (2018: 332–99, specifically on al-Ghazālī and Ibn Sīnā, see p. 366); cf. Evstatiev (2015: 215–21).

⁹ On the conceptualization of “universal Islam” in local contexts, see Eickelman (1982).

through continuity. The combination of these paradoxical modes of contradiction underlies what I call here cultural bifurcation—it encompasses but trumps the notion of cultural diglossia in covering not only Islam but a larger set of phenomena in Arab societies.

Arabic language plays a pivotal role in the construction of the shared web of meanings throughout the past and present of the Arab world and beyond its regional boundaries due to its specific resonance with Islamic faith and history. Explicitly or implicitly, in and beyond the Arabic-speaking world there exists the notion that God bestowed excellence on the Arabs by sending Muḥammad as a prophet to seventh-century Arabia and revealing in Arabic the “core of the Book”, or “the mother of the Book” (*umm al-Kitāb*)—the Qur’ān. In the early Muslim centuries, Islamization went hand in hand with Arabization and those who remained in the homeland of the Arabian Peninsula were honored that Islam was also called “the religion of the Arabs” (*dīn al-‘arab*).¹⁰ In this vein, as historian of Islam Michael Cook (2014: 13) writes, “without this historic process of Arabization there would at the present day be no such thing as an Arab world”.

Entangled with the sacred code of Islam, Arabic language—often described as the Latin of the Orient—together with its literary heritage shares the pattern of cultural bifurcation implying a set of paradoxes and contradictions. For example, in seeking to ward off a possible accusation against al-Khalīl ibn Aḥmad al-Farāhīdī (d. ca. 791 AD) of breaching Islamic sacred law (*sharī‘a*) by creating the Arabic science of prosody (*‘ilm al-‘arūḍ*) and thus making himself equal to Allah who alone can create things out of nothing, the Arabo-Islamic literary tradition invented a justifying story: the philologist undertook a pilgrimage to Mecca and prayed to God to reveal to him a completely new science, and only subsequently did he “receive” it after being divinely ordained (Evstatieva, 2011: 18–9). Poetry, however its practices might have “deviated” from Islamic norms, is thus not left as an entirely profane undertaking in the neutral sense of “secular” or “not sacred”. If not integrated into the sacred, poetry could oppose Islamic norms as strongly as the illegitimate “unjust ruler” (*ṣultān jā‘ir*) does in the realm of politics, since the latter “does not derive his power from God or the Prophet and his government does not embody divine law” (Crone, 2004: 120). Divine intervention in favor of al-Khalīl was therefore needed to legitimize an engagement with a branch of knowledge and cultural production that was potentially profane but had to be elevated to a higher rank pertinent to the sacred standing of Arabic as the language of Islamic scripture.

The set of entangled dualities nurtured by the exceptionally high cultural standing of Classical Arabic (*al-fuṣṣḥā*) and its relation to what Western linguists today

---

¹⁰ On the Qur’anic term *dīn*, usually translated in European languages as “religion”, compared to the Latin concept of *religio*, see Gleis and Reichmut (2012). Among Bulgarian Arabists, this Qur’anic term has been explored semasiologically by Dyulgerov (2018: 47–90).

usually call literary Arabic or Modern Standard Arabic¹¹ go beyond the issue of diglossia, which, however, remains highly relevant to grasping the sociolinguistic situation in the Arab world. The concept of diglossia is usually presented as a term borrowed from French and German linguists and introduced into English usage by Charles Ferguson (1959)¹² to denote the use of two language varieties¹³ although it was coined three decades earlier by the French Arabist William Marçais (1930). Diglossia has long since been adopted as a tool for thinking of Semitic languages from the ancient times of Biblical Hebrew¹⁴ to the teaching of Arabic as a foreign language (Palmer, 2007) in Europe, America, and elsewhere. Arabic (*al-‘arabiyya*), therefore, poses a set of conceptual challenges given its high cultural standing among Arabs and Muslims until today.

The origins of bifurcation in the use and conceptualization of Arabic language after the seventh century date back to the rise of the Arabic linguistic tradition as part of Islamic tradition. It is well known that the first authentic grammatical treatise providing a systematic description is Sībawayhi’s *al-Kitāb*—“The Book of Sībawayhi” (d. 796)—compiled in the second half of the eighth century AD. Nevertheless, semi-legendary accounts in medieval Arabic sources indicate that the first grammar was introduced by Abū al-Aswad al-Du’alī (d. 69/688) in communication with the Prophet’s cousin and son-in-law ‘Alī ibn Abī Ṭālib (d. 40/661), the fourth of the Pious Caliphs ruling the early Arab-Muslim state after the death of Muḥammad in 632 AD. This account signals that the origins of normative Arabic grammar are to be found among the closest companions of the Prophet and his family. In addition, perhaps the most ancient philological discussions are connected with the recension of the Qur’ān and its recitation for ritual purposes. The earliest traces in the development of Arabic philological tradition are to be found in mentions related to the branch of religious knowledge called *qirā’āt*—“readings”, “recitations” of the Qur’ān (Bohas, Guillaume and Kouloughli, 2017: 1–2). Fixing stable, unchangeable readings that inspire religious certainty about the correct meanings of the Islamic revelation (*tanzīl*) was therefore a major incentive for the rise of philological reflections among Arabs.

---

¹¹ See the various designations as mentioned by Beeston (2017: 12).

¹² For examples of such a presentation, see Chouairi. (2009: 35).

¹³ Ferguson’s exact definition (1959: 336) states: “Diglossia is a relatively stable language situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include a standard or regional standards), there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety.”

¹⁴ For further detail on diglossia related to Biblical Hebrew, see Fredericks (1998). On Arabic as a Semitic language within Afro-asiatic language family, see Todorov (2007: 3–7); cf. Versteegh (2014: 10–25).

Although for its speakers *al-‘arabiyya* denotes Arabic in its various forms diachronically and synchronically, the perceptions of *al-fuṣḥā* as superior to all other languages and language forms has a long-established pedigree in Arab societies. The shared cultural situation in the Arab world notwithstanding, the wide range of dialects, each of which is designated as *‘āmmiyya* or *lahja*, or in North Africa as *dārija*, are the actual mother tongues of Arabic speakers. This is a state of cultural bifurcation, for it entails a “duality (*izdiwājiyya*) of language forms and attitudes in popular conception” (Suleiman, 2008: 173) deeply embedded in identity as rooted in language—the most significant medium of human and social communication (Walters, 2021: 6–7). The encounter with modernity gave rise to a new impetus to the passionate concern for the purity of Arabic promoted not only by Muslims but also by Christian Arabs in the Middle East during the humanist “Arab renaissance” (*nahḍa*) in the nineteenth century, which sought to achieve the common ideals of tolerance, social justice and progress (Patel, 2013: 23) in a search for an identity that trumped the traditional divisions along religious lines. Modern Arab nationalism itself developed from its earlier roots in the works of *nahḍa*-writers who foregrounded Arabic as a shared marker of identity, and favoring high culture is a distinct feature of nationalism (Suleiman, 2003: 10, 159). The age of Arab nationalism thus transformed and enriched the prevailing perspectives to *al-fuṣḥā* but have not replaced it with the vernacular local languages.

Whatever forms this bifurcation has taken over the course of time, what is conventionally described as diglossia continues to be a characteristic feature of Arabic. Some earlier Arabists assumed that Arabic dialects today derive lineally from classical *al-fuṣḥā* or a variety similar to it. Ferguson (1959) elaborates on this assumption by claiming that modern Arabic dialects descend from the earlier language through an Arabic koine that was not identical with any of the dialects, and which differed largely from *al-fuṣḥā* but was used side by side with Classical Arabic. The process of this “koinization” of varieties designates the interdialectal contact entailing linguistic restructuring by which a dialect koine is “the stabilized mixed variety that results from this process” (Miller, 2008: 593). Researchers such as Mejdell (2016) adduce examples to suggest that the imagined boundary embedded in the concept of diglossia is not part of the linguistic situation today for many authors. Drawing on social media and other evidence, as well as adopting insights from linguistic anthropology, Kristen Brustad (2017: 41) proposes a “framework for the study of attitudes toward writing in non-standard Arabic” to look at diglossia as ideology that was initially shaped by the nineteenth-century Arab *nahḍa*.

Yet, a long time ago, other scholars recognized middle varieties of Arabic and rejected the strict dichotomy based on Ferguson’s model of diglossia. Alongside Classical Arabic (*fuṣḥā al-turāth*), Badawī (1973) distinguished “Modern Standard Arabic” (*fuṣḥā al-‘aṣr*), “colloquial of the intellectuals”—the formal spoken language of educated people (*‘āmmiyyat al-muthaqqafīn*), “colloquial of the literate”—

the informal spoken language of the educated (*‘āmiyyat al-mutanawwirīn*) and “colloquial of the illiterate” spoken by illiterate people (*‘āmmiyyat al-ummiyyīn*). There is apparently a high degree of “code-mixing” (Versteegh, 2014: 245) but al-fuṣḥā continues to be the touchstone for educated people—even if they tend to use the “middle language” “middle language” (*al-lughā al-wuṣṭā*) as *‘āmmiyyat al-muthaqqafīn* is alternatively designated. Hence, although they rephrase the research vocabulary and the existing linguistic concepts, even the new approaches rejecting the notion of diglossia do not presume “that *fuṣḥā* is in danger of slipping away” (Brustad, 2017: 66).

From the nineteenth century until today, many in the Arab world have been afraid that the role of Classical Arabic would be threatened by increased attention to the dialects, which are perceived as a symbol of fragmentation. The notion that dialects are a “deviation” from the norm is still alive and manifested in what is designated as “hypercorrection”—a mistake caused not by a mixing of al-fuṣḥā with the vernacular but by the wish to speak too correctly, which leads to a failure to use the correct standard form in the correct place (Versteegh, 2004: 4). Dialectology was perceived as a colonial tool, while British authorities actively supported the attempts to replace the Arabic script with Latin script. Religious circles, in turn, considered any venture to investigate the dialects an offence to the Qur’ān. Analyzing these attitudes, the Arabist Kees Versteegh (2014: 174–5) emphasizes that in the modern age, although there are Arab dialectologists, it remains difficult in the Arab world to arouse interest in the dialects as a serious object of study, as many speakers of Arabic realize that these are language varieties without a grammar.

The overall bifurcation stemming from the Arabic linguistic situation is therefore highly complex. Even if dialects were involved into a “koineization” or there were middle varieties between *al-fuṣḥā* and the dialects, they can hardly replace al-fuṣḥā any time soon in the same way as Latin was replaced by languages such as Italian. Applying the notion of diglossia to Arabic language itself becomes, however, increasingly contested—like the view of Islam as normative law versus a wide range of deviating, vernacular, and mutually contrasting diverse practices that is contested by the above discussed attempts by Shabab Ahmed and others re-conceptualize Islam.

Towards Entangling the Three Dichotomies of Cultural Bifurcation

The evolving work of the research group under the ongoing 2021 program Contemporary Trends in Arabic and Islamic Studies at Sofia University St. Kliment Ohridski offers some engrossing insights and nuances to the discussion of the three dichotomies entangled through the overarching concept of cultural bifurcation: continuity versus change, norm versus practice, and the sacred versus the profane. This interdisciplinary group, shaped around the Department of Arabic and Semitic

Studies, consists of fourteen senior, mid-career and junior scholars, including aspiring doctoral students whose work is briefly mentioned below as an illustration of this article's main theoretical argument. Tentatively, the research group's principal aim was to discuss a selection of topics pertinent to the state of research in contemporary Arabic and Islamic studies in order to identify cases indicative of a common foundation of teaching and research within interdisciplinary university departments consolidating scholars specialized in Arabic linguistics and literature, Middle East history and Islamic studies. The three dichotomies have gradually emerged as the common ground of our research during a set of academic discussions at different levels in the form of working meetings, seminars and workshops.

Three working groups, whose participants regularly met between April and September 2021, were shaped along disciplinary lines: Arabic and Semitic linguistics (led by Victor Todorov, Associate Professor of Arabic and Afro-Asiatic Linguistics who also serves as Program Coordinator),¹⁵ Arabic literature and culture (led by Galina Evstatieva, Associate Professor of Arabic Culture), and Middle East history and Islamic Studies (led by Simeon Evstatiev, Professor of Middle East History and Islamic Studies, currently Head of the Department of Arabic and Semitic Studies).¹⁶ Each group consisted of scholars at different career levels, whereas some of the junior researchers were involved in more than one working group. An initial seminar on 9 April 2021 and an interim seminar on 1 July 2021 brought together all participants—the former to frame the collaborative research and the latter, consequently, to discuss the intermediate findings within the working groups. A key public event under the program was Language and Identity, Religion and Culture—a seminar for doctoral students and junior researchers chaired by Professor Simeon Evstatiev that was held at Sofia University St. Kliment Ohridski on 16 June 2021. This seminar involved junior researchers beyond the Program and beyond Sofia University as participants and discussants. It was opened by Professor Madeleine Danova, Dean of the Faculty of Classical and Modern Philology at Sofia University St. Kliment Ohridski, and featured extensive concluding remarks by Professor Milena Bratoeva, an Indologist currently serving as Vice-Dean.

The final retreat workshop Continuity, Change, and the Sacred in Arabic Language and Islamic Culture, 10–12 September 2021, was organized in the city of Smolyan located in the Central Rhodope Mountains in the south of Bulgaria. The workshop synthesized the results from the entire research project by discussing the evolving chapters of an edited book in Bulgarian language that will be submitted

---

¹⁵ I would like to thank my colleague Victor Todorov for his encouraging comments on my reflection concerning the linguistic aspects of our work against the backdrop of my overall conceptualization.

¹⁶ Unless explicitly stated otherwise, the participants in the program are affiliated to the Department of Arabic and Semitic Studies of Sofia University St. Kliment Ohridski.

for publication to Sofia University Press “St. Kliment Ohridski” in early 2022. Below, I try to explore how the three dichotomies under investigation were entangled within this collaborative research through a set of interrelated studies from the disciplinary fields of linguistics, history, literary and cultural studies. I draw on my own participation in the discussions, as well as on the first draft of the chapters in the thus envisaged volume prior to the stage of peer review, following the emerging preliminary structure of the volume outlined during the workshop and its subsequent analysis. In so doing, it is not my intention to “present” the prepared book but to demonstrate how the contributors to this research approach one or more of the three dichotomies, which underpin what I describe here as cultural bifurcation. Hence, instead of following the preliminary structure of the evolving volume, I regroup the individual studies according to the theoretical approach adopted in the present article.

The fundamental dichotomy between norm and practice in Arab and Muslim cultures is explored in one form or another by most of the individual studies. Pavel Pavlovitch, Professor of Medieval Arabo-Islamic Civilization, builds on his previous experience in analyzing the approaches to early Islam (Pavlovitch, 2017) and offers a study on the transmission of knowledge in that period of Muslim history. He tackles the normative tension between the Qur’ān and ḥadīth persisting through the eighth century AD but abating towards the end of this period with the forceful argument of al-Shāfi‘ī (d. 820) that the Qur’ān and ḥadīth were two facets of the same divine revelation. Pavlovitch thus reveals how an initial bifurcation in Arab-Muslim culture, where in the first one hundred and fifty years knowledge was transmitted predominantly in oral form, copes with the potential duality of divine authority by integrating the Prophetic *ḥadīth* into the normative Islamic revelation alongside the Qur’ān. Hence, the scope of revelation was henceforth clear, albeit the precise interrelation between the two foundational texts of the Qur’ān and ḥadīth, as well as their interpretation and localizations in various contexts have persistently posed new challenges to Muslim scholars throughout the centuries.

Conflicts over the practical implications of how Muslims should interact with the universal normative codes embedded the Qur’ān and ḥadīth against the backdrop of locally embedded notions of culture continued to mark Islamic history. An indicative case for a persistent cultural bifurcation stemming from the tension between norm and practice is the question of wine drinking, which took such a central place in the arguments of Shahab Ahmed discussed above. In a promising study, Ana Mincheva, a PhD candidate in Middle Eastern and Islamic Studies, touches upon the relatively understudied topic of wine and Islam (Michalak and Trocki, 2006: 523) by examining the wine poetry (*khamriyyāt*) of Abū Nuwās (d. ca. 814). Adopting the established conventional view of *khamriyyāt* as Bacchic poetry, Mincheva carefully traces the contradicting approaches to its understanding in

medieval Muslim culture, given the Qurʾānic ban on the consumption of wine and the punishments for this *ḥadd*-crime¹⁷ established by the Islamic legal schools on the basis of the ḥadīth as well (Feins, 1997: 96–97; 267). As Rudi Matthee (2014) writes, historically, most people in the Muslim-majority world did not drink in accordance with the Islamic norms, yet alcohol “has always played a surprisingly important role in male elite circles in the Islamic Middle East”. Recent scholarship on Abū Nuwās goes beyond the conventional view of *khamriyyāt* as projecting this kind of wine symbolism into the canon or earlier Bacchic poetry by seeing it rather as a legacy of the Arabic pre-Islamic canon (Kennedy, 2005: 57). Further research on what caused the continuity of this pre-Islamic canon in the Islamic era is therefore worth undertaking given the profane facets of such poetry against the backdrop of the sacred code. Under the dominance of Islam, only some religious groups, such as the mystical Sufis, embraced wine poetry, for they were inspired by its symbolism and therefore understood it figuratively.

The dichotomy between the sacred and the profane is brought to the fore by another subgroup of scholars. Tsvetan Theophanov, a professor emeritus in Arabic literature and culture, examines God’s word as a miracle to analyze the literary discourse of the Qurʾān. In doing so, he focuses on the Islamic dogma of the inimitability of the Qurʾān, which was a response to accusations by unbelievers that Muḥammad was a false prophet. Among Muslims, the notion of the Qurʾān as an incomparable miracle required, according to Theophanov, in-depth literary analysis of the stylistics and poetics of the Islamic scripture on the basis of which the disbelievers could be convinced by the eloquence of the revealed text. Philological analysis was for Muslims thus entangled with the sacred, which contrasts with the approaches among Orientalists who apply Western theories to the study of the Qurʾān.

Focusing on the notion of the heavenly virgins, called houris, Galina Evstatieva touches upon a major issue in Islamic eschatology to foreground the tension between the sacred and the profane through a study of these female inhabitants of the Muslim paradise at the intersection of cultural and literary studies. She chooses as a major case study the satirical treatise “The Epistle of Forgiveness” (*Risālat al-Ghufrān*) by the famous Arab poet, philosopher, and writer Abū al-‘Alā’ al-Ma‘arrī (d. 1057). The highlighted concepts and imagery of Qurʾānic scripture along ḥadīth indicates a sharp contrast between the norms of the sacred code and their reflection in al-Ma‘arrī’s treatise through parody. His profanation of major eschatological topoi entails their complete transformation for literary practices existing in certain contexts in opposition to the sacred norms and their mainstream religious interpre-

---

¹⁷ In Islamic law, *ḥudūd* (sg. *ḥadd*) designates a category of sins—crimes entailing a transgression of the “boundaries of Allāh” (*ḥudūd Allāh*)—for which fixed punishments are prescribed as derived from the very Qurʾān. For further detail, see Schacht (1964, 113–14; 127–33).

tations. Due to its figurative language, al-Ma‘arrī’s literary practice was therefore not in line with Islamic normative teachings.

The postdoctoral researcher Stoyan Doklev, Assistant Professor of Middle Eastern and Islamic Studies, adds a new insight to his 2018 PhD dissertation on Ibn Qayyim al-Jawziyya (d. 1350) by bringing to the fore the notion of *majāz* (figurative speech, allegory) analyzed at the intersection of the more profane traditional Arabic linguistics and Islamic theology. The study proves that once the scope of the revelation was fixed, its interpretation continued throughout the centuries, giving rise to major issue as to how this interpretation should position itself in the Sunni spectrum of legitimacy. A student of the paradigmatic proto-Salafī traditionalist Ibn Taymiyya (d. 1328)¹⁸, Ibn al-Qayyim was a staunch opponent of the notion of interpreting the Islamic scripture figuratively and entered the more profane linguistic sphere to build a sound traditionalist argument against the resort to *majāz* as allegorical figures that can relativize the meaning of God’s word. Traditionalist thought in Sunni Islam thus narrows the boundaries of interpretation for the sake of religious certainty by preventing any duality of meaning and practice that would bifurcate the meaning of the revelation.

Two other studies by aspiring junior researchers interrelate at the interplay between the three dichotomies due to shared, albeit differently evolving cases with an emphasis on language and identity. Preparing a PhD dissertation on Arabic language and identity formation in the *nahḍa* period, Ekaterina Krasimirova, Teaching Assistant of Arabic, focuses on the well-known book of the Lebanese intellectual Aḥmad Fāris al-Shidyāq (1804–1881) “Leg Over Leg Concerning the Fāriyāq” (*al-Sāq ‘alā l-sāq fi mā huwa l-Fāriyāq*)—a book published in Paris (1855) in Arabic. She draws on the identity theory of Peter J. Burke and Jan E. Stets (2009) relating it to al-Shidyāq’s various religious conversions that signaled the trajectory of his agency under the circumstances of a major structural change—the complex encounter with European modernity. In turn, Iliyana Bozhova, PhD candidate and Teaching Assistant of Persian in the Sofia University Department of Classical Eastern Languages, undertakes a fascinating study of the modern Iranian debates on the influence of Arabic language on Persian. Comparing various attitudes to Arabic in modern Iran, she offers an in-depth study by delineating the views of three trends within the Persian language reform movement—radical purists, moderate reformers and conservatives.

Bozhova reveals the dramatic bifurcation between Islamic identity presuming a loyalty to Arabic language with its vocabulary and the modern sociolinguistic practices of Persian stemming from Iranian national identity. Her study is thus intertwined with several other linguistically oriented studies across the three dichot-

---

¹⁸ On Ibn Taymiyya as a paradigmatic proto-Salafi, see Evstatiev (2021b: 182).

omies. Dr. Mario Appen, another Iranist in the group and librarian at the Sofia University Oriental Library, examines the religious vocabulary (Islamic, Christian, Zoroastrian, and other) in two significantly abridged Ottoman editions of well-known “Indian” Persian monolingual dictionaries—*Farhang-e Jahāngīrī* (1608) and *Borhān-e kāte‘* (1651). Surprisingly, he finds a rare display of linguistic purism dating back as early as the mid-eighteenth century, as all of the nearly eighty words and phrases in his case study appear to be Persian.

The major issue of normativity vis-à-vis continuity and change in Arabic language practice also features in studies by three scholars in the group. Victor Todorov tackles the development of accentual, stylistically determined, and rhetorical meanings in the tendency towards grammaticalization and the expression of fundamental linguistic functions as a process pertinent to Semitic languages. His in-depth study indicates the existence of shared typological characteristics of change due to the plethora of emphatic markers, as well as the process of their standardization along their tendency to signify other grammatical relationships. Tsvetomira Pashova, Associate Professor of Arabic Linguistics, examines the role of the Arabic infinitive (*maṣdar*), often described as in European languages as a verbal noun, and undertakes a study in situ by drawing on a corpus comprised of fiction and media texts in Modern Standard Arabic. Thus foregrounding the role of context in language practice, she reaches conclusions about what defines the intricate choices of authors or speakers under the circumstances of diglossia in the Arab world.

Also considering the use of Arabic in diglossia, Dr. Hristina Chobanova, Assistant Professor of Arabic and the Teaching of Arabic, adds to the conceptualization of the perspective on the teaching of Arabic grammar at the beginning level. Building on her extensive experience (Chobanova, 2018) in TAFL¹⁹, she involves some more general pedagogical principles to propose a specific ratio of grammatical forms of standard and colloquial Arabic consistent with the thematic and lexical scope, thus allowing beginners to perform the socio-communicative tasks available for this level. Hence, these studies by the participating scholars of Arabic linguistics can be subsumed around two directions of their work as related to the notion of normativity. One of the views is based on the assumption that language functions as a system of rules (Todorov), the teaching of which poses specific challenges for the instructor (Chobanova). The other view (Pashova) tends to perceive normativity as related to and stemming from the literary norm of Arabic in a situation of diglossia.

Another subgroup of scholars examine the three dichotomies from the broader perspective of the continuity and change in social practice, including as manifested in the history of Oriental studies in Bulgaria and the educational policies of the Bul-

---

¹⁹ TAFL—Teaching Arabic as Foreign Language.

garian state. Yordan Peev, a professor emeritus in Middle East History and Islamic Studies, offers fresh observations on the rise and spread of Arab nationalism to synthesize the intricate ways in which this major change in Middle Eastern history adopted modern Western patterns of identity by asserting a culturally specific identity. My own study deals with the beginnings of Arabic and Islamic studies as an academic field in Bulgaria that seems to date back to the first years of the twentieth century, and not to the 1960s as it was conventionally assumed until recently. Delineating some early traces of scholarly curiosity and interest in the Islamic Orient in the nineteenth century, I focus on the life and contribution of Ivan Dimitrov Kimryanov (1883–1913), who studied Arabic and Islam along with Turkish and Persian languages, preparing his PhD dissertation (1908) on the major Ḥanafī scholar al-Shaybānī (d. 805) at Friedrich Wilhelm University in Berlin. Kimryanov’s interests fall along the lines of norm versus practice in Islamic history. Nadya Filipova, Associate Professor of Contemporary History in the Institute for Historical Studies at the Bulgarian Academy, studies continuity and change in the relations between Bulgaria and the Arab world during the Cold War by focusing on cooperation in the fields of education and culture. Drawing on heretofore undiscovered archival material, she reveals how the Communist regime structured these relations, including by promoting films, music and art.

Concluding Remarks

Cultural bifurcation takes the form of duality by which two major versions of language, religion, and culture coexist concurrently—entangled though separate and, in turn, subdivided into a diverse continuum of religious, linguistic, social and literary phenomena. In the Arab world, this duality implies two major cultural modes that do not necessarily entail syncretism but rather the possibility for people to switch between them according to what is required by contextual settings, social communication, and shared anticipations. Depending on the context, the normative/sacred mode can be legitimately “switched off” by “switching on” the vernacular/profane mode and vice versa, whereas there is a “middle ground” in between—as in the case of the “middle language” (*al-lughā al-wuṣṭā*). This provides the unity of Arab culture, allowing for the existence of diverse Arab cultures concomitantly. The described phenomenon of cultural bifurcation goes beyond what the term “cultural diglossia” implies to encompass not only language and verbal communication but other forms of cultural expression and production in the religious field, literature, and politics.

The discussed illustrative cases within the ongoing collaborative research undertaken by a group of scholars at Sofia University St. Kliment Ohridski, in turn, elucidates two realities in contemporary scholarship. First, the three dichotomies through the prism of which I introduced the concept of cultural bifurcation—conti-

nunity versus change, norm versus practice, and sacred versus the profane—can still be a useful toolkit for approaching diverse phenomena in the study of Arabic and Islam. Indeed, a further level of academic sophistication no doubt requires a new focus to subsume each of the cases under a pertinent scholarly paradigm for each of the described cases. Second, it is the entanglement of these three dichotomies rather than their analysis as standing alone divisions that can provide new insights and nuances into the study of Arabic and Islam. In addition, the research experience described to illustrate the concept of cultural bifurcation demonstrates that high quality research does not necessarily depend on huge funding.

Bibliography

- Ahmed, S. (2016), *What is Islam? The Importance of Being Islamic*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Anderson, B. (2006), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, revised edition, London and New York: Verso [first published 1983].
- Aydın, C. (2017), *The Idea of the Muslim World: A Global Intellectual History*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Badawī, al-Sa‘īd Muḥammad (1973). *Mustawayāt al-‘arabiyya al-mu‘āšira fī Miṣr*, Cairo: Dār al-Ma‘ārif.
- Beeston, A.F.L. (2017), *Arabic Language Today*, London and New York: Routledge [first published 1970].
- Bohas, G., J.-P. Guillaume and D.E. Kouloughli (2017), *The Arabic Linguistic Tradition*, London and New York: Routledge [first published in 1990].
- Brustad, K. (2017), “Diglossia as Ideology”, in *The Politics of Written language in the Arab World: Writing Change*, edited by J. Hoigilt and G. Mejdell, Leiden and Boston: Brill, 41–67.
- Burke, P.J. and J.E. Stets (2009), *Identity Theory*, Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Chobanova, H. (2018), “The Pedagogy of Arabic Grammar”, in *Handbook for Arabic Language Teaching Professionals in the 21st Century*, edited by K.M. Wahba, L. England and Z.A. Taha, vol. 2: 344–58.
- Chouairi, C. (2009), “Arabic to Where? Some Problems that Ail the Arabic Teaching Industry”, *NECTFL Review* 64: 35–48.
- Cook, Michael (2014), *Ancient Religions, Modern Politics: The Islamic Case in Comparative Perspective*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Crone, P. (2004), *God’s Rule: Government and Islam*, New York: Columbia University Press.
- Çınar, M. (2018), “Turkey’s ‘Western’ or ‘Muslim’ identity and the AKP’s civilizational discourse”, *Turkish Studies* 19 (2): 176–97.
- De Somogyi, J. (1961), “My Reminiscences of Ignace Goldziher”, *The Muslim World* 51 (1): 5–17.
- Dimitroff [Kimryanov], Iwan. *Abū ‘Abdallāh Muḥammad Ibn Al-Ḥasan Asch-Schaibānī und sein corpus juris “al-ğāmi‘ aṣ-ṣağīr”*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der

- Doktorwürde, genehmigt von der Philosophischen Fakultät der Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Tag der Promotion: 16 Mai 1908.
- Dyulgerov, I. (2018), *Koranut za religiyata*, Sofia: Indologicheska fondatsiya “Iztok-Zapad” [*The Qur’ān on Religion*, Sofia: Indology Foundation “East-West”]—Дюлгеров, Ив. *Коранът за религията*, София: Индологическа фондация „Изток-Запад“, 2018.
- Eickelman, D.F. (1982), “The Study of Islam in Local Contexts”, *Contributions to Asian Studies*, 17: 1–16.
- El-Zein, Abdul Hamid (1977), “Beyond Ideology and Theology: The Search for the Anthropology of Islam”, *Annual Review of Anthropology* 6: 227–54.
- Evstatiev, S. (2021a), “Arabic and Semitic Studies at Sofia University and the Shifting Interactions of Bulgaria with the Middle East and Islam”, *Philologia* 39 (1): 97–100.
- Evstatiev, S. (2019), “Milletic Secularism in the Balkans: Christianity, Islam, and Identity in Bulgaria”, *Nationalities Papers* 47 (1): 87–103.
- Evstatiev, S. (2015), “The Qāḍīzādeli Movement and the Revival of Takfir in the Ottoman Age”, in *Accusations of Unbelief in Islam: A Diachronic Perspective on Takfir*, edited by C. Adang, H. Ansari, M. Fierro and S. Schmidtke, Leiden and Boston: Brill, 213–43.
- Evstatiev, S. (2021b), “Salafism as a Contested Concept,” in *Knowledge, Authority and Change in Islamic Societies: Studies in Honor of Dale F. Eickelman*, edited by A.J. Fromherz and N. Samin, Leiden and Boston: Brill, pp. 172–201.
- Evstatiev, S. (2018), *Salafizmut v Blizkiya iztok i granitsite na vyarata*, Sofia: Iztok-Zapad [*Salafism in the Middle East and the Boundaries of Faith*, Sofia: East-West Publishers]—Евстатиев, С. *Салафизмът в Близкия изток и границите на вярата*, София: Изток-Запад, 2018.
- Evstatieva, G. (2011), *Arabskoto stihoznanie*, Sofia: Iztok-Zapad [*Arabic Prosody*, Sofia: East-West Publishers]—Евстатиева, Г. *Арабското стихознание*, София: Изток-Запад, 2011.
- Feins, D.S. (1997), *Wine and Islam: The Dichotomy between Theory and Practice in Early Islamic History*, PhD Dissertation, the University of Edinburgh.
- Ferguson, C.F. (1959), “Diglossia”, *Word* 15 (2): 325–40.
- Fredericks, D.C. (1998). “Diglossia, Revelation, and Ezekiel’s Inaugural Rite”, *Journal of the Evangelical Theological Society* 41 (2): 189–99.
- Geertz, C. (1973), *The Interpretation of Cultures*, Selected Essays by Clifford Geertz, New York: Basic Books [first published 1964].
- Glei, R. and S. Reichmut (2012). “Religion between Last Judgement, Law and Faith: Koranic dīn and Its Rendering in Latin Translations of the Koran”, *Religion* 42 (2): 247–71.
- Hale, H.E. and M. Laruelle (2020), “Rethinking Civilizational Identity from the Bottom Up: A Case Study of Russia and a Research Agenda”, *Nationalities Papers* 48 (3): 585–602.
- Herzfeld, M. (2016), *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation State*, 3rd ed., London and New York: Routledge [first published 1997, 2nd ed. 2005].
- Kennedy, P.F. (2005), *Abu Nuwas: A Genius of Poetry*, Oxford: Oneworld.
- Krämer, G. (2006). “Drawing Boundaries: Yūsuf al-Qaraḍāwī on Apostasy”, in *Speaking for Islam: Religious Authorities in Muslim Societies*, edited by G. Krämer and S. Schmidtke, Leiden and Boston: Brill.

- Makariev, P. (2017), *The Public Legitimacy of Minority Claims: A Central/Eastern European Perspective*, London and New York: Routledge.
- Marçais, W. (1930), “La Diglossie Arabe”, *L’enseignement public* 97: 401–9.
- Matthee, R. “Alcohol in the Islamic Middle East: Ambivalence and Ambiguity”, *Past and Present* 222, suppl. 9 (2014): 100–25.
- Mejdell, G. (2016), “Erasing Boundaries in Contemporary Written Mixed Arabic”, in *From Legal Documents to TV and Internet through Novels: Middle and Mixed Arabic across Written and Oral Genres*, edited by J. Lentin and J. Grand’Henry, Leuven: Peeters.
- Michalak, L. and K. Trocki (2006), “Alcohol and Islam: An Overview”, *Contemporary Drug Problems* 33 (4): 523–62.
- Miller, K. (2008), “Dialect Koine”, in *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, edited by K. Versteegh et al., Leiden and Boston: Brill, 5 vols., 1: 593–7.
- Ong, W.J. (1984), “Orality, Literacy, and Medieval Textualization”, *New Literary History* 16 (1): 1–12.
- Palmer, J. (2007), “Arabic Diglossia: Teaching only the Standard Variety is a Disservice to Students”, *Arizona Working Papers in SLA & Teaching* 14: 111–22.
- Patel, A. (2013), *The Arab Nahdah: The Making of the Intellectual and Humanist Movement*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Pavlovitch, P. (2017), *Podhodi kum izuchavaneto na ranniya islyam: metod i istoriya*, Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski” [*Approaches to the Study of Early Islam: Method and History*, Sofia: St. Kliment Ohridski Sofia University Press]—Павлович, П. *Подходи към изучаването на ранния ислям (VII – VIII в.): Метод и история*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017.
- Schacht, J. (1964), *An Introduction to Islamic Law*, Oxford: Oxford University Press [Clarendon Press Paperbacks, 1982].
- Skinner, Q. (1998), *Liberty before Liberalism*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Suleiman, Y. (2003), *The Arabic Language and National Identity: A Study in Ideology*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Suleiman, Y. (2008), “Arabiyya”, in *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, edited by K. Versteegh et al., Leiden and Boston: Brill, 5 vols., 1: 173–8.
- Todorov, V. (2007), *Slovoizmenenieto v drevnite semitski ezitsi*, Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski” [*Derivation in Ancient Semitic Languages*, Sofia: St. Kliment Ohridski Sofia University Press]—Тодоров, В. Словоизменението в древните семитски езици, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2007.
- Versteegh, K. (2014), *The Arabic Language*, 2nd edition, Edinburgh: Edinburgh University Press [first published 1997].
- Versteegh, K. (2004), “Breaking the Rules without Wanting to: Hypercorrection in Middle Arabic Texts”, in *Investigating Arabic: Current Parameters in Analysis and Learning*, edited by A. Elgibali, pp. 3–18.
- Waardenburg, J. (2002), *Islam: Historical, Social and Political Perspectives*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Walters, K. (2021), “The Arabic Language and Identity”, Introduction to *The Routledge Handbook of Arabic and Identity*, edited by R. Bassiouney and K. Walters, London and New York: Routledge.

Ziolkowski, J.M. (1991), "Cultural Diglossia and the Nature of Medieval Latin Literature", in *The Ballad and Oral Literature*, edited by J. Harris, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Prof. Simeon Evstatiev, PhD

s.evstatiev@uni-sofia.bg
Sofia University St. Kliment Ohridski
79 Todor Alexandrov Blvd.
Sofia 1303
Bulgaria

Проф. д-р Симеон Евстатиев

s.evstatiev@uni-sofia.bg
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Тодор Александров“ 79, София 1303
България

ЕЗЫКОЗНАНИЕ

LINGUISTICS

За структурно-функционалния подход в лингвистиката

Ива Николова-Новакова

Университет на Гренобъл Алпи (Франция)

Iva Nikolova-Novakova. THE STRUCTURAL-FUNCTIONAL APPROACH IN LINGUISTICS

Abstract. The article discusses three functional-linguistic categories: temporality, causality, and affectuality, that are analyzed through the theoretical formulations and methodology of the structural-functional approach in linguistics. The results are based on research, conducted in the last twenty years covering French and international scholarly projects, dissertations, and diploma papers, carried out under my scholarly guidance. All these exhibit the close ties and relationships between language *forms*, their *meaning* and *usage*, in French: *forms*, *sens*, and *usages*.

Keywords: structural-functional approach, temporality, causality, affectuality

Ива Николова-Новакова. ЗА СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛНИЯ ПОДХОД В ЛИНГВИСТИКАТА

Резюме. В статията са представени три функционално-лингвистични категории – *темпоралност*, *каузативност* и *афективност*, които са анализирани с теоретичните постановки и методологията на *структурно-функционалния подход* в лингвистиката. Резултатите се основават на разработки, реализирани през последните двадесет години в рамките на френски и международни научни проекти, дисертации и дипломни работи, осъществени под моето научно ръководство. Те показват тесните връзки и взаимодействия, съществуващи между езиковите *форми*, техния *смисъл* и *употреба*, на френски: *formes*, *sens* et *usages*.

Ключови думи: структурно-функционален подход, темпоралност, каузативност, афективност

В тази лекция¹ ще споделя с вас някои мои мисли и виждания, свързани със *структурно-функционалния подход в лингвистиката*, основаващи се на резултати от разработки, реализирани през различните периоди и етапи от научния и преподавателския ми път. Те са плод както на лични, така и на колективни изследвания в рамките на френски и международни научни проекти, дисертации и дипломни работи, които ръководих през последните двадесет години.

Всеки творчески път е процес на съзряване. Пътят на това съзряване рядко следва права линия. Моят беше нелинеен и бих казала, нетипичен. От дистанцията на времето считам това за интелектуално и научно предимство.

Солидната подготовка, която получих като възпитаник на СУ, талантът на моите преподаватели по френска филология проф. К. Манчев, доц. Р. Бешкова, доц. А. Чаушев, доц. Е. Драганова, Ал. Манчева, Р. Каменова и всички други събудиха у мен интерес към съпоставителното езикознание, към изучаването на спецификите във функционирането на френския и българския език. По-късно имах възможността да приложа в различни изследвания и разработки, реализирани във Франция, оригиналния *структурологичен подход* в езикознанието, създаден от проф. Манчев, който е в основата на т.нар. *семантичен синтаксис*, както назовава теорията на Манчев френският езиковед Франсис Толис (Tollis 1991). По време на докторантурата ми в Университета в Гренобъл завладяващите лекции и семинари на гренобълските ми учители проф. Мишел Майяр (*Michel Maillard*), научен ръководител на дисертацията ми, и проф. Дени Кресел (*Denis Creissels*), виден френски типолог и африканист, допринесоха за задълбочаването на познанията ми и за оформянето на лингвистичното ми мислене.

Какво означават и как могат да се дефинират понятията *структурен* и *функционален подход*? Най-общо казано, езикът, както го определя Фердинанд дьо Сосюр (Saussure 1931), основателят на лингвистиката, се състои от система от знаци (*système de signes linguistiques*) или от структура, която има определени комуникативни функции. *Структурно-функционалният подход* се основава на връзката между езиковите *форми*, техния *смисъл* и *употреба*, на френски: *formes, sens et usages*. Тези връзки и взаимодействия са изследвани подробно и новаторски в неофункционалните англосаксонски теории, развили се в САЩ, Англия и Холандия², но сравнително по-малко във френското езикознание. Тези теории предлагат глобален, *холистичен* подход за

¹ Този текст, с малки съкращения, отговаря на академичното слово, произнесено на церемонията по повод удостояването ми с почетното звание *доктор хонорис кауза* на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, състояла се на 3 ноември 2021 в Аулата на СУ.

² В трудовете на Givón, Dik, Halliday, Van Valin & La Polla, Hengeveld & Mackenzie и др.

анализ на езиковите факти и явления. Именно този теоретичен подход е водещата червена нишка в разработките ми, посветени на три семантично-концептуални категории, а именно *темпоралността* (изразяването на времето в езика), *каузативността* (изразяването на причинно-следствената връзка) и *афективността* (изразяването на афектите, чувствата и емоциите). Тези понятия, които съществуват в извънезиковата реалност, се считат за универсални (*universaux conceptuels*), които говорещите различни езици разбират и за които всеки език има свои собствени изразни средства.

Преди да се спра по-подробно на тези категории, ще добавя, че трудовете ми, свързани с тях, се основават на автентични езикови данни, преобладаващата част от които са автоматично ексцерпирани от големи по обем многоезични цифрови корпуси (френски, английски, немски, испански и руски). Тези корпуси обединяват текстове от различни жанрове, основно литературни и журналистически, наброяващи например за френски над 200 милиона думи. Те са интегрирани в големи бази данни със свободен достъп, които създадохме в рамките на различни международни проекти и основно на два от тях, които имах удоволствието да ръководя през последните 10 години: *Емолек*³ върху лексиката на емоциите и *Фразеором*⁴ върху фразеологичните мотиви в различни литературни жанрове.

Според английския лингвист Ричард Ксиао (Xiao 2010) развитието на *корпусната лингвистика* се счита за основна причина за „възраждането“ на съпоставителното езикознание през 90-те години на ХХ век. Благодарение на този епистемологичен прелом, породен от корпусната лингвистика, през последните години се развиха нови методики за преподаване на чужди езици, за изследване както на общия език, така и на специализираните езици, например юридически, медицински, икономически и др. В тази връзка любопитно е мнението на световноизвестния американски лингвист Ноам Чомски, който днес е на 92 години. На въпроса, зададен му от А. Баас (Baas 2001), *What is your view of modern corpus linguistics*, Чомски отговаря: *It doesn't exist*. Ако основните трудове на Чомски в областта на генеративната лингвистика бяха написани в началото на ХХI век, той едва ли би отговорил така.

Несъмнено експоненциалното развитие на автоматичната обработка на речта (*Traitement automatique du langage*) през последните години, която все повече се основава на употребата на невронни мрежи, алгоритми и изкуствен интелект, допринесе за създаването на големи по обем текстови корпуси, кои-

---

³ Френско-немски научен проект *Emolex (Le Lexique des émotions)* (2009–2013), финансиран от Френската агенция за научни изследвания (ANR) и Немското дружество за научни изследвания (DFG).

⁴ Френско-немски научен проект *PhraseoRom (Phraséologie du roman contemporain)* (2016–2019), финансиран от Френската агенция за научни изследвания и Немското дружество за научни изследвания.

то са неоченими източници на езикови данни в съпоставителното езикознание. Освен в лингвистиката тези нови технологии се използват и в системите за автоматичен превод като тези на *Google* или на *Deepl*, които непрекъснато се усъвършенстват в помощ на превода от и към десетки езици (разбира се, и за щастие, без да могат да заменят човешкия мозък). И за да се върна към моя опит, давам само един пример: ако преди 25 години, по време на дисертацията ми върху бъдещите времена във френски и български език, за съставянето на корпуса от езикови данни ми беше необходима цяла една година, за да класирам над 1500 фиша с преписани на ръка примери, предварително подчертани в текстовете от съвременни романи в двата езика, днес на докторантите ми са необходими само няколко минути, за да изтеглят подобни примери от автоматизираните цифрови текстови корпуси.

Сега ви представям някои избрани резултати от разработките ми, посветени на трите основни лингвистични категории, които споменах по-горе и които се основават на *структурно-функционалния подход*, приложен за техния анализ. Ще започна с категорията темпоралност.

1. Категорията темпоралност

Времето винаги е интригувало учените от различни дисциплини. Говорим за метеорологично, астрономическо или физическо време като измерима реалност, както и за биологическо, историческо, музикално време (или темпо) и, разбира се, езиково време чрез глаголните времена.

В началото на XX век Айнщайн споделя пред Рудолф Карнап (Carnap 1963), че въпросът, свързан с настоящето, или *Now (Seга)*, го тревожи. Той обяснява, че това *Seга* означава нещо специално за човека, нещо съществено различно от миналото и бъдещето, но че тази важна разлика не може да бъде разбрана и обяснена от науката и особено от физиката.

Лингвистиката е наследила философската концепция на Аристотел (*Aristote*) за времето, изложена в трактата му *За поетическото изкуство* в IV век пр.н.е., според която времето в езика се смята за точно копие на хронологическото (от гръцки *χρονος* – *хронос*). Според тази *теория за трите епохи* граматическото време е представено като непрекъсната линейна времева ос (стрелката на времето), която започва от миналото, движи се през настоящето и отива към бъдещето. Тъй като граматическото време се тълкува в езиковия контекст, това триделение минало/настояще/бъдеще се сблъсква обаче с две основни трудности: асиметрията между минало и бъдеще време, както и езиците без морфология.

Защо асиметрия? Защото от гледна точка на настоящето *перспективната темпоралност*, или изразяването на това, което предстои да се случи, е несиметрична, сравнена с миналото. Бъдещето е по-абстрактно от миналото,

по-сложно за изразяване, тъй като не попада в обсега на нашия опит и влиза в опозиция с това, което френският лингвист Емил Бенвенист (Benveniste 1974) нарича *преживяно* (*véci*) и *непреживяно* (*non véci*). В исторически или диахронен план в много езици бъдещите глаголни времена възникват на по-късен етап в сравнение с миналите. Например в българския език е установена късната граматикализация на глагола *хотети* (*искам*), който едва през XIV–XV век губи първичното си значение, което днес е доловимо само в много малък брой устойчиви словосъчетания, например *щеиш не щеиш*, десемантизира се и се превръща в граматическа частица за бъдеще време *ще*. Подобно по-късно образуване на бъдещите времена се наблюдава и в английския език от модалните глаголи *will* (*искам*) или *shall* (*трябва*), които започват да се граматикализират постепенно едва през XIII век.

Теорията за трите епохи и за глагола като единствен носител на категорията време в езика се оспорва и от езиците, при които липсва спрежение на глагола (или езици без морфология), например азиатските езици: корейски, виетнамски, китайски и др. Към глаголите, непроменящи се по форма, те добавят наречия за време като *вчера*, *днес*, *сега*, *утре*. Например във виетнамски *работя* + *вчера* означава *работих*, *работя* + *днес* означава *работя*, а *работя* + *утре* ще работя. Освен това в тези езици, както отбелязва Ф. Жюлиен (Jullien 2001), съществува пространствена концептуализация на времето – то е тясно свързано с пространството: бъдещето е зад нас, не го виждаме, докато миналите събития, които познаваме, са пред очите ни. Времето се изразява с пространствени метафори. Например в китайски наречието *вчера* отговаря на словосъчетанието „денят отпред“; а *утре* – на словосъчетанието „денят отзад“, ден, който не познаваме, не сме видели. По вертикалната ос следващата седмица е седмицата *долу*, непозната, скрита, вкопана под земята, а *миналата седмица* е седмицата *горе*, тя излиза пространствено и метафорично над земята, защото събитията, които са се случили през нея, са ни добре познати, като че ли ги виждаме пред очите ни.

В европейските езици представянето на времето е пространствено противоположно на това в китайски, то е линейно: бъдещето е пред нас, ние вървим към него, миналото е зад нас, отдалечаваме си от него. В арабския език, бъдещето идва към нас, наименованието за бъдеще време *al mustaqbal* произлиза от глагола *istaqbal* – „посрещам гости“. В индийския език то е циклично. Тази различна концептуализация се отразява, разбира се, върху формите, с които разполагат езиците за изразяване на времето.

С други думи, езиковото време не е точно копие на хронологичното, както твърди Аристотел. И за да си послужи с една метафора, глаголните времена в езиците, които разполагат с тях, *прелитат* и *се разхождат свободно над времевата ос*. Миналите времена могат да се използват в *речеви ситуации* за изразяване на бъдещи действия и обратно, бъдещите времена могат да изра-

заяват минали действия и събития. Един анекдот: когато отидох във Франция и започнах дисертацията си върху бъдещите времена, един ден, пътувайки в автобуса, бях силно изненадана от въпроса на едно момиченце на около 4–5 години към майка му: *Maman, on est bientôt arrivées?* (буквално „Мамо, скоро ли сме стигнали?“). Тоест то беше използвало глаголното време *passé composé*, което в граматиките за изучаване на френски език е дефинирано като време, което служи за изразяване на минали действия. Изцяло повлияна от тези граматиките, сблъсквайки се с този пример, който после срещам често във френската реч не само на деца, но и на възрастни, първата ми мисъл беше: ами, това момиченце се обърка, защо не използва сегашно или бъдеще време – „Стигаме ли? Ще стигнем ли скоро?“. Значи не е овладяло глаголните времена. Оказа се, че тази употреба е напълно правилна.

В друг контекст, в този на историческите книги и романи например, често се използва бъдеще време за минали събития. Например: *Victor Hugo deviendra un des plus grands écrivains français. Il écrira Les Misérables et plusieurs autres romans*. Буквално: „Виктор Юго *ще стане* един от най-големите френски писатели. Той *ще напише* „Клетниците“ и много други известни романи“. В българския език подобни употреби на бъдеще време за минали събития също се срещат, например в пресата, както показва следният автентичен пример: „По-късно пресата ще съобщи, че виновниците за пожара са напуснали страната“.

Друг пример, доказващ пластичността на глаголните времена и това, че те не са затворени в един от трите сегмента на времевата ос, е *аористът*, или т.нар. неограничено време, което може да се употреби за действия в трите епохи. То съществува в някои индоевропейски езици, като санскрит, ирански, сърбохърватски, български, гръцки (*αόριστος χρόνος aóristos chrónos* или « *temps non limité* »). Учудващо е все пак, че Аристотел го е пропуснал, когато е разсъждавал за езиковото време. На български *аористът* е познат предимно под наименованието *минало свършено време*. Ето три примера, които илюстрират употребата му за действия, отнасящи се до трите епохи:

Надвечер дъждът *престана* да вали минутно. (З. Стоянов) (*действието вече се е случило*)
Сега *разбрах!* (*действието се отнася до настоящето*)
Бягай! *Стигнах те!* (= *ще те стигна*) (*действието е възможно да се случи в бъдещето*).

По повод употребата на глаголните времена още през IV век римският философ Августин⁵ отбелязва следното:

---

⁵ Цитирано по Ф. Жюлиен (Jullien 2001).

Кой би се осмелил да твърди, че няма три времена, както сме учили като деца и на които сме учили децата ни – минало, настояще и бъдеще? Но как да не видим, че това триделение затруднява мисълта и че тя трябва да бъде непрестанно коригирана?

И така, горните примери, анализирани с методологията и теоретичните постановки на структурно-функционалния подход, показват неразделната връзка между глаголните *форми*, тяхното *значение* и *употреба*. Те са доказателство и за това, че категорията *темпоралност* може да бъде по-добре осмислена и разбрана интердисциплинарно, т.е. като се взимат под внимание анализите на времето в различни дисциплини като езикознанието, философията, психологията, физиката, когнитивните науки.

2. Категорията каузалност

Същия подход приложих и в изследванията си, посветени на другата семантична категория, която споменах в началото, а именно *каузалността*, или изразяването на *причинно-следствената връзка* в езика. Тя е фундаментална категория на човешкото познание (Shibatani 2002), както и *езикова универсалия* в граматиката на езиците (Agbo 2014).

„Колкото повече размишляваме върху понятията *причина* и *следствие*, толкова по-неясни ни изглеждат те“, четем в увода на брой 38 от 2004 г. на списанието *Intellectica*, посветен на причинно-следствената връзка. Подобно на времето, понятието „причина“ е обект на интерес в различни дисциплини – във философията, психологията, социологията; то е абстрактно и трудно за дефиниране. Първите разсъждения върху *причинността* идват от метафизиката. Платон, Аристотел и техните ученици свързват причината с произхода на нещата, с тяхната божествена природа. Мненията на различните философи обаче често се разминават. Според Кант (Kant 1781) не е възможно да се мисли за действие без причина. За Ницше обаче, който е последовател на деконструктивистката философия, *причината* е „опасно понятие“, чиста фикция, която съществува само във въображението ни.

В лингвистиката австралийският типолог Диксон (Dixon 2000) класифицира езиковите форми, изразяващи причинно-следствената връзка в различни езици, според тяхната морфосинтактична компактност. В скалата, която нарича *Scale of compactness*, той предлага 4 степени, или стъпала, за класифициране на каузативните езикови механизми:

- 1-ва степен: лексикални каузативни глаголи, например *provoquer*, *engendrer*, *причинявам*, *пораждам*
- 2-ра степен: морфологични каузативни глаголи като *öl-dür* в турски – *убивам*, или в български *разплаквам*, *раздразвам*, *разсмивам*

• 3-та степен: сложни сказуеми (*prédicat complexe*) като *фактитивната конструкция* във френски, италиански или испански: *faire, fare, hacer + Vinf, faire pleurer qn*

• 4-а степен: перифрастични конструкции, образувани от 2 глагола, първият от които е каузативен, а вторият не е: *карам някого да работи, inciter qn à travailler, make somebody cry.*

Тук бих искала да направя едно малко отклонение и да поясня защо избрах да изследвам сложната френска предикативна конструкция *faire pleurer* или *faire rire*, чиито еквиваленти в български са глаголите *разплаквам* и *разсмивам*, съдържащи каузативната представка *раз-*. Избрах тази конструкция, защото тя не съществува в българския език и самата аз имах трудности с употребата ѝ, когато започнах да изучавам френски. Често, както показва и моята практика, изборът на езикови явления за съпоставителен анализ се предопределя от трудностите, които те са създавали и създават на тези, които избират да ги анализират. През призмата на тези сравнения в различните езици езиковите факти и явления намират най-точно и ясно обяснение.

Трудност представляват и формите, които американският лингвист Леонард Баби (Babby 1993), специалист по славянските езици в Университета в Принстън, нарича *benefactive causatives*, или каузативни глаголи с бенефициент: *se faire opérer* – оперирам се, *se faire couper les cheveux* – подстригвам се, *se faire construire une maison* – построявам си къща, *se faire vacciner* – ваксинирам се. Забелязах също, че нашите чуждестранни студенти по лингвистика в Гренобъл, чийто роден език не съдържа тази конструкция, се затрудняват с усвояването и употребата ѝ.

Съвсем наскоро прочетох до една мивка в сградата на Университета в Гренобъл двуезичен надпис със силно екологична насоченост, който добре илюстрира сложността на каузативните конструкции: *Nos sèche-mains font pousser des arbres/Our hand dryers grow trees!* Ако преведем буквално на български, се получава следното изречение: „Нашите сешоари за ръце правят така, че дърветата да растат“. Разбира се, бихме казали по-скоро преструктурирайки френското или английско изречение: „*Благодарение на нашите сешоари за ръце* (причината) *дърветата растат/имат възможност да растат (следствието)*“ (т.е. не е необходимо да се използва хартия за избърсване на ръцете, за чието производство се изсичат много дървета).

Именно поради наличието на подобни примери предложих в различни мои публикации към скалата на австралийския типолог Диксон (2000) да бъде добавена една нова, 5-а степен, а именно *преструктуриране на изречението* като еквивалент на френския фактитив *faire + Vinf*. Тази нова степен се оказва необходима и удачна за езици като български, руски или немски, които не разполагат с *фактитив*, а също и за китайски или тайландски, както показаха дисертациите и дипломните работи на мои студенти и докторанти в Грено-

бъл. Например френското изречение *Ce mot fit soupirer M. de Rênal* от романа *Червено и черно* на Стендал (който е роден в Гренобъл) съответства *mot à mot* на български на „Тези думи накараха господин Дьо Ренал да въздъхне“. Преводачът обаче удачно е преструктурирал френското изречение. Поради липсата на фактитивната форма *fit soupirer* в българския език той го е превел по следния начин: „При тези думи господин Дьо Ренал въздъхна“ (т.е. причината е предадена чрез обстоятелственото пояснение в началото на изречението, а употребеният глагол след това не е каузативен).

Друг интересен резултат от изследванията ни върху каузативните конструкции е, че те потвърдиха една наша работна хипотеза, формулирана в дисертацията на моята докторантка Янка Безинска (Bezinska 2014), която тя защити през 2014 г. в Гренобъл. Дисертацията е посветена на усвояването и употребата на каузативните конструкции от френско- и българоезични деца на възраст от 3 до 6 години. Тази хипотеза е свързана с морфосинтактичната сложност на конструкциите. Предположихме, че тази сложност играе решаваща роля в процеса на усвояването им. Експерименталният протокол и статистическите резултати доказаха, че поради силно граматикализирания си характер конструкцията (сложно сказуемо) във френски *faire + Vinf* се стабилизира в речта на френските деца едва след 6-годишна възраст. В българската каузативна конструкция, например *карам някого да изпее една песен*, всеки глагол, в случая *карам* и *изпявам*, е непосредствено следван от собствено-то си допълнение, т.е. не се налага пренареждане на допълненията както на френски. Това води до по-ранното и правилно усвояване на тази конструкция в речта на българските деца. Ако процентът на френските деца на около шест-годишна възраст, които правилно употребяват каузативната конструкция, е 67, при българските деца той достига 93.

Интегративният функционален модел, предложен за анализа на каузативните конструкции, обединяващ съпоставителната лингвистика, психолингвистиката и когнитивната граматика, се оказва особено подходящ за изследването им.

3. Категорията афективност

Последната категория, на която бих искала да се спра, е свързана с изразяването на афектите, чувствата и емоциите в езиците. Тази тема бе обект на многобройни публикации в рамките на френско-германския проект *Емолекс* върху „Лексиката на емоциите в пет европейски езика“. Проектът, който имах удоволствието да ръководя заедно с проф. Петер Блументал (*Peter Blumenthal*) от Университета в Кьолн, събра екип от 25 учени и сътрудници, които работиха заедно по тази тематика в продължение на 4 години. Преди да представя някои интересни резултати от проекта, ще припомня, че афектите са обект на

голям научен интерес във философията и психологията. Според френския философ Декарт (Descartes 1649) човешките страсти могат да бъдат сведени до шест основни емоции: *възхищение, любов, омраза, желание, радост и тъга*. Всички останали са комбинации от тях. Езиковедите също отбелязват големи прилики в емоционалната лексика в различните езици. Поради тези прилики видният френски лингвист Клод Ажеж (Hagège 2006) говори за „Европейска семантична общност“ (ЕСС).

В проекта *Емолекс* бяха анализирани по нова методология общо 797 лексеми в пет езика – френски, испански, английски, немски и руски, образуващи общо 16 000 словосъчетания, изразяващи основните емоции, например: *sauter de joie* (скачам от радост), *rouge de colère, red with rage, rot vor Wut* (почервенявам от гняв). Резултатите показаха прилики най-вече в лексикосемантичен план, които бяха потвърдени със статистически и лексикометрични методи. Например ако сравним фразеологичните словосъчетания за изразяване на чувството за *ревност* и *завист* в петте езика, забелязваме, че този негативен афект се свързва метафорично с:

- зеления цвят: *vert de jalousie, grün for Neid, green with envy, позеленеть от зависти*, на български също казваме *позеленявам от завист*;
- горчивия вкус: *bitterly jealous, to bitterly envy, горько позавидоватъ*;
- отровата от змиите: *the snake of jealousy, el veneno de los celos*;
- с неприятното усещане от убождане с нож или от инжекция: *sentir una punzada de celos, ein Stich von Neid, stab of jealousy, укол ревности*.

Чувството за ревност гризе, измъчва, тормози: например изрази като в английски *to be consumed by/with jealousy* или в немски *die Qual der Eifersucht* са свързани с мъката, изтезанието, които предизвиква ревността. Тя може да доведе до болестни състояния или до лудост: *krankhafte Eifersucht* (болестна ревност), *лоннуть от зависти* (умирам от завист), *fou de jalousie, mad with jealousy* (луд съм от ревност). Интересно изключение обаче се наблюдава в някои изрази в английски, испански, руски или български, в които чувството на завист може да бъде и положително конотирано: *healthy envy, sana envidia* (здравословна завист), *добрая, белая завистъ* (бяла завист, или *благородна завист*) в сравнение с *чёрная завистъ* (черна завист).

Разлики съществуват и при т.нар. частични еквиваленти: например в немски *seine Enttäuschung mit Bier/Wein herunterspülen* vs английски *drown one's disappointment with a drink/in rum*, в руски *залить свою печаль водкой* (по-тапям разочарованието или мъката си в бира, вино, ром или водка в зависимост от езиците). Понякога липсват еквивалентни изрази като *old-fashioned jealousy* или *to be commensurate with hope (être ?à la mesure / à la hauteur de l'espoir)*, които Дирк Зипман (Siermann 2006) нарича *lacunes collocationnelles*. Тези резултати намират приложения в преподаването на чуждите езици, в теорията и практиката на превода, както и в лексикографията.

Структурно-функционалният модел за сравнителния анализ на лексиката на емоциите, който предложихме (Novakova, Melnikova 2013), се основава на семантични, синтактични и дискурсивни параметри и на взаимодействията между тях. Той е универсален и може да служи и за изучаването на други видове лексика.

Библиография

- Agbo, M.S. (2014). „Causativity in Ìgbò Personal Names“, *Journal of Universal Language* Vol. 1 5(2), pp. 1–33.
- Aristote, *La Poétique* (Ed. J. Hardy, 1961). Les Belles Lettres, Paris.
- Baas, A. (2001). “Corpus Linguistics, Chomsky and Fuzzi Tree Fragments” in Mair, C. and Hundt, M. (Ed). *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, Rodopi, Amsterdam, pp. 5–13.
- Babby, L. (1993). “Hybrid Causative constructions : benefactive causatives and adversity passive”, in Comrie, B. and Polinsky, M. (Eds), *Causatives and transitivity*, John Benjamins, Amsterdam & Philadelphia, pp. 343–367.
- Benveniste, E. (1974). *Problèmes de linguistique générale*, Gallimard, Paris.
- Bezinska, Y. (2014). “Production, compréhension et imitation des constructions causatives chez des enfants monolingues francophones et bulgarophones âgés de 3 à 6 ans”, thèse de Doctorat, soutenue le 30 juin 2016 à l’Université Grenoble Alpes, sous la direction de J.-P. Chevrot et I. Novakova.
- Carnap, R. (1963). “Intellectual Autobiography in Paul Arthur Shilpp” (Ed), *The Philosophy of Rudolf Carnap*, La Salle, Illinois, pp. 37–38.
- Descartes, R. (1649). *Les Passions de l’âme*, Le Livre de Poche, Paris.
- Dixon, R.M.W. (2000). “A Typology of Causatives: Form, Syntax and Meaning”, in Dixon R.M.W. and Aikhenvald, A. (Eds.), *Changing Valency: Case Studies in Transitivity*, Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge.
- Hagège, C. (2006). “Vers une typologie linguistique des affects”, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, t. CI, fasc. 1, pp. 89–132.
- Jullien, F. (2001). *Du « temps »*, Grasset, Paris.
- Kant, E. (1781). *Critique de la raison pure*, PUF, Paris.
- Novakova, I., Melnikova, E. (2013). “Vers un modèle fonctionnel pour l’analyse du lexique des émotions dans cinq langues européennes”, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, t. CVIII, fasc. 1, pp. 131–160.
- Revue Intellectica* 2004/1, *Raisonnement causal*, Vol. 38.
- Saussure, F. (1931). *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris.
- Siepmann, D. (2006). “Collocations et dictionnaires d’apprentissage onomasiologiques bilingues: questions aux théoriciens et pistes pour l’avenir”, *Langue française* 150, 2006/2, pp. 99–117.
- Shibatani, M. (Ed.) (2002). *The Grammar of Causation and Interpersonal Manipulation*, John Benjamins, Amsterdam & Philadelphia.
- Tollis, F. (1991). *La Parole et le sens. Le guillaumisme et l’approche contemporaine du langage*, Armand Colin, Paris.

Xiao, R. (2010). Using corpora in contrastive and translation studies, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge.

Проф. д-р Ива Николова-Новакова
iva.novakova@univ-grenoble-alpes.fr
Университет на Гренобъл Алпи, Франция
Лабораторията по лингвистика и дидактика
на чуждите и родните езици
CS 40700, 38058 Гренобъл – cedex 9
Франция

Prof. Iva Nikolova-Novakova, PhD
iva.novakova@univ-grenoble-alpes.fr
Laboratoire Lidilem, Univ. Grenoble Alpes,
CS 40700, 38058 Grenoble – cedex 9
France

Suprasegmental Features of Bulgarian English Speech

Snezhina Dimitrova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Snezhina Dimitrova. SUPRASEGMENTAL FEATURES OF BULGARIAN ENGLISH SPEECH

Abstract. The suprasegmental characteristics of English speech constitute a well-known area of difficulty even for fairly advanced Bulgarian learners of the language. However, no systematic research has been carried out into these problems, not least because of the lack of an established theoretical and methodological framework for such investigation. The present study makes a first step towards filling this gap. It presents results from a contrastive study of stress and intonation in the speech of tertiary-level Bulgarian students of English. Six students read and recorded the Bulgarian and the English version of Aesop’s fable “The North Wind and the Sun” – a standard text used in phonetic research. The recordings were analyzed acoustically and labelled intonationally in Praat using ToBI. A number of long-term distributional measures were obtained, namely, mean and median fundamental frequency (F0), pitch minima and maxima, pitch span, temporal characteristics such as mean syllable, intonation phrase (IP) and pause duration, as well as number of IPs, pauses, stressed and unstressed syllables. The results were next compared with data from recordings of the fable by native English Received Pronunciation (RP) speakers. Differences between Bulgarian, Bulgarian English and British English RP were found in terms of F0 measures, IP duration and number, as well as in the number of pauses, stressed and unstressed syllables. These results are discussed within the framework of a newly proposed model of L2 intonation learning (Mennen, 2015).

Keywords: suprasegmentals, English, Bulgarian, L2, Bulgarian English

Снежина Димитрова. СУПРАСЕГМЕНТНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА АНГЛИЙСКАТА РЕЧ НА БЪЛГАРИ

Резюме. Супraseгментните характеристики на английската реч създават затруднения дори на българи, които изучават езика на ниво напреднали. Липсват обаче систематични изследвания на тези проблеми, като една от причините за това се корени в липсата на адекватна теоретико-методологическа рамка за провеждането им. Настоящото изследване представлява опит да бъде запълнена тази празнина. То представя резултати от анализа на основните акустични характеристиките на ударението и интонацията в речта на български студенти англичисти. Шестима студенти прочетоха

и записаха баснята „Северният вятър и слънцето“ (текст, който често се използва във фонетични изследвания) на български и на английски език. Записите бяха подложени на акустичен анализ и бяха маркирани интонационно с помощта на програмата за акустичен анализ *Praat* и на системата *ToBI*. Получените данни за честотата на основния тон (средна стойност и медиана, минимум и максимум, честотен обхват), темпорални характеристики като средно времетраене на срички, интонационни фрази и паузи, както и данните за общ брой интонационни фрази, паузи, ударени и неударени срички бяха сравнени с данни за тези характеристики в стандартния британски английски акцент, известен с името *RP*. Установени бяха разлики между български, английски като роден и английски като чужд език по отношение на стойностите на честотата на основния тон, времетраенето и броя на интонационните фрази, паузите, ударените и неударените срички. Данните са представени в контекста на новия модел за изучаване на интонацията на чужд език, предложен от Менен (2015).

Ключови думи: супрасегментни характеристики, английски, български, български английски език

Research/Научно изследване

We investigated some suprasegmental characteristics typical of the speech of advanced Bulgarian learners of English as part of an ongoing research project entitled “Prosodic aspects of Bulgarian in comparison with other languages with lexical stress” carried out by researchers from the Faculty of Slavic Studies and the Faculty of Classical and Modern Philology at Sofia University, and the Department of Language Science and Technology at Saarland University, Germany. We were interested in studying the prosodic features of what we will henceforth call “Bulgarian English” (BE) speech – the spoken language of Bulgarian learners of English. Suprasegmental features of speech, or just “suprasegmentals” (Lehiste, 1970), also known as “prosodic features” (Crystal and Quirk, 1964; Crystal, 1969), refer to the variations in fundamental frequency (F0, perceived as pitch), intensity (perceived as loudness), and timing or duration (perceived as length) in a spoken utterance. These variations usually (though not necessarily) extend over parts of the utterance which are longer than a single segment, hence the term “supra-segmental” features, that is, features which stretch above, or beyond, individual sounds.

The suprasegmental characteristics of L2 speech have for a long time been ignored by educators and researchers alike. The former have tended to focus on the segmental system (the vowels and the consonants) of the foreign language, on the assumption that mastering the individual sounds is crucial, if not sufficient, for efficient communication in the L2. The latter have for a long time ignored investigation into L2 prosody, not least because of the lack of sound and consistent methodology for the contrastive study of suprasegmental features in speech. Even some of the most popular L2 learning models, such as the Speech Learning Model

(Flege, 1995, 2007), the Native Language Magnet model (Kuhl, 1991, 1992, 2000), and the Perceptual Assimilation Model (Best, 1995; Best and Tyler, 2007) focus almost exclusively on the segmental level. Most of the early predictions made by the original models have been based on research carried out with learners who acquire the foreign language in a predominantly L2 environment, while later studies (e.g., Piske, 2007; Tyler, 2019) have tried to explore the models' implications for L2 students learning the language through formal instruction in the foreign language classroom in a predominantly L1 environment.

The Speech Learning Model (SLM) focuses on the accuracy with which L2 segments are perceived and claims that this is a major determinant of the accuracy with which those segments will subsequently be produced by the foreign learner. It also claims that cross-language phonetic interference tends to be bi-directional, affecting L2 speech production, but also exerting influence on certain aspects of L1 speech, especially that of learners who have been exposed to the foreign language from an early age. In other words, the elements of the phonetic systems of L1 and L2 co-exist in a "common phonological space", and thus constantly affect and mutually influence each other. Unlike the "Critical Period Hypothesis" (Lenneberg, 1969), SLM maintains that the ability to form new phonetic categories remains active throughout an individual's life span, but in L2 learning it takes time, and correlates with the amount and nature of the input received by the learner. All of the above assumptions and hypotheses of the original SLM model crucially concern the learning of individual speech sounds (segments).

The Native Language Magnet model (NLM) (Kuhl, 1991, 1992, 2000) focuses on early speech perception, suggesting that infants categorize the speech sounds of the mother tongue by creating in their brains a "sound map" – a complex network, or filter, which may then interfere with the acquisition of the phonemes of an L2. The prototype sounds in the sound map then act like magnets and tend to attract similar sounds, so that "initial learning" (of the L1 sounds) "can alter future learning" (that of the L2 sounds) (Kuhl, 2000, p. 11855).

As the name suggests, the Perceptual Assimilation Model of L2 speech learning (PAM / PAM –L2 (Best 1995; Best and Tyler, 2007) aims to explain the way(s) in which the learner's L1 shapes the perception of the sounds of the L2. A learner's success at acquiring phonological contrasts which exist in the L2 but are absent in the L1 ultimately depends on the way in which the L2 phonemes have assimilated to the phonological system of the learner's L1. In other words, the system of the mother tongue influences the perception of the foreign language, and unless phonetic differences which signal phonological contrast in the L2 have been assimilated so as to preserve the dissimilarity, perceptual learning is required in order for the learner to acquire the new L2 phonological category.

Although the main assumptions of the models briefly reviewed above target almost exclusively the acquisition of the segmental system of the respective L2,

they were reviewed because at least some of the predictions which they make could eventually be applied to the learning of suprasegmental features as well. However, as a result of the preoccupation with segmental acquisition, both L2 teaching and L2 research have suffered considerably from the lack of a comprehensive theory and model of L2 suprasegmental, or prosodic, learning.

A quick look at the materials for teaching suprasegmentals as part of foreign language instruction reveals that, if a broad definition of prosody is adopted, then some suprasegmental features do find their place in the curriculum. These include lexical stress and some basic intonation patterns, such as question intonation, the intonation of lists, etc. However, research based on in-depth comparisons between learners' L1 prosodic systems and the prosodic system of English has been relatively sparse (for an overview, see Mennen 2007).

The Autosegmental – Metrical (AM) framework of intonation analysis which was first put forward by J. Pierrehumbert (Pierrehumbert, 1980; Pierrehumbert and Beckman, 1988) seems to have offered a new perspective on the cross-language investigation of suprasegmental features, and in particular on comparative intonation research. As a consequence of the application of the AM approach to the analysis of the intonation in a range of languages (Jun, 2005, 2014), it also exerted its influence on the teaching of (English) intonation to foreign learners. To give just one example, research by Estebas – Vilaplana (2015, 2018) compared the suprasegmental features in the English speech of two groups of Spanish students of English phonetics who were trained using different methodology: one group was taught in the tradition of the British School of intonational analysis, whereas the other was trained using what the author calls TL_ToBI – a version of Pierrehumbert's (1980) system adapted to the needs of teaching English intonation in a distance learning setting. Estebas-Vilaplana found that “students instructed with TL_ToBI produced more native-like intonation patterns” than those instructed with the British School model, “suggesting that a system based on tonal targets and their association to the metrical structure is more helpful”, especially for self-tuition purposes (Estebas – Vilaplana, 2015, p. 42).

An important step towards the development of a comprehensive model of L2 prosody acquisition is the L2 Intonation Learning Theory (LILt) (Mennen, 2007, 2015). The theory attempts to offer an extensive account of the major suprasegmental problems experienced by L2 learners, especially those in the area of intonation. Mennen draws an important distinction between phonological representation and phonetic implementation. She hypothesizes that L2 learners first acquire the phonological patterns in the foreign language, and only afterwards try to master the phonetic implementations of those patterns. She therefore insists that, due to this, “a perceptually similar error may in fact have different underlying causes, which can be either difficulties with the phonological structure of the L2 or with its phonetic realization ... it is important for teaching purposes to distinguish between phono-

logical and phonetic errors, so that the source of the problem can be addressed in teaching (Mennen, 2007, p. 71).

Mennen distinguishes four major dimensions along which L2 intonation may deviate. The first of these – the systemic dimension – deals with the inventory of structural prosodic elements and their distribution. The categorical elements can be pitch accents, accentual units of different size, or boundary phenomena, as outlined in Pierrehumbert's (1980) original version of the Autosegmental-Metrical theory. This dimension also involves the ways in which structural elements such as pitch accents combine with one another – for example, what combinations of High (H) and Low (L) pitch targets are admissible in a given language. In addition, it also looks at tune – text association (Ladd, 1996, p. 119), that is, the way the tune is mapped onto the segmental string. The second dimension of the LILt model – the realizational, or phonetic, dimension – is concerned with the phonetic implementation of the categorical elements of the system: this may involve the actual alignment of pitch accents, their scaling (i.e., their relative height), and their shape, or slope, e.g., shallow vs. steep rises or falls. The third dimension in Mennen's LILt model is the semantic one: it deals with the ways in which the systemic elements are used to signal intonation functions. The fourth and final dimension of LILt – the frequency dimension – takes into account how often the structural elements are used.

Mennen (2015) presents an overview and many examples, mostly from research on the major spoken varieties of English and a range of (mostly European) languages. In her review of L2 intonation studies, she given ample evidence for the existence of deviations attested along all four dimensions, though those in the second one – the realizational dimension – seem to be the most numerous of all, mostly concerning alignment / timing and scaling. She also admits that the LILt model is far from being unproblematic. For example, the dimensions can interact with one another, or it may be difficult to uniquely ascribe a certain instance of L2 intonational deviance to one of the four dimensions. But in spite of its limitations, LILt constitutes the first model aiming to account for L2 prosodic learning. It will be thus extremely useful to be able to utilize for the first time a model specially developed for characterizing L2 intonation in order to analyze the prosody in the speech of Bulgarian learners of English, albeit with the important caveat that LILt should be treated “as an evolving or ‘working’ model, which is subject to change when more data are published” (Mennen, 2015, p. 17).

The pilot study reported in the present paper presents a comparative analysis of the speech data obtained from six Bulgarian and six English female speakers. At the time of the recording, the six Bulgarian speakers were aged 19-23 and were undergraduates at Sofia University. They were born and were all living in Sofia. The six English speakers were all born and living in England at the time of recording, they were of comparable age, and were all university undergraduates. Their accent

was judged by two lecturers in English Phonetics to be representative of the kind of pronunciation that has been dubbed “Modern Received Pronunciation”, “Southern Standard Pronunciation”, etc. – an educated accent virtually devoid of any salient regional pronunciation features. Their accent will be referred to in the rest of the paper as just “Received Pronunciation”, or RP. All speakers read and recorded Aesop’s fable “The North Wind and the Sun” – a standard text routinely used in phonetic research. The Bulgarian speakers recorded the Bulgarian text – “Северният вятър и слънцето“ as well.

The recordings were analyzed, segmented and labelled in Praat using the ToBI (Tone and Break Indices) labelling conventions: for English, we have followed the principles outlined in, e.g., Beckman et al. (2005), whereas for Bulgarian we have adopted the use of the ToBI conventions in Andreeva (2007) and Dimitrova and Jun (2015). Figure 1 shows the waveform, spectrogram, intensity and pitch tracks of the phrase „Северния вятър“, along with several labelling tiers. The top labelling tier contains the ToBI pitch accent and phrase accent labels, the second tier from top shows the segmentation into syllables, with the pitch accented syllables transcribed in block capitals, the third tier from top shows the boundaries of the intonation phrase (IP), and the bottom two tiers contain the orthographic Bulgarian text and its English translation.

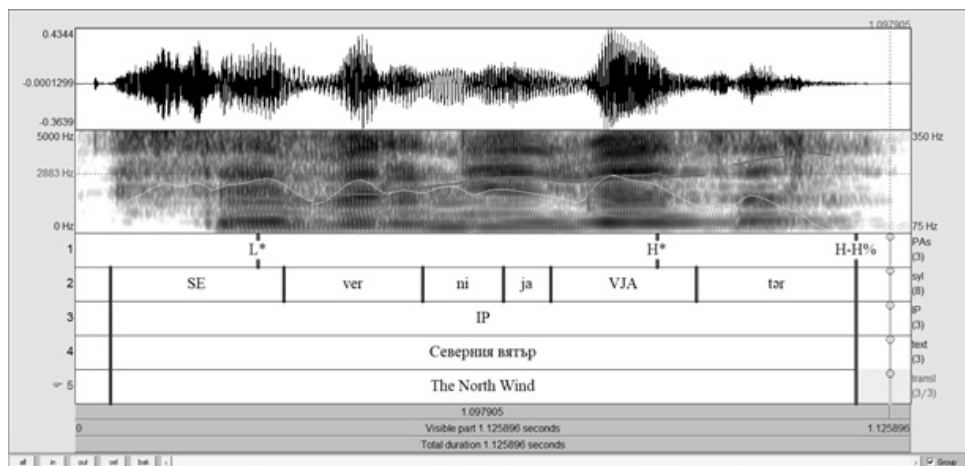

Fig. 1. Illustration of the segmentation and the ToBI labelling of the speech data.

The manually segmented and labelled files were analyzed using dedicated Praat scripts, with the help of which we obtained a number of fundamental frequency (F0) and durational measures. The Long-Term Distributional (LTD) measures in which we were interested were the following:

Fundamental frequency characteristics

- for pitch level – mean and median F0, measured in Hertz (Hz),
- for pitch span – F0 excursion, measured in Hz and converted to semitones

(ST)

We analyzed pitch level and pitch span separately because, according to Ladd (1996), the two are characteristics which are partially related, but nevertheless should be viewed as distinct. Pitch level was defined as the overall height of a speaker's voice, whereas pitch span was taken to refer to the range of frequencies typically covered by a speaker. Fundamental frequency excursion (pitch span) was calculated as the difference between the maximum and minimum F0 values in a given intonation phrase; it was measured in Hz, and then converted to ST using the formula given by Reetz (1999).

Temporal characteristics

- mean syllable duration, measured in milliseconds (ms),
- intonation phrase (IP) and pause duration, measured in ms.

In addition, we performed counts of the number of Ips, pauses, stressed and unstressed syllables in the reading of each speaker.

We first compare the results obtained for the Bulgarian (B) and the Bulgarian English (BE) readings of the undergraduate students, in search for differences between the prosody of their L1 and L2. In addition, we also compare the English readings of the Bulgarian participants in the present experiment with the readings of native British English (RP) speakers in an attempt to shed light upon the way(s) in which the suprasegmental characteristics of Bulgarian English differ from those of native English modern RP pronunciation. We expect that both comparisons will yield statistically significant results: in the first case, we are comparing the L1 with the L2 performance of the same group of speakers, whereas in the second case, the comparison is between groups of L1 and L2 speakers which are similar in terms of group size, speaker age, gender, and education level. In a previous study (Dimitrova, 2019) we reported the results from a similar analysis of the recordings of "The North Wind and the Sun" for native British and American English which have been made publicly available by the International Phonetic Association (IPA). In that study, the caveat was made that those results could only be considered tentative and should be interpreted with caution because the native speaker data came from a single British (RP) and American (GA) speaker. In addition, there was little information about the age, education, etc. of those two English speakers (Dimitrova, 2019, p. 130). In the present paper, we comment on the representativeness of those data and compare the British English IPA recording with our newly obtained data from young female British English undergraduates.

The results which we obtained by measuring fundamental frequency (F0) are shown in Table 1, where RP 1 stands for the results for the group of 6 undergraduate native RP speakers, and RP 2 indicates the results for the single native RP female

reader of the official IPA version of the “North Wind and the Sun” fable reported in Dimitrova (2019).

Table 1. Fundamental frequency (F0) results (values rounded to the nearest whole in Hz; pitch span results shown in semitones ST). The features for which significant differences were found are marked with *.

	Bulgarian (B)	Bulgarian English (BE)	RP 1	RP 2
*Mean F0 (Hz)	226	220	199	188
*Median F0 (Hz)	223	215	197	179
*StDev F0 (Hz)	28.8	24.6	17.8	n.a.
*Min F0 (Hz)	177	185	169	135
*Max F0 (Hz)	297	275	240	269
*Pitch span (ST)	9.1	6.7	6.1	11.7

The F0 results were then also analysed statistically: Linear Mixed Models (LMMs) with the respective measure as dependent variable, “Speaker” as random factor, and “Language” (Bulgarian – B, Bulgarian English – BE and British Received Pronunciation – RP 1) as fixed factors were calculated, and Post-hoc tests were carried out.

For Mean F0, the results obtained for the Bulgarian (B) and the Bulgarian English (BE) readings of the female undergraduates were very similar: about 226 Hz for the Bulgarian reading of “Северният вятър и слънцето”, and about 220 Hz for Bulgarian English (the same six female Bulgarian speakers read the fable “The North Wind and the Sun” in English and “Северният вятър и слънцето” in Bulgarian). This similarity is altogether an unsurprising result given that the Bulgarian and the Bulgarian English readings were produced by the same speakers. The respective result for standard British English (Received Pronunciation, or RP) is 199 Hz – for the group of undergraduates, and 188 Hz – for the single speaker. Dimitrova (2019) points out that the significance of the mean and median F0 differences between the native and the non-native readings can only be demonstrated by an analysis which involves comparisons among groups speakers whose ages and backgrounds are comparable. The current results show that difference between Bulgarian and Bulgarian English, on the one hand, and RP 1, on the other hand, is

statistically significant [$F(2, 25.43) = 45.5; p < 0.0001$]. (All statistical tests compare the Bulgarian with the Bulgarian English data, and the Bulgarian English with the RP 1 data; the RP 2 data, as already pointed out, come from a single speaker and any results from statistical tests would be questionable).

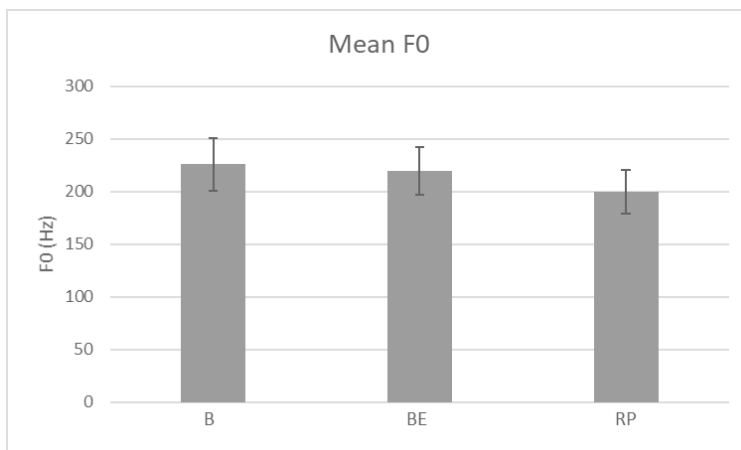

Figure 2. Mean F0 values and standard deviations (in Hz) for Bulgarian (B), Bulgarian English (BE) and British English Received Pronunciation 1 (RP).

The results for Median F0 are similar to those obtained for Mean F0, namely, 223 Hz for Bulgarian, 215 Hz for Bulgarian English, 197 Hz for the group of RP 1 speakers, and 179 Hz for the single RP 2 speaker. Again, the difference between Bulgarian and Bulgarian English, on the one hand, and RP 1, on the other hand, is statistically significant [$F(2, 25.42) = 40.1; p < 0.0001$].

It is worth noting, at this point, that the RP 2 speaker (the speaker who read the representative IPA version of the fable) used lower Mean and Median F0 which, together with the considerably lower Minimum F0 measured for this speaker, gives us grounds to suppose that this was an older speaker than the undergraduates who comprised our current RP reference speaker groups. The F0 minimum values for Bulgarian, Bulgarian English and RP 1 were all significantly different from each other as well [$F(2, 25.78) = 4.6837; p = 0.0184$].

The Standard Deviation of F0 (StDev) also differed significantly [$F(2, 23.82) = 27.0339; p < 0.0001$]. It was biggest in Bulgarian spoken as a mother tongue – 28.8 Hz, and smallest in native RP speech – 17.8 Hz. In terms of this feature, the value obtained for Bulgarian English (24.6 Hz) was again closer to Bulgarian, rather than to English. This result suggests that there is more F0 variation in both Bulgarian and Bulgarian English speech, than in native RP pronunciation, which does not

support the frequent observation that English intonation “goes up and down all the time”, unlike Bulgarian intonation (see more on this below).

The Maximum F0 values which we obtained in our analyses were the highest for the Bulgarian speakers in their L1 Bulgarian readings (297 Hz). In the reading of the English text “The North Wind and the Sun”, the Bulgarians used a maximum F0 of 275 Hz, which is considerably higher than the 240 Hz maximum used by the group of native RP 1 speakers. This may suggest the existence of an interesting suprasegmental difference between native Bulgarian and non-native Bulgarian English speech on the one hand, and native English RP speech, on the other hand. Tests show the difference to be statistically significant [$F(2, 25.3) = 43.5734$; $p < 0.0001$].

The pitch span results which we obtained are as follows: the average span (F0 excursion) for the six Bulgarians speaking their mother tongue is 9.1 semitones, and only 6.7 semitones in Bulgarian English. For the British RP 1 group, the span is even narrower – 6.1 semitones. Statistical tests show that with respect to this suprasegmental feature, Bulgarian spoken as L1 is significantly different from Bulgarian English on the one hand, and from British English on the other hand [$F(2, 22.34) = 22.7072$; $p < 0.0001$]. The highest measure for this characteristic was 11.7 ST, and it was obtained for the individual RP 2 speaker: this seems an idiosyncratic feature of the speaker. The pitch span results (in semitones) for Bulgarian, Bulgarian English and RP, along with the respective standard deviation values are shown in Figure 3.

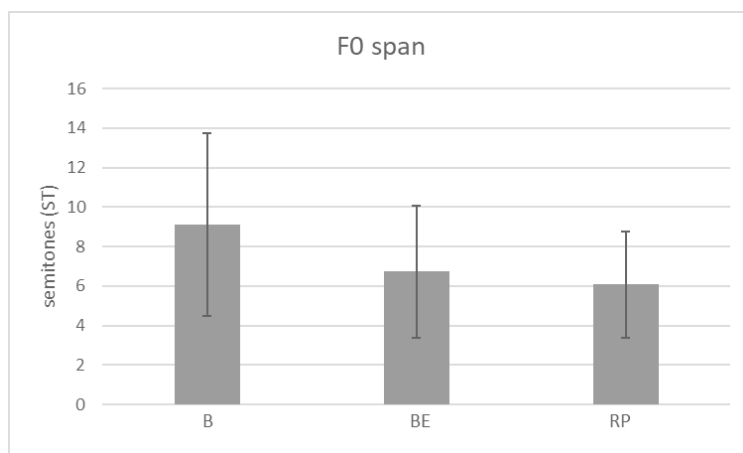

Figure 3. Pitch span measures (and standard deviations) between Bulgarian (B), Bulgarian English (BE) and British English (RP) (in semitones ST).

Our results for the L1 (Bulgarian vs. British English RP) readings of the two groups of speakers are in agreement with earlier results reported by Andreeva et al. (2014), who found significant differences between two language groups of speakers: in this study, the speakers of Germanic languages (German and English) used narrower pitch span (and lower pitch maxima) than the speakers of Slavic languages (Bulgarian and Polish), supporting the hypothesis that “linguistic communities tend to be characterized by particular pitch profiles” (Andreeva et al., 2014, p. 776).

Mennen (2007, pp. 63-64) offers an insightful discussion of current evidence on the influence of speakers’ language background on their pitch range, or span. Drawing on Ohara’s (1992) study of gender-dependent use of pitch levels in English vs. Japanese, she observes that “It is thought that cultures or languages have their particular ‘vocal image’, which reflects socio-culturally desired personal attributes and social roles, and that speakers choose a pitch (within their anatomical/physiological range) that approximates the vocal image they want to project” (Mennen, 2007, p. 64). Ladd (1996) likewise discusses such pitch changes, considering them variations in terms of pitch level (overall pitch height) and pitch span (frequency range). Our current findings add further evidence to support the importance of these parameters as already emerging in studies such as Mennen (2007, 2015), Zimmerer et al. (2014, 2015) and Andreeva (2016), among others.

However, the use of narrower F0 span in English than in Bulgarian does not corroborate the popular impressionistic observation by native English speakers that Bulgarian English speech sounds “flat” and “monotonous”, and even “dull” and “uninterested”. Conversely, Bulgarians often tend to perceive native English intonation as “affected” or “exaggerated”. A similar observation about German listeners who think that English intonation is “over the top” has been noted by Eckert and Laver (1994, reported in Mennen, 2007, p. 64).

It may well be the case that the above impressions are due not to long-term F0 characteristics but to the use of certain pitch accents or “tones” which are absent from the pitch accent inventory of the foreign learner’s L1. Such an account will be in line with the “systemic dimension” of Mennen’s model and the inventory and distribution of the respective pitch accents, and probably also with the “frequency dimension” which specifies the frequency with which the structural elements are used. For English, we can tentatively hypothesise that one such pitch accent could be the “fall-rise” tone.

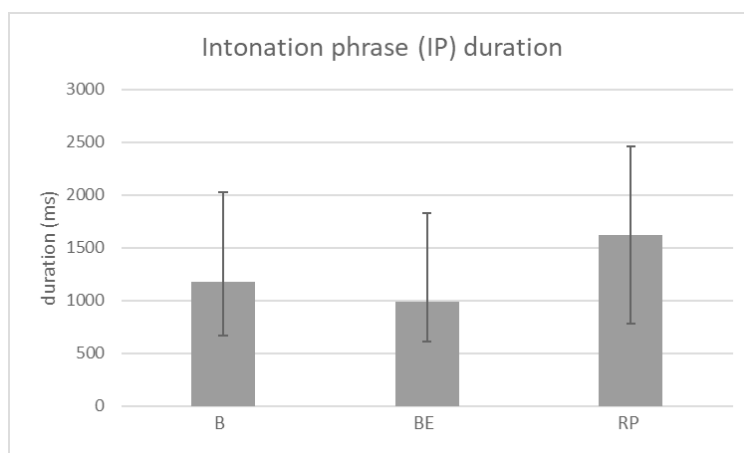
It may also be worth applying a somewhat different approach to pitch range modelling, as suggested by Patterson and Ladd (1999), who measured F0 values not just at the highest and the lowest point in an intonation phrase, but used other well-established landmarks such as initial peaks, as well as other accent peaks, valleys, and final lows in a sentence. It is clear that, with respect to F0 span, further research is needed to account for the seeming discrepancy between acoustic measurements and auditory impressions.

The temporal characteristics in which we were interested were mean intonation phrase duration, which was measured in milliseconds (ms), overall number of intonation phrases and pauses, speech tempo, measured in number of syllables per second (not reported in the present paper), mean syllable duration, and mean pause duration, the latter two also measured in milliseconds. These are shown in Table 2.

Table 2. Temporal measures for Bulgarian, Bulgarian English and RP. Duration measures are given in milliseconds (ms). The features for which significant differences were found are marked with *.

	Bulgarian (B)	Bulgarian English (BE)	Received Pronunciation (RP)
*Mean intonation phrase (IP) duration (ms)	1181	989	1621
*Number of Ips	140	178	98
*Number of pauses	68	88	55
*Mean syllable duration (ms)	137.7	203.6	183.8

The results obtained for the temporal features in which we were interested were then also analysed statistically: Linear Mixed Models (LMMs) with the respective measure as dependent variable, “Speaker” as random factor, and “Language” (Bulgarian – B, Bulgarian English – BE and British Received Pronunciation – RP) as fixed factors were calculated, and Post-hoc tests were carried out.

Figure 4. Intonation phrase (IP) duration differences (and standard deviations) between Bulgarian (B), Bulgarian English (BE) and British English (RP) (in milliseconds).

Intonation phrase duration differences between Bulgarian, Bulgarian English and RP were all statistically significant [$F(2, 26.33) = 37.3680$; $p < 0.0001$]. However, the results for the Bulgarian text are not directly comparable with those for the English text. The intonation phrases produced by the Bulgarian speakers of English were much shorter – they were only about 60% of the duration of the Ips produced by the native RP speakers. Also, the overall number of Ips in the reading of the English text by the Bulgarians was much larger (178 vs. only 98 used by the RP speakers), and the number of pauses was also larger (88 in Bulgarian English vs. 55 in RP). These findings seem to confirm another well-known empirical observation, namely, that foreign learners of a language tend to produce shorter chunks of speech, and also tend to pause more often when speaking in a foreign language. And although this is commonly explained with the need for more planning time, our data point to the use of shorter speech chunks by foreign learners in reading tasks as well.

Mean syllable durations likewise differed significantly in Bulgarian, Bulgarian English and RP [$F(2, 10) = 106.5554$; $p < 0.0001$], whereas mean pause duration was not significant and has therefore not been included in Table 2. Finally, the difference between Bulgarian English and RP speakers in terms of the number of syllables in the English text on which they put stress was also significantly different: the native speakers stressed on average 45 syllables, while the Bulgarian speakers of English put stress on 58 syllables, which is about 23% more in comparison with the native RP speakers [$F(1, 5) = 78.6691$; $p = 0.0003$]. This result confirms yet another well-known empirical observation about the suprasegmental characteristics of Bulgarian English, namely, that non-native speakers stress more words. According to another view, non-native learners fail to de-stress words which constitute old information in connected speech: indeed, in the Bulgarian English reading of the text, there were on average 86 unstressed syllables, compared with 99 unstressed syllables found in the reading of the RP speakers. (The total number of syllables in the English text amounted to a total of 144, with the word “traveler” considered 3-syllabic irrespective of whether a given speaker pronounced it with 3 or with only 2 syllables. The Bulgarian text of the fable, on the other hand, comprised 200 syllables.)

The suprasegmental characteristics analyzed in the present paper are primarily related to the phonetic, or realizational, dimension of Mennen’s L2 Intonation Learning theory (LILt). The next step in our ongoing research on the prosodic characteristics of Bulgarian English will be to focus on the “systemic dimension” of the LILt theory, and to use ToBI for the labelling of pitch accents, phrase accents and boundary tones. We will also draw comparisons between the distribution of those structural elements in Bulgarian vs. Bulgarian English, on the one hand, as well as in L1 vs. L2 English, on the other hand. But it should be borne in mind that, like many other learners of English world-wide, Bulgarians are exposed to a

range of native English accents whose suprasegmental characteristics are bound to influence their Bulgarian English pronunciation. A major difficulty in this respect turns out to be the relatively sparse comparative research available on the suprasegmental phonetics and phonology of English accents. Further analyses of the phonetic implementation of the categorical phonological elements comprising the “systemic dimension” of LILt such as, for example, the timing of pitch accents are also necessary. Finally, comparative investigations of the functioning of pitch accents, phrasal accents and boundary tones, as well as of their frequency of use, that is, of the “semantic” and “frequency” dimensions of LILt also need to be carried out.

In conclusion, the L2 Intonation Learning theory seems to provide a sound starting point for L2 prosody research but, as noted by Mennen herself, it should be treated as “an evolving or ‘working’ model, which is subject to change when more data are published” (Mennen, 2015, p. 17).

Acknowledgments

This research was supported by the research project “Prosodic aspects of Bulgarian in comparison with other languages with lexical stress”, funded by Bulgarian National Science Fund, project № Кп-06-H40/11 – 12.12.2019.

Bibliography

- Andreeva, B. (2007), *Zur Phonetik und Phonologie der Intonation der Softoter-Varietät des Bulgarischen*, PhD dissertation, PHONUS 12, Institute of Phonetics, University of the Saarland, Saarbrücken.
- Andreeva, B., Demenko, G., Wolska, M., Möbius, B., Zimmerer, F., Jügler, J., Oleskowicz-Popiel, M. and Trouvain, J. (2014), Comparison of pitch range and pitch variation in Slavic and Germanic languages, in Campbell, N., Gibbon, D. and Hirst, D. (Eds.), *Proceedings of the 7th International Conference on Speech Prosody*, TCD, Dublin, Ireland, pp. 776–780.
- Andreeva, B. (2016), *Contrastive Prosody: Bulgarian vs. German*, Kumulative Habilitationsschrift, Philosophischen Fakultät der Universität des Saarlandes, Saarbrücken.
- Andreeva, B., Möbius, B., Demenko, G., Zimmerer, F. and Jügler, J. (2015), Linguistic measures of pitch range in Slavic and Germanic languages, in *Proceedings of Interspeech 2015. Speech beyond Speech: Towards a Better Understanding of the Most Important Biosignal*. ISCA, Dresden, pp. 968–972.
- Beckman, M., Hirschberg, J. and Shattuck-Hufnagel, S. (2005), The original ToBI system and the evolution of the ToBI framework, in Jun, S.-A. (Ed.), *Prosodic Typology*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 9–54.
- Best, C. (1995), A direct realist view of cross-language speech perception, in Strange, W. (Ed.), *Speech perception and linguistic experience: Issues in cross-language research*, Timonium, MD: York Press, Baltimore, pp. 171–204.

- Best, C. and Tyler, M. D. (2007), Non-native and second-language speech perception, in Bohn, O.-S., Munro, M. J. (Eds.), *Language experience in second language speech learning: In honor of James Emil Flege*. J. Benjamins, Amsterdam, pp. 13–34.
- Crystal, D. and Quirk, R. (1964), *Systems of Prosodic and Paralinguistic Features in English*, Mouton, The Hague.
- Crystal, D. (1969), *Prosodic Systems and Intonation in English*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Dimitrova, S. and Jun, S.-A. (2015), Pitch accent variability in focus production and perception in Bulgarian declaratives, in Wolters, M., Livingstone, J., Beattie, B., Smith, R., MacMahon, M., Stuart-Smith, J., and Scobbie, J. (Eds.), *Proceedings of the 18th ICPhS*. University of Glasgow, Glasgow, paper number 832, 5 pp., available at: <https://www.internationalphoneticassociation.org/icphs-proceedings/ICPhS2015/Papers/ICPHS0832.pdf> (accessed 10 October 2021)
- Dimitrova, S. (2019), Some prosodic characteristics of Bulgarian English, in Slavova, E., Bagasheva, A., Slavova, K., Tincheva, N., Muharska, R., Ishpekova, R. and Catalan, Z. (Eds.), *Traditions and Transitions*, Vol. 2, St Kliment Ohridski University Press, Sofia, pp 125–138.
- Jun, S.-A. (Ed.), (2005), *Prosodic Typology: the Phonology of Intonation and Phrasing*, Oxford University Press, Oxford.
- Jun, S.-A. (Ed.) (2014), *Prosodic Typology II: the Phonology of Intonation and Phrasing*. Oxford University Press, Oxford.
- Eckert, H. and Laver, J. (1994), *Menschen und ihre Stimmen: Aspekte der vokalen Kommunikation*, Psychologie Verlags Union, Weinheim.
- Estebas – Vilaplana, E. (2015), The learning of English intonation by Spanish speakers in a distance education environment, *PTLC 2015*, UCL, London, pp. 39–43.
- Estebas – Vilaplana, E. (2018), The teaching and learning of L2 English intonation in a distance education environment: TL_ToBI vs. the traditional models, *Linguistica* 57 (1), 73–91.
- Flege, J. E. (1995), Second-language speech learning: Theory, findings, and problems, in Strange, W. (Ed.), *Speech perception and linguistic experience: Issue in cross-language research*. Timonium, MD: York Press, Baltimore, pp. 229–273.
- Flege, J. E. (2007), Language contact in bilingualism: Phonetic system interactions, in Cole, J. and Hualde, J. I. (Eds.), *Laboratory Phonology 9*, Mouton de Gruyter, Berlin, pp. 353–380.
- Kuhl, P. K. (1991), Human adults and human infants show a “perceptual magnet effect” for the prototypes of speech categories. Monkeys do not., *Perception and Psychophysics* 50 (2), pp. 93–107.
- Kuhl, P. K. (1992), Speech prototypes: Studies on the nature, function, ontogeny and phylogeny of the “centers” of speech categories, in Tohkura, Y., Vatikiotis-Bateson, E. and Sagisaka, Y. (Eds.) *Speech, Perception, Production and Linguistic Structure*, IOS Press, Tokyo, Japan, pp. 240–264.
- Kuhl, P. K. (2000), A new view of language acquisition, *PNAS – Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, October 24, 2000, vol. 97 (22),

- pp. 11850-11857; available at: <https://doi.org/10.1073/pnas.97.22.11850> (accessed 28 September 2021).
- Ladd, D. R. (1996), *Intonational Phonology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lehiste, I. (1970), *Suprasegmentals*, MIT Press, Cambridge, MA.
- Lenneberg, E. (1969), *Biological Foundations of Language*. Wiley, New York.
- Mennen, I. (2007), Phonological and phonetic influences in non-native intonation, In Trouvain, J. and Gut, U. (Eds.), *Non-native Prosody. Phonetic Description and Teaching Practice (Trends in Linguistics. Studies and Monographs (TiLSM) 186*. Mouton de Gruyter, Berlin, pp. 53–76.
- Mennen, I. (2015), Beyond segments: towards an L2 intonation learning theory (LILt), in Delais-Roussarie, E., Avanzi, M. and Herment, S. (Eds.), *Prosody and languages in contact: L2 acquisition, attrition, languages in multilingual situation*, Springer Verlag, Berlin, pp. 171–188.
- Ohara, Y. (1992), Gender dependent pitch levels: A comparative study in Japanese and English, in Hall, K., Bucholtz, M. and Moonwomon, B. (Eds.), *Locating Power: Proceedings of the Second Berkeley Women and Language Conference 2*, Berkeley, pp. 478–488.
- Patterson, D. and Ladd, D. R. (1999), Pitch range modelling: linguistic dimensions of variation, in ICPhS 99: *Proceedings of the 14th International Congress of Phonetic Sciences*, University of California, Berkeley, San Francisco, pp. 1169–1172.
- Pierrehumbert, J. (1980), *The Phonology and Phonetics of English Intonation*, PhD dissertation, MIT Press, Cambridge, MA.
- Pierrehumbert, J. and Beckman, M. (1988), *Japanese Tone Structure*, MIT Press, Cambridge, MA.
- Piske, T. (2007), Implications of James E. Flege’s research for the foreign language classroom, in Munro, M. J. and Bohn, O.-S. (Eds.), *Language experience in second language speech learning. In honor of James Emil Flege*, John Benjamins, Amsterdam, pp. 301–314.
- Reetz, H. (1999), *Artikulatorische und akustische Phonetik*. Wissenschaftlicher Verlag, Trier.
- Tyler, M. D. (2019), PAM-L2 and phonological category acquisition in the foreign language classroom, in Nyvad, A. M., Hejná, M., Højen, A., Jespersen, A. B. and Sørensen, M. H. (Eds.), *A Sound Approach to Language Matters – In Honor of Ocke-Schwen Bohn*, Aarhus University, Aarhus, pp. 607–630.
- Zimmerer, F., Jügler, J., Andreeva, B., Möbius, B. and Trouvain, J. (2014), Too cautious to vary more? A comparison of pitch variation in native and non-native productions of French and German speakers, in Campbell, N., Gibbon, D. and Hirst, D. (Eds.), *Proceedings of the 7th Speech Prosody Conference, Trinity College Dublin, Ireland*, International Speech Communication Association, Dublin, pp. 1037–1041.
- Zimmerer, F., Andreeva, B., Jügler, J. and Möbius, B. (2015), Comparison of pitch profiles of German and French speakers speaking French and German, in Wolters, M., Livingstone, J., Beattie, B., Smith, R., MacMahon, M., Stuart-Smith, J., and Scobbie, J. (Eds.), *Proceedings of the 18th ICPhS*. University of Glasgow, Glasgow, paper number

615, 5 pp., available at: <https://www.internationalphoneticassociation.org/icphs-proceedings/ICPhS2015/Papers/ICPHS0615.pdf> (accessed 10 October 2021).

Assoc. Prof. Snezhina Dimitrova, PhD

snezhina@uni-sofia.bg

Sofia University „St. Kliment Ohridski“

15 Tzar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504

Bulgaria

Доц. д-р Снежина Димитрова

snezhina@uni-sofia.bg

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

бул. „Цар Освободител“ 15, София 1504

България

ЧУЖДОЕЗИКОВО
ОБУЧЕНИЕ

FOREIGN LANGUAGE
TEACHING

Инвентар за измерване на интеркултурна компетентност на ученици от паралелки с интензивно изучаване на английски език

Рая Живкова-Крупева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Raya Zhivkova-Krueva. INVENTORY FOR MEASURING INTERCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS FROM INTENSIVE ENGLISH LEARNING CLASSES

Abstract. The article deals briefly with the philosophy underlying different instruments for measuring intercultural competence and offers an Inventory for Measuring the Intercultural Competence of Students in Intensive English Language Learning Classes. It is based on Byram's model for intercultural competence and its efficiency has been proven in research done by the author.

Keywords: intercultural competence, intensive English language learning, measuring intercultural competence

Рая Живкова-Крупева. ИНВЕНТАР ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНТНОСТ НА УЧЕНИЦИ ОТ ПАРАЛЕЛКИ С ИНТЕНЗИВНО ИЗУЧАВАНЕ НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК

Резюме. Статията разглежда накратко философията зад различни инструменти за измерване на интеркултурната компетентност и предлага авторски инвентар за измерване на интеркултурната компетентност на ученици от паралелки с интензивно изучаване на английски език. Той е основан на модела на Байрам за интеркултурна компетентност и е апробиран в изследване, направено от авторката.

Ключови думи: интеркултурна компетентност, интензивно изучаване на английски език, измерване на интеркултурната компетентност

Научно изследване/Research

Настоящата статия описва разработен от авторката инвентар на интеркултурната компетентност на ученици от паралелки с интензивно изучаване на английски език. Инвентарът е основан на модела на Байрам за интеркултурна компетентност и е предвиден за педагогически цели.

Съществуват различни инструменти за измерване на интеркултурната компетентност, които се фокусират върху различни нейни аспекти като межкултурната чувствителност (т.е. нагласи), междуличностни умения, умения за интеркултурна комуникация, културна емпатия, отвореност към света, емоционална стабилност, гъвкавост, социална инициативност, емоционална издръжливост, интеркултурна несигурност, острота на възприятията, лична автономност и ефективна работа в екип (Bennett & Hammer 1998; Brinkmann 2011; Matveev & Nelson 2004; Trompenaars & Wooliams 2009)¹. Голямото разнообразие се дължи на факта, че не съществува единна дефиниция на интеркултурната компетентност (Ruben 1989)², като дефинициите варират в зависимост от контекста. При Байрам фокусът е върху критичната културна осъзнатост, знанията и нагласите (Yugan 1997), а при Шпицбърг – върху комуникативните и поведенческите умения (Spitzberg 1983). Друга група изследователи акцентира върху измерения на интеркултурната компетентност като междуличностни умения, ефективност, културна несигурност и културна емпатия (Arasaratnam & Doerfel 2005; Gudykunst 1995; Matveev & Nelson 2004; Van der Zee & Brinkmann 2004). Чен и Староста дефинират културната чувствителност като способност на индивида да преживее и да реагира на културни различия. Бенет създава модел за развитие на межкултурната чувствителност (*DMIS*), на които е основан инструментът за измерването ѝ „Инвентар за интеркултурно развитие“ (IDI) на Хамър и Бенет; <https://idiinventory.com/>. Други учени, които работят в тази област, са Уайзмън и Страфон. По-голямата интеркултурна чувствителност се свързва с по-голям потенциал за прилагане на практика на интеркултурната компетентност. Тя също така се отнася до емоционалната способност за отчитане, признаване и уважение към културните различия. Според Бхаук и Сакуда интеркултурната чувствителност е процес на културно учене и включва когнитивни, афективни и поведенчески процеси на ученето. (по Matveev 2014) От друга страна, Хамър определя модела на Бенет като принадлежащ към развитийната парадигма за изследване на интеркултурната компетентност, а не към когнитивно-афективно поведенческата парадигма. При когнитивно-афективно поведенческата парадигма вниманието е насочено към променливи като търпимост към двусмислието, отвореност към света, поведенческа гъвкавост. „Развитийната парадигма се основава по-скоро на динамичните взаимодействия между индивидите, отколкото на статични личностни характеристики“ (Hammer 2015).

Тук няма да се спирам подробно на съществуващите инструменти за измерване на интеркултурната компетентност, тъй като съм ги разгледала де-

---

¹ По-долу са разгледани дванадесет скъли.

² Според скорошен обзор на Синикропе, Норрис и Уатанабе (Sinicrope, Norris & Watanabe 2007) две десетилетия след като Рубен прави това твърдение, картината остава непроменена.

тайлно другаде³. Най-известният от тях е инвентарът за интеркултурно развитие (*IDI*) на Бенет и Хамър.

Трябва да се отбележи, че Бенет и Хамър се фокусират върху интеркултурните взаимодействия в мултикултурни екипи, като насочеността на изготвяния от тях инструмент за измерване на межкултурната чувствителност е към големите международни корпорации, макар че е използван и от университети в САЩ, обучаващи голям брой чуждестранни студенти. В този смисъл е важно да се отчете наличието на предложения от Бенет и Хамър инвентар, но също е необходимо да се вземе предвид фактът, че той не е създаден за целите на чуждоезиковото обучение и не може да бъде директно прилаган, тъй като по същността си не е за педагогически цели.

Като се има предвид, че за целите на изследването, описано в дисертационния труд, се наложи да се измери интеркултурната компетентност на ученици в гимназиалната степен, учещи английски език, по-голямата част от които се предполага, че поради спецификите на монокултурната среда не са имали интеркултурни преживявания, въз основа на които етноцентристките им нагласи постепенно да се превърнат в етнорелативистки, е много по-подходящо да се възприеме моделът на Байрам (Burgan 1997) за интеркултурната компетентност като утвърден модел в областта на лингводидактиката, представен по-долу, и анкетата, с която тя да бъде измерена, да се основе на него.

Компоненти на интеркултурната компетентност според Байрам

Според Байрам интеркултурната компетентност съдържа следните компоненти, групирани в пет вида знания (*savoirs*):

- Знания (*savoirs*):

- културноспецифични и общи знания за културата;
- знания за себе си и за другия;
- знания за взаимодействията между индивидите и между общностите;
- информираност относно начините, по които културата влияе на езика и на общуването.

- Умения (*savoir-comprendre*):

- способност за интерпретация и съотнасяне.

- Поведения (*savoir-apprendre/ savoir-faire*):

- способност за откриване и/или взаимодействие;
- способност да се усвояват нови знания и да се използват знанията, нагласите и уменията при ограниченията на общуването в реално време;
- метакогнитивни стратегии за насочване на собственото учене.

---

³ Живкова-Крупева, Р. (2017). Инструменти за измерване на интеркултурната компетентност. *Чуждоезиково обучение*, 44, 127–133.

- Нагласи (*savoir-être*):
  - нагласа за релативиране на себе си и ценене на другите;
  - положително отношение към усвояването на интеркултурната компетентност.

- Характерни черти (*savoir-s'engager*):
  - обща нагласа, характеризираща се с критична ангажираност с чуждата култура, както и със собствената (Вугам 1997).

Комуникативната компетентност се отнася до способността на индивида да общува удачно на чужд език в лингвистично, социолингвистично и прагматично отношение (по ОЕРР, 2000). Интеркултурната комуникативна компетентност надгражда комуникативната компетентност. Петте вида знания (*savoirs*) не са изолирани компоненти, а интегрирани и преплетени в различните измерения на комуникативната компетентност, която може да бъде разглеждана като шести вид знания (*savoir*).

Първият вид знания съставя измерението на декларативните знания. Те са „знания за социалните групи и техните култури в собствената държава и подобно знание за държавата на събеседника, от една страна, и подобни знания за междуличностните и междуобщностните процеси и взаимодействия, от друга страна“ (Вугам 1997: 35). Всички те заедно образуват референтна рамка за хората от определена култура. Думите и жестовете, поведенията, ценностите, символите са винаги неразривно свързани с конкретната култура и са натоварени със значение в конкретна културна референтна рамка. Следователно в интеркултурната комуникация винаги е важно да има чувствителност към евентуални различия в референтните рамки. Освен културноспецифично значение индивидът, притежаващ интеркултурна компетентност, трябва да придобие и общи културни знания, които ще му позволят да се справя в контекста на по-голямо разнообразие от чужди култури.

Измерението на уменията и поведенията се състои от способността да се изучават култури и обективно да се придава значение на културни явления (*savoir-comprendre*) и способността да се интерпретират и съотнасят култури (*savoir-apprendre*).

Цялостната способност да се действа интеркултурно компетентно (*savoir-faire*) означава да се вземе предвид специфичната културна идентичност на събеседника и да се действа почтително и с желание за сътрудничество.

Savoir-être и *savoir-s'engager* се отнасят към обща нагласа на „критична ангажираност с чуждата култура, както и със своята“ (Пак там: 54). Те също включват способността и готовността на индивида да се откаже от етноцентричните нагласи и да установи и поддържа връзка между собствената си и чуждата култура.

Компонентите на интеркултурната компетентност по модела на Байрам са изброени и в документа *Развиване и оценяване на интеркултурната комуни-*

кативна компетентност. Насоки за учители по езици и обучители на учители⁴ на Съвета на Европа. Там те са зададени като допълващи комуникативната езикова компетентност.

Анкетата, представена в настоящата статия, е авторска. Построена е върху основата на теоретичния модел на Байрам (Byram 1997), представен по-горе. Предназначена е за ученици от гимназиалната степен на българското училище, изучаващи английски език, и цели да установи равнището на интеркултурната им компетентност. Поради това е наречена *инвентар на интеркултурната компетентност на ученици от паралелки с интензивно изучаване на английски език*⁵. Очакванията са, че класът, респективно възрастта и равнището на владеене на английски език по ОЕПР, е фактор, който влияе върху равнището на интеркултурна компетентност и следователно, трябва да бъде взет под внимание. Анкетата е апробирана в проведено изследване.

В проведената предварителна анкета респондентите бяха ученици от IX клас (след VIII клас, от паралелки с чуждоезиков профил с интензивно изучаване на английски език) и броят им (210) представлява представителна извадка от общата популация от ученици (840) в IX клас (след VIII клас, от паралелки с чуждоезиков профил с интензивно изучаване на английски език) в София. За определяне на броя на учениците в IX клас през учебната 2015/2016 г. от паралелки с чуждоезиков профил с интензивно изучаване на английски език е използвана класация на МОН за предпочитанията за паралелки VIII клас за учебната 2014/2015 г., където общият брой паралелки е 47, като 7 от тях са в I АЕГ. (Информацията е взета от .xls файл от сайта на МОН: www.mon.bg на 10.04.2016 г.). I АЕГ е извадена от списъка като училище с традиции, където се предполага, че и езиковата, и интеркултурната компетентности на учениците са на по-високо равнище. Броят на останалите 40 паралелки е умножен по 21, колкото е броят на учениците по норматив за паралелка с чуждоезиков профил с интензивно изучаване на английски език.

Инвентарът на интеркултурната компетентност на ученици от паралелки с интензивно изучаване на английски език в България се състои от 35 твърдения с петстепенни ликертови скали. За всяко твърдение всеки респондент трябва да отговори с един от пет възможни отговора: „Да“, „По-скоро да“, „Нито да, нито не“, „По-скоро не“, „Не“. За всеки възможен отговор се дават от 1 до 5 точки. Целенасочено най-ниският брой точки, който може да бъде получен на дадено твърдение, е 1, а не 0, тъй като в противен случай хипотетично би могъл да се получи парадокс даден респондент да получи общо 0 точки бал

---

⁴ Lazar, I., Huber-Krieger, M., Lussier, D., Matei, G. and Peck, C. (eds) *Developing and Assessing Intercultural Communicative Competence. A Guide for Language Teachers and Teacher Educators*, Council of Europe Publishing, 2007

⁵ Анкетата е приложена в Приложение 1. Наречена е ИИКУПИА.

на интеркултурната компетентност. Имайки предвид, че респондентите при предварителната анкета бяха ученици в IX клас, т.е. хора с известен жизнен опит, такъв сценарий би бил парадоксален. Известно е, че интеркултурната компетентност се формира на роден език, така че не би било логично ученици в IX клас да нямат в някаква степен развита интеркултурна компетентност. В подкрепа на това твърдение цитирам Димитър Веселинов, който изтъква: „Социокултурната идентичност се създава на роден, а не на чужд език. Ето защо чуждоезиковото обучение е средство за развитие и запазване на европейското езиково и културно многообразие“ (Веселинов 2006: 5). В такъв смисъл говорим за усъвършенстване на интеркултурната компетентност на учещите.

Броят на точките за отделен отговор в анкетата зависи от конкретното твърдение, кой компонент на интеркултурната компетентност се изследва, и от конкретния отговор. Точките се сумират и се получава бал на интеркултурната компетентност, като най-високият възможен е 175 точки, а най-ниският възможен (при отговори на всички твърдения) е 35 точки. Твърденията са групирани по компоненти на интеркултурната компетентност по класификацията на Байрам (Вугам 1997): знания (16 твърдения), умения и поведения (12 твърдения), нагласи и характерни черти (7 твърдения). Предвидено е да се изчисляват и балове на различните компоненти на интеркултурната компетентност с цел да се разбере кои компоненти на интеркултурната компетентност се нуждаят от доразвиване. Най-високият бал за знанията е 80 точки, а най-ниският – 16 точки; най-високият бал за уменията и поведенията е 60 точки, а най-ниският – 12 точки; най-високият бал за нагласите и характерните черти е 35 точки, а най-ниският – 7 точки. Преди провеждане на предварителната анкета се предполага, че балът за знанията, измерен с анкетата като процент от максималния възможен бал за знанията, ще е най-висок в сравнение с процентното съотношение между измерените и максималните балове при останалите два компонента. Анкетата изследва интеркултурната компетентност на респондентите индиректно, т.е. въз основа на техните собствени представи за равнището на интеркултурната им компетентност. В Приложение 1 е представена анкетната карта. В нея твърденията не са представени по групи съобразно компонентите на интеркултурната компетентност, а разбъркано, за да не се повлияят анкетираните от такова групиране.

По различните компоненти има различен брой твърдения, тъй като различните компоненти съдържат различен брой подкомпоненти.

Въпросите са така формулирани, че да бъдат максимално разбираеми, например терминът „стереотип“ е заменен с описание и пример по следния начин: „Обобщаващо твърдение от рода на „Англичаните са...“. Понятието „артефакт“ е заменено с описателния израз „предмет, свързан със съответната култура“. Въпросите са така формулирани, че максимално да улеснят анкетираните.

Анкетата ни дава информация, от която се правят качествени изводи. Направен беше качествен анализ на данните от анкетата⁶ без квантификация на обекта, тъй като интеркултурната компетентност като конструкт е единна, но структурата му е такава, че не могат да се пренебрегнат отделните компоненти. От отговорите, получени на съответни твърдения, бяха направени изводи дали обучаемите имат или нямат нужда от обучение по конкретни параметри.

По параметри на интеркултурната компетентност отчетените балове са, както следва:

- Знания:

- най-висок измерен бал 71 т. от най-висок възможен 80 т.;
- най-нисък измерен бал 32 т. при най-нисък възможен 16 т.

- Умения и поведения:

- най-висок измерен бал 56 т. от най-висок възможен 60 т.;
- най-нисък измерен бал 24 т. при най-нисък възможен 12 т.

- Нагласи и характерни черти:

- най-висок измерен бал 34 т. от най-висок възможен 35 т.;
- най-нисък измерен бал 7 т. при най-нисък възможен 7 т.

Средният бал на знанията е 51,5 т.

Средният бал на уменията и поведението е 40 т.

Средният бал на нагласите и характерните черти е 20,5 т.

При определени твърдения мнозинството от анкетираните са показали максимален бал:

- 15-о – 47,61%;
- 35-о – 58,09%.

При определени твърдения мнозинството от анкетираните са показали минимален бал:

- 16о – 25,71%.

Мнозинството от анкетираните в предварителната анкета твърдят, че разчитат на стереотипи, когато става дума за представители на друга култура.

Анализът на анкетата е по компоненти на интеркултурната компетентност, като всяко твърдение бива тълкувано по подкомпоненти. Типът на анализа е качествен.

Анкетираните показват висок бал на интеркултурна компетентност по компонента *нагласи и характерни черти*, което е очаквано предвид възрастта им и характерната за младежите отвореност към другостта. Също трябва да се отбележи, че мнозинството от анкетираните биха искали да научат повече

---

⁶ Тук говоря за резултатите от предварителната анкета, но също качествен анализ беше направен на анкетата след проведения експеримент, при която отново беше използван инвентарът на интеркултурната компетентност на ученици от паралелки с интензивно изучаване на английски език.

за друга култура, т.е. показват положително отношение към развиването на собствената интеркултурна компетентност.

По компонента *умения и поведения* има по-голяма вариативност, като все пак резултатите са като процентно съотношение към максималните възможни, отколкото е при компонента *знания*. Тук е важно да се отбележи, че мнозинството от анкетираните са на мнение, че могат безпроблемно да общуват с представители на друга култура без предварителни познания за съответната култура. Това корелира с нагласата за приспособяване към събеседника в полза на комуникацията, която е широко застъпена. Също трябва да се отбележи високият процент анкетираните, които са отговорили с „Да“ на твърденията, отнасящи се до това, на какво трябва да се наблегне при преподаване на култура. Учениците желаят да научат повече за културата, чийто език изучават.

По-голяма вариативност, съчетана с преимуществен избор на отговори „По-скоро да“, респективно „По-скоро не“, или „Нито да, нито не“, се наблюдава при компонента *знания*. Анкетираните показват по-голяма несигурност по отношение на това, кое най-добре характеризира една култура, като твърдението, на което най-голям брой хора са отговорили твърдо и убедено с „Да“ е: „Една култура най-добре се характеризира от обичаите“. Вероятната причина е, че в часовете по език учениците биват запознавани с обичаи, характерни за съответната култура. По-голяма несигурност се забелязва при твърденията, отнасящи се до това, кое би могло да доведе до разпадане на разговора между представители на различни култури.

По компонента *нагласи и характерни черти* много по-голям брой ученици са дали отговори за максимален и близък до максималния брой точки. По този компонент не се налага обучение.

Изводът, който е направен след анализа на данните от предварителната анкета, е, че съществува необходимост от развиване на компонентите на интеркултурната компетентност *знания и умения и поведения* особено по отношение на стереотипите. Благоприятно условие е демонстрираното от мнозинството ученици положително отношение към развиването на собствената интеркултурна компетентност.

Впоследствие беше проведен обучителен експеримент, след който при повторно провеждане на анкетата се установиха сходни резултати в предварителната анкета и в контролната група. Това свидетелства, че анкетата е надеждна.

Авторите на документа *Развиване на интеркултурната компетентност в образованието*⁷ на Съвета на Европа подчертават, че до момента не са разработени в достатъчна степен методи за оценяване на интеркултурната компетентност.

---

⁷ Huber, J. and Reynolds, C. (2014). *Developing Intercultural Competence through Education*. Council of Europe Pestalozzi Series #3. Council of Europe Publishing.

тентност на учещите се, включително изпити и сертификати. Предложената за целите на дисертационния труд и на настоящата статия анкета ИИКУПИА (Инвентар на интеркултурната компетентност на ученици от паралелки с интензивно изучаване на английски език) е надежден инструмент за измерване на интеркултурната компетентност по всички нейни компоненти. Тя е подходяща за ученици в гимназиален етап обаче и за да бъде приложена в по-ниските етапи на образование, трябва да бъде модифицирана.

В заключение, относно измерването на интеркултурната компетентност мога да препоръчам анкетата *Инвентар на интеркултурната компетентност на ученици от паралелки с интензивно изучаване на английски език* в рамките на обучението по английски език в гимназиална степен. Тя се основава на модела на Байрам (Вугам 1997) за интеркултурна компетентност, съобразена е с възрастта на учениците и е апробирана в IX и X клас.

Приложение 1. Анкетна карта

Настоящата анкета е анонимна. Тя е част от изследователски проект.

Клас:

Дата:

Моля за всяко твърдение да отбележете с „X“ предпочетения от вас отговор, както е указано в примера по-долу.

ПРИМЕР

ТВЪРДЕНИЕ	ОТГОВОР				
Бих искал/а да имам домашен любимец.	а) Да X	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не

Така избраният отговор е „Да“.

ТВЪРДЕНИЕ	ОТГОВОР				
1) Една култура най-добре се характеризира с традиционните ястия.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
2) Една култура най-добре се характеризира с празниците.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
3) Една култура най-добре се характеризира с историческите факти.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
4) Една култура най-добре се характеризира с предмети, свързани с нея.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
5) Една култура най-добре се характеризира с обичаите.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
6) Една култура най-добре се характеризира с вярванията.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не

7) Една култура най-добре се характеризира с разбирането за себе си и за другия.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
8) До разпадане на разговора при среща между представители на различни култури е най-вероятно да се стигне заради традиционните ястия.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
9) До разпадане на разговора при среща между представители на различни култури е най-вероятно да се стигне заради празниците.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
10) До разпадане на разговора при среща между представители на различни култури е най-вероятно да се стигне заради историческите факти.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
11) До разпадане на разговора при среща между представители на различни култури е най-вероятно да се стигне заради предмети, свързани с някоя от културите.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
12) До разпадане на разговора при среща между представители на различни култури е най-вероятно да се стигне заради обичаи.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
13) До разпадане на разговора при среща между представители на различни култури е най-вероятно да се стигне заради вярвания.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
14) До разпадане на разговора при среща между представители на различни култури е най-вероятно да се стигне заради разлики в разбирането за себе си и за другия.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не

15) Бих желал/а да науча повече за друга култура.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
16) Разчитам на обобщаващи твърдения от рода на „Англичаните са...“, когато става дума за представители на други култури.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
17) Мимиките, жестовете и разстоянието между събеседниците при разговор се възприемат по един и същ начин във всички култури.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
18) Определени теми трябва да бъдат избягвани при межкултурна комуникация.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
19) При межкултурна комуникация бих избягвал/а определени теми на разговор, защото бих наранил/а чувствата на събеседника.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
20) При межкултурна комуникация бих избягвал/а определени теми на разговор, защото комуникацията би могла да се разпадне.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
21) При межкултурна комуникация бих избягвал/а определени теми на разговор защото бих наранил/а чувствата на събеседника и комуникацията би се разпаднала.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
22) При общуване с представител на друга култура бих се държал/а като представител на съответната култура, доколкото позволяват познанията ми.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не

23) При общуване с представител на друга култура бих се старал/а да се разгранича в поведението си от съответната култура.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
24) При общуване с представител на друга култура бих се държал/а, както когато общувам с представители на собствената си култура.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
25) Ако в часовете по език се разглежда културата на страната/страните, където се говори езика, трябва да се наблегне на традиционните ястия.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
26) Ако в часовете по език се разглежда културата на страната/страните, където се говори езикът, трябва да се наблегне на празниците.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
27) Ако в часовете по език се разглежда културата на страната/страните, където се говори езикът, трябва да се наблегне на историческите факти.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
28) Ако в часовете по език се разглежда културата на страната/страните, където се говори езикът, трябва да се наблегне на предметите, свързани със съответната култура.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
29) Ако в часовете по език се разглежда културата на страната/страните, където се говори езикът, трябва да се наблегне на обичаите.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не

30) Ако в часовете по език се разглежда културата на страната/страните, където се говори езикът, трябва да се наблегне на вярванията.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
31) Ако в часовете по език се разглежда културата на страната/страните, където се говори езикът, трябва да се наблегне на разбирането за себе си и за другия.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
32) При общуване с представител на друга култура бих се опитал/а да се приспособя към него/нея.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
33) При общуване с представител на друга култура бих очаквал/а той/тя да се приспособи.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
34) При общуване с представител на друга култура бих очаквал/а колкото аз, толкова и събеседникът ми да направи компромиси в полза на комуникацията.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не
35) Бих могъл/могла успешно да общувам с представители на друга култура, без да имам предварителни познания за съответната култура.	а) Да	б) По-скоро да	в) Нито да, нито не	г) По-скоро не	д) Не

Библиография

- Bennet, M. J. (1993), How Not to Be a Fluent Fool: Understanding the Cultural Dimension of Language. *The Language Teacher*, 27 (9).
- Bhawuk, D. P. S. & Brislin, R. (1992), The measurement of intercultural sensitivity using the concepts of individualism and collectivism. *International Journal of Intercultural Relations*, 16, pp. 413–436.
- Byram, M. (1997), *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Council of Europe, Education and Culture. (2005), *Portfolio of Intercultural Competence* (retrieved from http://www.incaproject.org/en_downloads/20_27.04.2008)
- Gudykunst, W. B. (1995), Anxiety/uncertainty management (AUM) theory. In R. L. Wiseman (Ed.), *Intercultural Communication Theory* (pp. 8 – 85). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hammer, M. R. (2011), Additional Cross-cultural Validity Testing of the Intercultural Development Inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 35, pp. 474–487.
- Hammer, M. (2012), The Intercultural Development Inventory: A new frontier in assessment and development of intercultural competence. In M. Vande Berg, R. M. Paige, & K. H. Lou (Eds.), *Student Learning Abroad* (Ch. 5, pp. 115–136). Sterling, VA: Stylus Publishing.
- Hammer, M. R. (2015), The Developmental Paradigm for Intercultural Competence Research. *International Journal of Intercultural Relations*, 48, pp. 12–13.
- Huber, J. and Reynolds, C. (2014), *Developing Intercultural Competence through Education*. Council of Europe Pestalozzi Series #3. Council of Europe Publishing.
- Kelly, C. and Meyers, J. (2011), *Cross-cultural Adaptability Inventory*. (retrieved from http://ccaiaassess.com/CCAI_Tools.html)
- Lazar, I., Huber-Krieger, M., Lussier, D., Matei, G. And Peck, C. (eds). (2007), *Developing and Assessing Intercultural Communicative Competence. A Guide for Language Teachers and Teacher Educators*. Council of Europe Publishing.
- Matveev, A., M. Y. Merz “Intercultural Competence Assessment: What Are Its Key Dimensions Across Assessment Tools?”, 2014. https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-3-319-45701-7_5 (последно видян на 08.09.2019 г.)
- Paige, M. R., Jacobs-Cassuto, M., Yershova, Y. A. & DeJaeghere, J. (2003), Assessing Intercultural Sensitivity: An Empirical Analysis of the Hammer and Bennet Intercultural Development Inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, pp. 467–486.
- Ruben, B. D. (1989), The Study of Cross-cultural Competence: Traditions and Contemporary Issues. *International Journal of Intercultural Relations*, 13, pp. 229–240.
- Sinicrope, C., Norris, J. & Watanabe, Y. (2007), Understanding and Assessing Intercultural Competence: A Summary of Theory, Research and Practice (Technical Report for the Foreign Language Program Evaluation Project). *Second Language Studies*, 26 (1), pp. 1–58.
- Straffon, D. A. (2003), Assessing the Intercultural Sensitivity of High School Students Attending an International School. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, pp. 487–501.

Веселинов, Д., „Европейски измерения на съвременното чуждоезиково обучение“, сп. *Образование*, бр. 5, 2006, с. 3–21, ISSN 0861-475X (Veselinov, D. Evropejski izmereniya na süvremennoto chuzhdoezikovo obuchenie”, sp. *Obrazovanie*, br.5, 2006, с. 3-21, ISSN 0861-475X).

ОЕПР: Обща европейска референтна рамка за езици [Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (CEFR)]: http://coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Framework_EN.pdf

Гл. ас. д-р Рая Живкова-Крупева

rpzhivkova@uni-sofia.bg

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

бул. „Цар Освободител“ 15, София 1504

България

Assist. Prof. Raya Zhivkova-Krupeva PhD

rpzhivkova@uni-sofia.bg

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

15 Tzar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504

Bulgaria

РЕЦЕНЗИИ

REVIEWS

Личността на твореца – 100 години от рождението на Фернандо Намора

Artist and Personality – 100 years from the birth of Fernando Namora

Илияна Чалъкова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

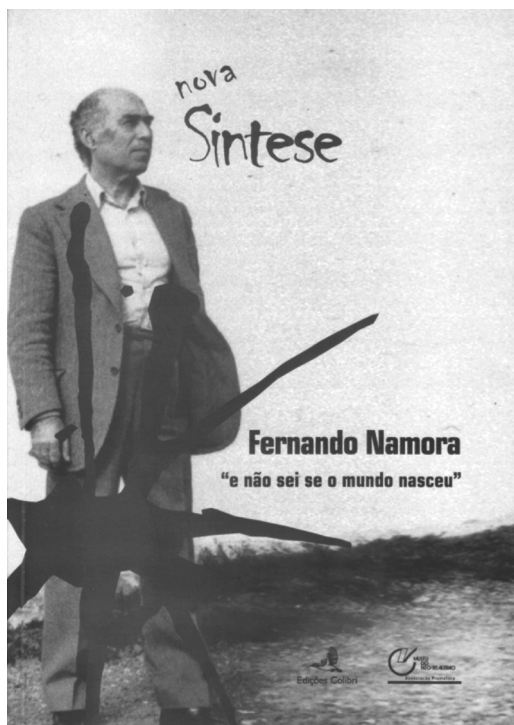
Iliyana Chalakova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Morão, Paula (Coord.) *Fernando Namora – “e não sei se o mundo nasceu”*. *Actas do Congresso Internacional [Outubro de 2019]*. Lisboa, Edições Colibri / Associação Promotora do Museu do Neo-Realismo, 2020, 208 p. ISBN 978-989-566-024-7

Наред с основните си изследователски и популяризаторски дейности по материята на неореалисткото течение една от най-новите задачи, която Музеят на неореализма в Португалия си поставя, е критическият прочит на отражението, което този период от артистичното развитие на страната има върху много от следващите поколения португалски писатели, творци и интелектуалци. С осъзната отговорност за значимостта на тази задача през есента на 2019 г. музеят се включва в организацията и провеждането на Международния конгрес „Фернандо Намора – „и не знам дали светът се е родил“ съвместно с Центъра за сравнителни изследвания на Хуманитарния факултет на Лисабонския университет, Съюза на португалските писатели и къщата-музей „Фернандо Намора“ като едно от множеството събития, посветени на стогодишнината от рождението на един от най-звучните гласове на португалския неореализъм.

Едноименният сборник „Фернандо Намора – „и не знам дали светът се е родил“, публикуван година по-късно под съставителството на Паула Морао, събира докладите, представени на престижния научен форум от изследователи

от водещите центрове в областта на португалската литература, сред които и Софийския университет „Св. Климент Охридски“ в лицето на проф. д-р Яна Андреева. Както Морао посочва във встъпителните думи към изданието, публикувано като брой на научното списание „Нова синтезе“ под редакцията на Антонио Мота Редол, шестнадесетте студии и статии, представени в сборника, разтварят „широко ветрило от въпроси“ (с. 7) за живота и творчеството на Фернандо Намора и по новаторски начин поставят художествените творби на видния португалски неореалист в контекста на литературния и интелектуалния живот в страната и на личния житейски път на авторската личност, акцентирайки върху

идеите за гражданския дух и независимия творчески дух.

В статията си „Фернандо Намора – първите стъпки“ Паула Морао разглежда именно годините на прохождането на твореца, в които открива и посочва някои характерни наративни процеси, развити по-късно в романите, като способността за наративно обрисуване на портрети, употребата на техники от изобразителното изкуство и втъкването на поетическия изказ във фикцията. Заклучението, което Морао извежда за значението на тези „първи стъпки“, е изначалното съзнание за природата на заниманията с художествено писане и последвалия „единен житейски път на писател, на поет, на художник“ (с. 68).

Друг по-слабо проучван през годините въпрос, с който се попълва съществува празнина в изследванията върху творчеството на Фернандо Намора, се оказва кратката проза на автора, на която е посветена статията на изтъкнатия португалски литературовед Карлош Рейш, поместена на първо място в сборника. Като се съсредоточава върху двете части на емблематичните за Намора сборници *Фрагменти от живота на един лекар* (1949 и 1963), Рейш разсъждава върху смисъла на кратката проза като репрезентативна стратегия (с. 12), върху проблемите на „литературната редукция“ (с. 13) и „завръщането на наратива към полето на документализма“ (с. 14), върху прибягването до биографичното и до свидетелството, за да заключи, че е налице постъпателно усложняване на историите и темите, последователно уплътняване на персона-

жите в сборника *Самотен град* (1959) и постепенно нарастване в диахронична перспектива и изоставяне на „краткостта“.

Кратката проза е предмет на интерес и от страна на Антонио Мануел Ферейра и Мария де Лурдеш Моргадо Сампайо, които също се спират в статиите си на *Самотен град* и *Фрагменти от живота на един лекар* в опит да подчертаят неоспоримия факт, че освен автор на едни от емблематичните романи за португалския неореализъм Фернандо Намора има съществен опит и в полето на разказа и „кратката проза“, както общо са обозначени текстовете от втория сборник. Прочитът на Ферейра в „Самотния град на Фернандо Намора“ разглежда човешката фигура – „жените и мъжете, независимо от рамките на техния пол или социална класа“ (с. 74) – на фона на пространствената студенина на самотния град, приближавайки по характеристики персонажите до „болезнената урбанистичност“ (с. 74) на Алваро де Кампош – един от трите основни хетеронима на португалския модернист Фернандо Песоа. Сампайо от своя страна поставя в средоточието на своите „прочити“ на първата книга от *Фрагменти от живота на един лекар* биографичния момент, че Намора завършва и практикува медицина през значителна част от своя живот. В статията си „Във времето на „магическата медицина“ тя изхожда от впечатляващия брой на текстовете за знахари в книгата, за да заключи, че именно в тях „най-добре изпъкват особените черти на лекаря разказвач“ (с. 127). В своите истории за отхвърлени от общностите групи и индивиди, за отклоняващи се от нормите социални поведения, за дълбоките и дълголетни социални стигми този особен разказвач според Сампайо надскача високо документализма, в чийто дух обикновено се чете този авторов сборник, и дава на читателя неповторим урок по човечност.

На личността на автора като лекар се спира и изложението на Жозе Мануел Мендеш в „Литература и медицина у Фернандо Намора“, който с присъщия на писателя трескав творчески стил откроява и разглежда две фигури в творчеството на португалския неореалист – фигурата на писателя и фигурата на лекаря в непрестанно взаимодействие помежду си. Като стъпва върху флуидността на някои литературни жанрове у автора и тесния контакт между фикция и медицина, Мендеш извежда основната си теза за „медицината като материя на литературата и литературата като един от инструментите на медицината“ (с. 25) в творчеството на Намора.

Силното присъствие на фигурата на лекаря и фигурата на интелектуалеца редом с фигурата на писателя у Фернандо Намора дава основание на други автори да се представят във „Фернандо Намора – „и не знам дали светът се е родил“ със студии, посветени по-конкретно на личността на твореца. Дългогодишната изследователка на автобиографичното творчество на португалския неореалист Яна Андреева, която е и единственият чуждестранен участник в сборника, се впуска в студията „Размисли върху писането и писателя в ав-

тобиографичното творчество на Фернандо Намора“ в търсене на „особената роля, която интелектуалецът следва да изпълнява“ (с. 178) в културата и обществото. Като се опира на богатия си опит от предишни свои задълбочени изследвания на автобиографичното пространство у автора, Андреева последователно поставя и тълкува три основни въпроса, свързани с мисълта за писането и писателя – мисията на твореца, общественото измерение на фигурата на писателя и художественото творчество като съкровен личностен опит. С помощта на множество прецизно подбрани примери от авторските произведения Андреева решава уравнението живот–творчество при Намора, подчертавайки силното приближение до принципите на хуманизма и независимостта във фигурата на твореца и разположението на творческия опит между крайностите на „божия дар и човешката саможертва, на щастието от успеха и трагичността на провала, на изкупителното спасение и пагубната страст“ (с. 181). Върху особената връзка между автобиография, фикция и есеистика при видния португалски неореалист се съсредоточава и Карина Инфанте до Кармо в студията си „Диалози през септември и отражението на фигурата на писателя при Фернандо Намора“. Опирайки се на този особен в жанрово отношение текст на Намора от 1966 г., който „поставя под съмнение романовата форма“ (с. 35), Кармо разглежда обстойно „процеса на утвърждаване на литературната личност“ (с. 41). Студията на Кармо анализира по-конкретно процеса на самоизграждане на литературната личност, на разполагането на личността в литературното поле, за да разграничи три разнолики, но непрестанно преплитачи се вида автори при Намора – емпиричен автор, текстуален автор и въображаем автор – и да заключи, че моделът, който в крайна сметка се налага в творчеството на португалския неореалист, е „моделът на писателя гражданин“ (с. 38).

„Мисълта за литературата от първо лице“ обединява други пет статии и студии от сборника, посветен на стогодишнината от рождението на Фернандо Намора, а именно текстовете на Жозе Кандидо де Оливейра Мартинш, Рита Патрисио, Пауло Маркеш да Силва, Витор Пена Висозо и Изабел Крищина Пинто Матеуш, които се спират съответно на „човека и гражданина, свързан като чрез пъпна връв с писателската дейност в своето време“ (с. 116), на творческите позиции и изяви в „защита на неореализма“ (с. 145), на позицията спрямо свободата и независимостта на автора, официалната цензура и автоцензурата, на „темата за човека, затворен в своя собствен човешки лабиринт“ (с. 157), на поканата за „развързване на мисълта“ и преосмисляне на нашето индивидуално и колективно съществуване като човешки същества (с. 112) в творбите на португалския неореалист.

Сборникът се допълва от текстовете на Арминдо Пиреш Нунеш, който припомня значението на пребиваването в годините на ранната младост на Фернандо Намора в Монсанто, Северна Португалия, за „проникването в

pathos на човешката душа“ (с. 80), Фернандо Батища, който предприема своеобразен литературен поход по познатите маршрути на „литературните пътешествия“ на автора в опит да допринесе за „признанието на изключителния характер и гениалността на неговото творчество“ (с. 83), и Жозе Мануел де Вашконселос, който хвърля мост между естетиката на литературния текст и на филмовото съдържание посредством прочита на романа *Неделя следобед* (1961), и завършва с обобщение от Сузана Жоао Карвальо за значимостта на проведенния конгрес по повод стогодишнината за допълването и разгръщането на научноизследователските занимания с творчеството на Фернандо Намора, чието „динамично лице“ на истински творец се изплъзва от статичността на портрета, превръщайки се в „лабиринт“ (с. 205) от възможности за нови и нови прочити.

Гл. ас. д-р Илияна Чалъкова

ichalukova@uni-sofia.bg

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

бул. „Цар Освободител“ 15, София 1504

България

Assist. Prof. Piyana Chalakova, PhD

ichalukova@uni-sofia.bg

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

15 Tzar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504

Bulgaria

Дипломатическата кореспонденция между България и Германия (лингвистичен анализ)

Diplomatic Correspondence Between Bulgaria and Germany (Linguistic Analysis)

Галина Павлова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

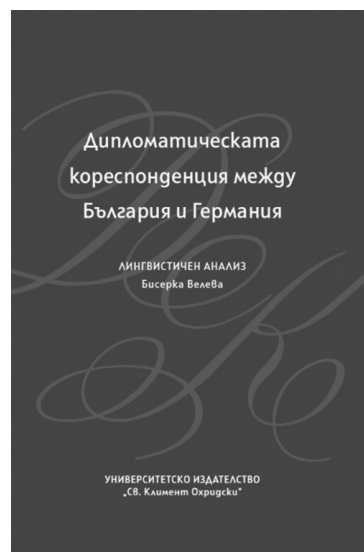
Galina Pavlova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Бисерка Велева. *Дипломатическата кореспонденция между България и Германия (лингвистичен анализ)*. Трето издание. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2018, 399 с. ISBN 978-954-07-4537-4

Книгата на доц. д-р Бисерка Велева-Петрусенко със заглавие „Дипломатическата кореспонденция между България и Германия (лингвистичен анализ)“ представлява монографичен труд на авторката, обхващащ 400 страници. Тя е издадена от Университетското издателство „Св. Климент Охридски“ през 2018 г., в навечерието на 140 годишнината от установяването на дипломатически отношения между България и Германия.

Научноизследователската и преподавателската кариера на доц. д-р Бисерка Велева е свързана с немския и българския език. Тя е преподавател по практически немски език към катедра „Западни езици“, ФКНФ, Софийски

университет „Климент Охридски“. Дипломира се като магистър по германистика в СУ „Климент Охридски“ и Хумболтовия университет, Берлин (Германия). Седем години преподава в Института за чуждестранни студенти (ИЧС) с ръководител катедра проф. Андрей Данчев, от 1996 г. работи в СУ „Климент Охридски“, където в периода 1996–2004 г. води курсове по практически немски език към ФЖМК, а през 2005–2020 г. – към специалност „Международни отношения“ в ЮФ.

През 2004/2005 г. по програма на германската фондация „Бош“ доц. д-р Бисерка Велева е лектор по български език в Йенския университет „Фридрих Шилер“ (Германия), а от академичната 2019/2020 г. по програма на МОН „Лектори по български език, литература и култура в чуждестранни университети“ е преподавател в Бакинския славянски университет, Баку (Република Азербайджан). Специализирала е по различни програми за академичен обмен в Хумболтовия университет (Берлин, Германия), в Залцбургския университет (Австрия), в университета „Йохан Волфганг Гьоте“ (Франкфурт на Майн, Германия), в Кеймбриджкия университет (Великобритания), към Института за изследвания към НАТО в Тоскана (Италия) и др. Има участия в над 25 национални и международни проекти („Грюнтвиг“, „Тематични мрежи Еразъм“ и др.), лектор по обмен към програма „Еразъм“ в Университета Сарагоса (Испания) и др., член на експертния съвет към програма „Източно партньорство“ (ЕaP), над 90 участия в международни научни конференции и около 60 научни публикации в страната и чужбина в областта на съпоставителното и приложното езикознание, текстолингвистиката и методиката на преподаване на немския като специализиран език, автор е на две монографии, участва в съставянето на речници (вж. Научни приноси; <https://authors.uni-sofia.bg/AuthorPublications.aspx?id=83505097-786c-4b62-8379-907c0364f923>).

В монографията „Дипломатическата кореспонденция между България и Германия (лингвистичен анализ)“ са изследвани 8500 автентични документа, в това число вербални ноти, акредитивни писма, дипломатически преписки, съобщения, договори, споразумения от периода 1878–2017 г., като акцентът пада върху документите след 1990 г.

Изследването е структурирано по строго определена логика, като съдържа увод, три глави, заключение, литература, приложение, глосар на основни термини от дипломатическата кореспонденция.

Дипломатическата кореспонденция между България и Германия е представена чрез диахронен историко-лингвистичен преглед на отношенията между двете държави. По този начин се проследява връзката между държавата и основното средство на нейната външнополитическа дейност, а именно дипломатическия документ. За лингвистичния анализ е важно да се установи „кой е основният тип дипломатически документ и на какъв език се осъществява дипломатическата комуникация през отделните периоди“ (с. 77).

Изследването си поставя *две* цели, а именно *теоретична*, която включва класификацията и систематизирането на основните документи, и *практическа*, свързана с преподаването на немски език на студенти от специалностите „Международни отношения“, „Международна политика“, „Дипломация“ и „Право“. За постигането на тези две цели са набелязани за решаване няколко задачи, а именно: установяване на функционалната приложимост на дипломатическата кореспонденция, както и изследване на нейната същност и особености; анализиране на същността на понятието „документ“ от лингвистичен, юридически и международноправен аспект, както и обобщаване на функционалните и структурните характеристики на подбраните текстове; установяване на спецификите на двата езика като основно средство за осъществяване на дипломатическата комуникация чрез посочване на набора от езикови и извънезикови средства за изразяване на учтивост и по-общо на дипломатичност.

Акцентът в книгата е поставен върху съпоставителния лингвистичен анализ на дипломатическите документи чрез методологията на текстолингвистиката, базирана върху последните научни постижения в тази област в Германия и България. Анализиран са както реалният контекст на дипломатическата кореспонденция, така и текстовата функция на дипломатическите документи, тяхната структура и езикови особености. Изследвани са не само интересни случаи на сходство, но и определени различия в изготвянето на документите на немски и български език. При лингвистичния анализ на доклада като дипломатически и международноправен документ с информативна функция например се разкриват спецификите на договорните документи, засягащи структурата, синтактичните и морфологичните форми и конструкции в текста (с. 254). Чрез лингвистичния анализ на дипломатическите документи се акцентира върху жанровото разнообразие на дипломатическата кореспонденция, като се набляга както върху тяхната уникалност, така и върху тенденциите на развитие.

Засегнат и прецизиран е и въпросът за значението на невербалните елементи при оформянето на официални документи в сферата на дипломатията. Много удачно е направен изводът, че невербалните и вербалните средства, т.е. илюстрациите и текстът, си взаимодействат и въздействат като едно цяло, макар и да се забелязва наличието на нарастващото желание за визуализация на отделни елементи от текста. Като съвременна тенденция се изтъква доминиращата роля на невербалните елементи над вербалните (с. 278).

Друг приносен момент на книгата е изводът, че дипломатическата кореспонденция не може да бъде изследвана отделно от историята и развитието на съответната държава. Той е направен въз основа именно на задълбочения комплексен анализ на предмета на изследване, което отличава тази разработка от други научни изследвания.

Не на последно място трябва да се изтъкне значението на този труд за чуждоезиковото обучение и по-конкретно за специализираното чуждоезиково обучение по немски език на студентите от специалността „Международни отношения“.

Стилът и езикът, специфични за този вид текстове, могат да послужат като ценна основа не само по отношение на чуждоезиковото, но и на родноезиковото обучение, тъй като са богати на примери за историята и развитието на двата езика. Споделям мнението на автора, че анализът на стила на езика на дипломатията го определя като елитарен, до известна степен консервативен и архаичен, обстоятелствен, избягващ преки и резки отрицателни формулировки във фразите.

Изводите и обобщенията в монографията могат да бъдат използвани като научна основа за разработването на лекционни курсове и семинари в областта на дипломатическия език за студенти от специалността „Международни отношения“ към Юридическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ и извън него. Направените обобщения по отношение на различните жанрове текстове могат да бъдат от полза за усъвършенстване на специализираното чуждоезиково обучение по немски език, както и да са от полза за студентите по международни отношения за бъдещата им работа като съставители на дипломатически и международноправни документи в тяхната дейност като служители и дипломати към различни международни организации.

Доц. д-р Галина Павлова
pavlova_galina@abv.bg
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, 1504 София
България

Assoc. Prof. Galina Pavlova, PhD, Dr.
pavlova_galina@abv.bg
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
15, Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia
Bulgaria

ХРОНИКА

EVENTS

100 години от създаването на Катедрата
по класическа филология в Софийския университет

100th anniversary of the Classical Studies Department
at Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Елия Маринова

Виолета Герджикова

Невена Панова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Elia Marinova

Violeta Gerjikova

Nevena Panova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Ръководната идея на класическата филология е да ни поднесе едно изложение на съвкупната европейска култура, и в това се състоят особената сила и привлекателност на тая дисциплина.

Из встъпителната лекция „Развой на класическата филология“ на проф. Димитър Дечев при откриването на специалност „Класическа филология“, 1921 г.

През академичната 2021/2022 г. се навършват сто години от създаването на Катедрата по класическа филология в СУ „Св. Климент Охридски“. Един век ни дели от институционализирането на заниманията с класически езици и с антична литература и култура, което позволява просветната мисия, изпълнявана преди това от отделните курсове по старогръцки и латински във Висшето училище, както и от класическите и полукласическите гимназии, да получи академичната си форма, а с това – и нова перспектива за образователна и научноизследователска работа.

Специалността е разкрита през есента на далечната 1921 г. в най-стария факултет на Софийския университет – Историко-филологическия. Тя е ръководена от двамата основоположници на университетските занимания с класическа античност в България – Александър Балабанов, професор по старогръцка филология, и Димитър Дечев, професор по латинска филология. През 1950 г. катедрата преминава в структурата на обособилия се Филологически факултет, а след неговото разделяне на две през 1965 г. остава във Факултета по западни филологии, сега Факултет по класически и нови филологии. Днес в състава на катедрата влизат още специалностите „Новогръцка филология“ и „Унгарска филология“.

Както във всяка друга класическа школа в Европа (независимо от разликите в предхождащата образователна традиция и културно-историческата среда), така и в младата катедра на Алма матер от самото начало се оформят няколко приоритетни посоки на научна, педагогическа и популяризаторска дейност. В началото тук преподават възпитаници на най-реномираните класически институти в Европа. Скоро първото поколение класици печели международен престиж с езиковедските и епиграфските си изследвания и завещава на приемниците интереса към свидетелствата за историята на нашите земи през Античността и Средновековието. Едновременно с това започва и огромната работа по съставянето на двата речника на класическите езици (латинско-български и старогръцко-български), на двете академични граматики и на множество други учебници, христоматии и анотирани учебни издания на антични автори. Съставят се и учебни помагала за други специалности във ФКНФ, за Историческия и Юридическия факултет на СУ, за Духовната академия, както и за създадената през 1977 г. Национална гимназия за древни езици и култури. Основна заслуга в това поле имат Веселин Бешевлиев, Георги Михайлов, Александър Милев, Борис Геров, Руска Гандева, Кирил Влахов, Зорка Попова в сътрудничество с класически филолози, които работят извън Щатедрата: Йордан Братков, Георги Батаклиев, Макарий Порталски, Михаил Войнов. В по-ново време тази дейност продължава с учебниците по старогръцки и латински език на Богдан Богданов, Димитър Бояджиев, Красимир Банев, Мария Костова, Недялка Георгиева и Мирена Славова.

Безспорно приносят с най-голям международен престиж са езиковедските, извороведските и епиграфските изследвания на българските класически филолози. В тази област катедрата е дала някои от най-авторитетните учени в нашата хуманитаристика. Работата с извори, на първо място, издирването, проучването и издаването на гръцки и латински надписи от територията на днешните български земи, както и социолингвистичните и културологичните изследвания, които позволяват оформянето на цялостна картина на културата на траките, са акцент в делото на първите поколения класически филолози (Димитър Дечев, Гаврил Кацаров, Веселин Бешевлиев, Владимир Георгиев).

Техните приемници (Борис Геров, Георги Михайлов, Тодор Сарафов, Зорка Попова) съхраняват интереса към интерпретирането на документи за историята на нашите земи и поставят основите на междуинституционалните връзки с Института за балканистика с Център по тракология, Института за български език, Археологическия институт с музей и Кирило-Методиевския научен център към БАН, необходими за едно екипно дело в такъв мащаб. Изданията на Веселин Бешевлиев, Георги Михайлов и Борис Геров, съответно на първобългарските, гръцките и латинските надписи, осигуряват фундамента за всяко сериозно проучване в областта на археологията и на старата и средновековната история, а трудовете по сравнително езикознание, етимология и ономастика и по-конкретно върху езика и културата на траките (Димитър Дечев, Веселин Бешевлиев, Владимир Георгиев, Георги Михайлов, Кирил Влахов) са настолно четиво за учените от различни научни сфери. През последните десетилетия голямата езиковедска и епиграфска школа продължава развитието си в лицето на Димитър Бояджиев, Красимир Банев, Мирена Славова, Люба Радулова. Забележителен е интердисциплинарният принос в многобройните публикации по епиграфика и ономастика на Николай Шаранков. Изключителни постижения на катедрата в областта на изворознанието и едиционната техника са изданията на Петя Янева на *Симеоновия сборник* по Светославовия препис от 1073 г. и на Цветан Василев на новооткритата българска история на Петър Богдан Бакшич.

На основоположника на „Класическа филология“ Александър Балабанов освен множество преводи от старогръцки дължим и началото на литературоведската школа в катедрата. В периода след Втората световна война се появяват все повече ярки приноси в полето на литературната история и критика. Трудовете на Александър Ничев, Руска Гандева, Зорка Попова, Богдан Богданов и Анна Николова оказват влияние върху българската литературоведска мисъл, което надхвърля границите на класическата филология, и в ред случаи пренасят за пръв път у нас водещи теоретични и методологически дебати или насочват вниманието към непредставени в нашето литературознание епохи и автори. Монографиите на Александър Ничев и Руска Гандева с фокус върху античната трагедия и поезията на Августовата плеяда получават международно признание, а темите, поставени в културологичните и литературнокритическите трудове на Богдан Богданов, впечатляват с широта и проникновеност. Анна Николова отваря за пръв път родната латинистика и към съкровищницата на средновековната литература.

Продължители на това забележително начало са Николай Гочев с поредица от книги върху старогръцката литература, Невена Панова със задълбочен прочит на Платоновите диалози, Анастас Герджиков с проучвания върху историята на латинския владетелски панегирик през Античността и Средновековието, Елия Маринова и Йоана Сиракова с изследвания върху римската

литература и нейната рецепция, Виолета Герджикова и Марта Ивайлова с културно-исторически разработки.

Достъпът до античните текстове в превод и оригинал е от значение още за класическите гимназии и за много курсове в университета от самото му създаване през 1888 г. Катедрата поставя основите на систематичния и пълен превод както на гръцките и латинските извори за историята на българските земи (с участието на българските класици в поредиците „Гръцки извори за българската история“ и „Латински извори за българската история“), така и на ключовите произведения на Класическата античност. В златния фонд на преводната класика влизат преводите на „Илиада“ на Александър Милев (съвместно с Блага Димитрова), на антична драма на Александър Ничев (а в наши дни – и на Доротея Табакова), на античния роман (Богдан Богданов, Димитър Бояджиев). Внушителна традиция има превеждането на философска проза, представено от преводите на Платоновите диалози (Георги Михайлов, Богдан Богданов, Невена Панова), на трактатите на Аристотел (Николай Гочев, Анастас Герджиков) и на Цицерон и Сенека (Мария Костова, Димитър Илиев, Анна Николова). Ценни са и преводите на гръцка и римска ораторска проза (Недялка Георгиева, Виолета Герджикова, Николай Шаранков), антична историография (Петър Димитров, Мирена Славова, Петя Янева), гръцка и латинска патристика (Анна Николова) и др. Изданията на класически автори в томовете на „Световна класика“ и Библиотека „Хермес“, в поредиците „Делос“, „Архетип“ и „Libri legendi“ са значим принос в българския културен живот. Историята на преводната рецепция на класическа литература в България до 90-те години на XX век е обобщена в сборник с изследвания (издание на БАН от 2002 г., съст. Анна Николова). Сред научните проекти, които са неизменна част от академичния живот на колегиума, е продължението на тези проучвания с обзор на преводите от последните десетилетия.

Най-ранното периодично издание, свързано с катедрата, е списание „Прометей“ на Дружеството на приятелите на класическата култура в България (1937–1943 г., един нов брой от 1999 г.). През 2010 г. катедрата иницира академичната поредица *Studia classica Serdicensia*, в която вече са отпечатани шест тома с интердисциплинарни изследвания, някои от които посветени на едни от най-изявените представители на колегиума през изминалите десетилетия. От самото създаване на Годишника на Софийския университет почти няма класически филолог, който да не е публикувал студии на неговите страници. Традиционен форум за изява на членовете на катедрата е и издаваното от ФКНФ сп. „Филология“ (в чиято редколегия са участвали Георги Михайлов, Александър Ничев, Анна Николова, Петя Янева). През последните години младите ни колеги имат възможност да публикуват в сборниците с доклади от факултетните конференции за млади учени и докторанти. За популяризиране на постиженията (публикации, проекти и събития) на членовете на катедрата

и по-широко – на българския поглед към Античността, се радваме на добър прием в периодичните издания за култура и в електронните медии. Катедрата по класическа филология има своята роля както в българската академична среда, така и в общественото и културното развитие на страната. Тя осигурява квалифицирани кадри за редица области на българската хуманитаристика, които допринасят за разкриване и утвърждаване на националната идентичност и за които ползването на класически езици е *conditio sine qua non* – изследването на историята и културата на нашите земи в древността, на средновековната българска история, старобългаристиката. От своето създаване досега „Класическа филология“ е единствената университетска специалност, която подготвя професионалисти за културните центрове (музеи, библиотеки), за институтите на БАН и за висшите и средните училища в цялата страна, където се изучава и изследва проблематика, изискваща знание на класически езици. Катедрата работи в тясно учебно-методическо взаимодействие с Националната гимназия за древни езици и култури „Св. Константин-Кирил Философ“, която е със статут на асоциирано училище към Софийския университет още от създаването си през 1977 г.

През 100-годишната история на Катедрата по класическа филология в нея са се обучавали над 1000 студенти и десетки докторанти. Много от тях през последните две десетилетия участват и в проектната дейност на катедрата, която включва над 20 успешно осъществени научни и научно-приложни проекта. В момента чрез свои представители (преподаватели, студенти и националният координатор Димитър Илиев) катедрата е включена в европейската научноизследователска инфраструктура (ERIC) DARIAH-EU, а на национално ниво – в е-инфраструктурата КЛАДА-БГ (CLARIN + DARIAH in Bulgaria). Един от основните фокуси на научноизследователската инфраструктура КЛАДА е създаването на качествено и адекватно курирани бази данни, свързани с различни аспекти на културното наследство по българските земи от Античността до модерната епоха. Проектът на екип от катедрата (Мирена Славова, Николай Шаранков, Димитър Илиев, Елина Боева) „Теламон – антични гръцки надписи от територията на България“, част от международния консорциум EriDoc, е отличен като основен национален принос на България в рамките на DARIAH-EU за 2020 г.

Бакалавърската програма на специалност „Класическа филология“ в актуалния си вид предлага множество избираеми дисциплини, структурирани в няколко модула, и осигурява обучение, фокусирано както върху класическите езици, античната литература и култура, така и върху тяхната връзка със съвременното, с историята и развитието на европейските езици, на страната ни, на Балканите и на Европа. Учебният план включва и по-редки и модерни курсове като теория и практика на превода от класически езици и курсове, свързани с бързоразвиващата се област на дигиталната филология. Юбилейната

година посрещаме и с обновена магистърска програма (с двусеместриален и четирисеместриален вариант) и с надеждата повече от нашите *alumni* да съхранят импулса на своите учители в собствени успешни изследвания върху Античността и нейното наследство. Мястото, което ни събира, легендарният „Гълъбарник“ в Ректората, и по-специално катедрената библиотека са не само работно пространство, но и споделена среда за общуване.

Библиотека „Класическа филология“ съществува почти от самото създаване на катедрата, от март 1926 г., както сочи най-старата инвентарна книга, в която като първи придобивки са вписани шкаф за книги, два учебни атласа на Стария свят и два старогръцки речника. През първите десетилетия библиотечният фонд се формира основно от дарения от самите преподаватели, много от които през годините са изпълнявали и ролята на библиотекари. Днес класическата сбирка съхранява над 7000 библиотечни единици по грецистика, латинистика, византинистика, медиевистика, история, археология и рецепция на класическата древност. Особено ценна е колекцията от издания на оригинални текстове в авторитетни поредици. От 2014 г. с помощта на щедър дарителски жест и с усилията на катедрата и на ръководствата на УБ, чийто филиал е *Bibliotheca Classica*, и на ФКНФ фондът е настанен в обновеното пространство на аудитория 187 в Ректората.

Стогодишният път на Катедрата по класическа филология, започнал с встъпителната лекция на проф. Димитър Дечев от 19 октомври 1921 г., се отбелязва с поредица от академични събития: изложба *Scripta manent* в Университетска библиотека „Св. Климент Охридски“, документална експозиция в централното фоайе на Ректората, юбилейна сесия с участието на *emeriti* и настоящи преподаватели, студенти, докторанти и възпитаници на катедрата.

Да си пожелаем Катедрата по класическа филология да продължава да расте, да бъде в полза на българското образование и култура и да ни представя достойно пред научната общност у нас и в чужбина!

Ad multa saecula!

Доц. д-р Елия Маринова
e.marinova@uni-sofia.bg

Проф. д-р Виолета Герджикова
v.gerdzhikova@uni-sofia.bg

Доц. д-р Невена Панова
n.panova@uni-sofia.bg
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, София 1504
България

Assoc. Prof. Elia Marinova, PhD
e.marinova@uni-sofia.bg

Prof. Violeta Gerjikova PhD
v.gerdzhikova@uni-sofia.bg

Assoc. Prof. Nevena Panova, PhD
n.panova@uni-sofia.bg
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
15 Tzar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504
Bulgaria

Университетите на Киргизстан и Таджикистан споделят опита си в дигитализацията на висшето образование в условията на пандемията от Ковид-19

The universities in Kyrgyzstan and Tajikistan share their experience in the digitalization of university education during the COVID-19 pandemic

Виолета Добичина

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Violeta Dobichina

Sofia University ‘St. Kliment Ohridski’ (Bulgria)

Над 65 университетски преподаватели, изследователи, докторанти и студенти от партньорските университети и Алма матер участваха в уебинарите, проведени през ноември т.г. и посветени на практиката и опита на учебните заведения в Киргизстан и Таджикистан в условията на пандемични ограничения.

Като акценти в дискусиите се откриха няколко теми: рисковете и предизвикателствата при взаимодействие на участниците в цифровата трансформация на обучението и управлението на университетите, споделянето на иновационни практики в изграждането на цифрова академична инфраструктура до спецификата на интернализацията в условията на ковид ограничения.

В уебинара с Киргизстан участваха преподаватели и изследователи от партньорския университет – Киргизкия национален университет „Жусуп Баласагин“.

Форумът бе открит с приветствено слово от проф. д-р Мария Стойчева, функционален ректор по международна дейност на Софийския университет

„Св. Климент Охридски“, която подчерта актуалността на темата на онлайн дискусиата и полезния опит, който обменят академичните среди на различните образователни институции.

Специално обръщение към участниците направи и проф. д-р Садик Тилебаев, зам.-ректор на Киргизкия национален университет „Жусуп Баласагин“, излагайки мнението, че онлайн срещите са се превърнали в комуникационна платформа, където споделяният опит за дигитализацията и трансформирането на университетите в съответните държави е особено ценен.

Основен научен доклад и презентация на тема *Digitization in higher education in Bulgaria: the example of Sofia University St. Kliment Ohridski* изнесе проф. д-р Мадлен Данова, декан на Факултета по класически и нови филологии в Софийския университет. Изложението на проф. Данова бе фокусирано върху дигитализацията във висшето образование в България по примера на цифровата трансформация на Софийския университет, което предизвика интерес у участниците. Подробно бяха описани двете директории: дигитализация на управлението, в това число и на административните услуги и онлайн обучението. Тя подчерта, че по тези направления в Софийския университет се работи много преди пандемията, но кризата е ускорила процеса.

Доц. Рушан Шаршенова, ръководител на Катедрата по английски език и превод, презентира в доклада си „Дигитализация във висшето образование в Киргизстан: примерът на Киргизкия национален университет „Жусуп Баласагин“ конкретни примери и практики, прилагани в университета за използване на цифровите технологии в преподаването на социални и хуманитарни дисциплини, като същевременно посочи и проблемите. Особен акцент постави върху рисковете, предизвикателствата и ресурсите на електронното дистанционно образование по време на Ковид-19 в академична електронна среда. Изложи своето мнение за проблемите на дистанционното обучение по време на пандемията.

Директорът на международния отдел на университета доц. д-р Бакибек Келдибеков запозна участниците с активните действия, които се предприемат през последните години за развитието на дистанционното обучение в Република Киргизстан в рамките на държавната политика за информатизация на образователната система на страната, в частност на висшето образование. В доклада му „Дигитализация във висшето образование в Киргизстан“ бяха посочени трудностите и рисковете пред интернализацията и двустранното международно сътрудничество в ситуация на пандемия.

Последният от поредицата онлайн форуми се проведе с участието на преподаватели и изследователи от Таджикския национален университет.

Форумът бе открит с приветствени слова от името на ректора на Таджикския национален университет проф. дн Хушвахтзода и от госпожа Вио-

лета Добичина. В изказванията си лекторите наблегнаха на факта, че предизвикателствата, пред които са изправени университетските партньорства, поставят задачата да се търсят заедно и да се популяризират практики, които са подходящи не само за настоящето, но и в бъдеще. Онлайн срещата между академичните общности на Софийския университет и на Таджикския национален университет е пример за интензивния международен обмен, който пострада най-много в тази трудна ситуация, но въпреки трудностите продължава и се разширява.

Заместник-ректорът на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ проф. д-р Мария Стойчева представи пред участниците примера на Софийския университет в интернализацията на университета в условията на дигиталната трансформация на висшето образование и в условията на глобална пандемия. Споделени с присъстващите опита, интересните решения и практики на Софийския университет в международната дейност в рамките на европейската програма „Еразъм +“ и възможността за съвместно участие с проекти в нея.

Проф. д-р Мадлен Данова в доклада си на тема „Дигитализацията във висшето образование в България: примерът на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ запозна участниците с някои проблеми и иновативни решения на цифровото обучение в контекста на пандемията и обрисова траекторията на модела на Софийския университет в онлайн обучението. Интерес предизвика споделянето на резултати от изследването на отношението на студентите към различните форми на организация на обучението по време на пандемията от Ковид-19.

Доц. д-р Хайруло Мирзамондоза, заместник-ректор на Таджикския национален университет изнесе доклад на тема „Въздействие на ограничителните мерки, свързани с пандемията, върху интернационализацията в Таджикския национален университет“. Споделени бяха интересни решения при организирането на международните практики в контекста на предизвикателствата на пандемията. Същевременно бяха споделени и проблемите, които налагат ограничения върху интернализацията, особено върху академическата мобилност. Международната дейност изцяло се е преместила в онлайн пространството, което ощетява пълноценното партньорство.

Интерес предизвика докладът „Дистанционно обучение по време на пандемията от Ковид-19 във филиала на Московския държавен университет „М. В. Ломоносов“ на д-р Рустам Ганиев, директор на филиала на Московския държавен университет в Таджикистан. В изложението си той постави акцент на промените в резултат на бързото развитие на цифровите образователни технологии през последните години, както и интензивното им използване в образователния процес във филиала. Д-р Ганиев посочи, че новата образова-

телна и информационна ситуация е довела до променени в съдържанието и организационните основи на обучението, до утвърждаване на нови практики на използване на информационните технологии.

Изказването на асистент д-р Мехровар Кишваров на тема „Нови предизвикателства в дигитализацията на висшето образование след пандемията от Ковид-19“ беше съпроводено с изключително интересна и информативна мултимедийна презентация. Лекторът разкри подробно новите предизвикателства в процеса на цифровизация на висшето образование. Особено внимание беше отделено на проблемите и рисковете от цифровата трансформация след пандемията. Бяха очертани конкретни позитивни и адекватни практики.

Директорът на Центъра за източни езици и култури проф. д-р Иво Панов изрази мнение, че уебинарите са добро начало за стартиране на информационна и дискуссионна платформа за споделяне на научни, теоретични и приложни аспекти на дигитализацията във висшето образование.

По традиция за участниците бяха подготвени късометражни филми за културата, историята и бита на България, Киргизстан и Таджикистан с цел да се запознаят по-отблизо с културата на страните, което е важна част от мисията на Центъра за източни езици и култури на Софийския университет.

Модератори на онлайн семинарите бяха Виолета Добичина, директор на Научно-образователния и културен център „Ал-Фараби“ към Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Дина Султанбекова от Киргизкия национален университет и Шахина Руршедзода, Таджикски национален университет. Техническата поддръжка на семинарите бе осъществена от Владимир Митев, докторант в специалност „Иранистика“.

В предишния брой на списание „Филология“ беше поместена статия за съвместните онлайн форуми с Казахстан, Узбекистан и Иран.

Като организатор и един от инициаторите на уебинарите бих искала да напомня, че целта на проекта е създаване на възможност за критично преосмисляне, анализ и обмен на опит в дигитализацията на висшето образование в България, Централна Азия и Иран в условията на пандемия чрез поредица от работни уебинари с представители на различни университети от тези региони и преподаватели и студенти от Софийския университет. На фокус е и изграждането на партньорска мрежа за създаване на съвместни програми и изследователски проекти чрез обмен на опит и привличане на специалисти в областта на подготовката на проекти за участие в международни образователни програми, за развитие на сътрудничество в рамките на Глобалното партньорство за образование (GPE), което играе активна роля в подкрепа на образователните системи в Централна Азия и Иран.

Уебинарите са част от проекта „Дигитализация и образование в условията на пандемията от Ковид-19: практики и иновации във висшето образование в България и страните от Централна Азия (Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан) и Иран“.

Виолета Добичина

директор

kazakhcentersu@gmail.com

Научнообразователен и културен център „Ал-Фараби“
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Тодор Александров“ 79, кабинет № 27, София 1303
България

Violeta Dobichina

Director

kazakhcentersu@gmail.com

Al-Farabi Scientific, Educational and Cultural Center
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
79 Todor Alexandrov Blvd., Office № 27
Sofia 1303
Bulgaria

ИЗИСКВАНИЯ КЪМ АВТОРИТЕ

ОБЩА ИНФОРМАЦИЯ

1. В списание „Филология“ се приемат за рецензиране статии (студии, прегледи, доклади, казуси, глави от книги, дискусии, редакторски материали) в тематичните области: общо и приложно езикознание, литературознание, превод, културология и методика на чуждоезиковото обучение със специален фокус върху интердисциплинарните и граничните изследвания, мултилингвизма и транскултурализма. Обемът на статиите е до 20 стандартни страници. Публикациите в списание „Филология“ са на английски, френски, немски, испански, италиански, португалски, руски или на български език (с резюме на български и на английски език и библиография на български и английски).

2. Текстовете на предлаганите статии се представят в редакционната колегия на <https://su.b-smart.tech/> или на адрес philologia@uni-sofia.bg.

3. Постъпилите ръкописи се преглеждат за съответствие с изискванията към авторите от член на редакционната колегия, определен от председателя на редакционния съвет. Ръкописи, които не отговарят на изискванията, се връщат за доработка на авторите. Останалите ръкописи се допускат за рецензиране. Членовете на редакционния съвет могат да публикуват статии в списанието при стриктно спазване на условията и стандартите на списанието.

4. Редакционната колегия определя за всяка от постъпилите статии по двама рецензенти. Рецензиите се изготвят в срокове, определени от редакционната колегия и в съответствие с изискванията към рецензентите.

5. Рецензирането на статиите се извършва в съответствие със стандартите за оценка на постъпващите ръкописи чрез системата на двойносляпа проверка (*double-blind peer review*). При оценката на рецензентите водеща роля имат критериите: обхват на изследването, новост на изследваните проблеми, оригиналност на приносите, съответствие между заглавието и съдържанието, логика на структурата и последователност на изложението, адекватност на методологията, обоснованост на резултатите, доказване на тезата, приложимост на резултатите, обоснованост на изводите и заключенията, коректност и актуалност на цитиранията, научност и яснота на стила на изложение.

6. Окончателното решение за публикуване се взема от редакционната колегия на основата на заключенията в рецензиите. Решението може да бъде за публикуване без промени, за публикуване след отразяване на направени препоръки в рецензиите, за отказ за публикуване. При решение за отразяване на препоръки авторите преработват ръкописите и представят в редакционната колегия доклад за тяхното отразяване в определен срок, въз основа

на който редакционната колегия взема решение за публикуване или отказ за публикуване.

7. При противоречивост на заключенията в рецензиите редакционната колегия може да определи допълнителен рецензент (рецензенти).

ИЗИСКВАНИЯ КЪМ ОФОРМЛЕНИЕТО И СТРУКТУРАТА НА СТАТИИТЕ

8. Предлаганите за рецензиране статии трябва да бъдат във формат на *Word* документ, както следва:

- Шрифт: *Times New Roman 12*
- Форматиране на страниците: *Page Setup – Top 2,5 см, Bottom 2,5 см, Left 2,5 см, Right 2,5 см*
- *Line Spacing: 1,5 lines; First Line 1,5 см; Paper Size A4*

9. Основните структурни елементи на статиите са, както следва:

- Начална страница
- Въведение
- Основно изложение
- Заключение
- Референции

10. Начална страница (страницы)

Началната страница включва:

Заглавие на статията. Препоръчително е заглавието на статията да е кратко (5–10 думи) и да представя основната тема на изследването.

Имена на автора (авторите). Всички съавтори трябва да се добавят при подаването на ръкописа в *ScholarOne* и да бъдат подредени с коректна последователност; авторът (авторите) се представя с научна степен, академична длъжност, имейл адрес на кореспондиращия автор, име и адрес на академичната институция.

Резюме. Резюмето на публикациите, независимо на какъв език са написани, е на български и на английски език. То трябва да е кратко и ясно, като сбито съдържа следните елементи:

- Въведение („фон“ на изследването) (задължително)
- Цел и задачи на изследването (задължително)
- Приложена методология („постановка на изследването“) (задължително)

- Постигнати основни резултати (задължително)
- Изводи (заключения) (задължително);
- Ограничения на изследването и последици (ако има такива)
- Практически последици (ако има такива)
- Оригиналност/стойност (задължително)

Максималната дължина на резюмето не трябва да надвишава 250 думи.

Ключови думи. Посочват се до 5 ключови думи на български и английски език.

Класификация на статиите. Авторите трябва да категоризират своите документи, което е част от процеса на представяне на работата им. По-долу можете да видите списъка с категории и да изберете тази, до която най-много се доближава вашият документ.

- **Научно изследване.** Тази категория покрива такива документи, които дават информация относно всякакви изследвания, направени от автора/ите. Това изследване може да е свързано с конструирането или тестването на модел или рамка, изследване на действия, тестване на данни, маркетингово изследване или обзор, емпирично, научно или клинично изследване.
- **Гледна точка.** Всеки документ, в който съдържанието зависи от авторското мнение или интерпретация. В тази категория се включват и журналистически статии.
- **Техническо изследване.** Описва и оценява технически продукти, процеси и услуги.
- **Концептуално изследване.** Тези документи не се базират на изследване, а създават хипотези. Те са по-скоро дедуктивни и покриват философски дискусии и сравнително изследване на нечия друга работа или мислене.
- **Казус.** Казусите описват фактически интервенции или опит в самата организация. Те могат да са субективни и не могат генерално да се оприличат като изследване. Описанието на съдебен или хипотетичен казус се използва като обучаващ метод, който също може да бъде причислен към тази категория.
- **Литературен очерк.** Очаквано е, че всички видове документи цитират някаква подобна литература, така че тази категория трябва да се използва само ако основната цел на документа е да аотира и/или критикува литературата в определена област. Може да бъде селективна библиография, която дава съвет относно информационните източници, или да бъде подробен в това, като целта на документа е да даде информация на основните сътрудници за направата на дадена тема и да изучи техните различни гледни точки.

- **Генерален преглед.** Категорията покрива тези документи, които предоставят основен преглед или историческо изследване на някаква концепция, техника или феномен. Документите са по-скоро описателни от рода на „как да“, отколкото дедуктивни.
- **Данни за автора (авторите).** Данните включват пълни имена, академична длъжност и научна степен, последна месторабота и по преценка предишни такива, имейл адрес, адрес за кореспонденция (до 40 думи за автор).

11. Въведение

Въведението има за цел да убеди читателите, че публикуваната разработка съдържа новост и е приложима, като отговаря на следните въпроси:

- Какъв е проблемът?
- Има ли някакви съществуващи решения (посочва се степента на проучване на проблема към момента)?
- Кой са най-добрите решения според автора?
- Какво е основното ограничение на изследването?
- Какво се очаква да се постигне от автора с направеното изследване?

12. Основно изложение

Основното изложение се структурира в отделни раздели, разграничени със свои заглавия (заглавията трябва да бъдат кратки, с ясна индикация за разликите между тяхната йерархия. Предпочитаният формат за изписване на основните заглавия е те да бъдат получерни, а подзаглавията да бъдат изписани в курсив. Шрифт – *Times New Roman 12*, главни букви, ляво подравняване).

Основното изложение включва:

Цел и задачи на изследването. Те трябва да осигурят разбирането за фокуса на публикацията и да аргументират нейната структура. След тях е необходимо да се посочи:

- Каква е значимостта на материала?
- Защо е важен и оригинален?
- За кого е предназначена публикацията?

Допълнително могат да бъдат коментирани потенциалната полезност за практиката, значимостта за бъдещи изследвания, по-подробно ограниченията на изследването и др.

Основна теза и хипотеза (хипотези) на изследването. Представят се аргументите на автора за тяхната обоснованост.

Приложена методология и методика. Авторът трябва да посочи основните използвани от него методи под обособено за това заглавие. Той трябва

да демонстрира, че методологията е стабилна и подходяща за постигане на целите. Очаква се да се съсредоточи върху главната тема, като посочи основните етапи на своите изследвания, използваните от него методи, влияния, които определят избора от него подход, да приведе аргументи за това, защо е избрал специални примери, и др.

Постигнати основни резултати. Когато се представят резултатите, важно е авторът да се фокусира върху най-важното. Публикацията трябва да съдържа само основните факти и тези с по-широко значение, без да се дават много подробности за всяка възможна статистика. Ако разработката изобилства със статистически данни, е възможно те да преобладават пред изводите и като цяло публикацията да бъде възприемана предимно като изброяване на факти, а не като научно изследване. Основната теза на автора трябва да е ясно проследима и стабилно доказана.

При описанието на резултатите авторът трябва да потърси отговори на следните въпроси:

- Предоставяте ли интерпретация за всеки един от представените от вас резултати?
- Резултатите ви в съответствие ли са с това, което други изследователи са открили?
- Има ли някакви разлики? Защо?
- Има ли някакви ограничения?
- Дискусията логично ли води до вашето заключение?

Важно е при представяне на резултатите да не се правят изявления, които надхвърлят онова, което резултатите могат да потвърдят.

13. Заключение

Общото правило е, че заключението не трябва да съдържа единствено обобщение на изследването (то се съдържа в резюмето). В заключението се дава отговор на зададения в началото на публикацията въпрос и се посочват възможностите за по-нататъшни изследвания. Добре би било да се разкрие как представените резултати ще се приложат в практиката и да се посочат ограниченията в това отношение. Макар и да се посочва как това изследване може да се приложи и разшири в бъдещи изследвания, не е прието тук да се въвежда нов материал или да се изтъква очевидното. В заключението следва да се подчертае онова, което е различно в изследователските резултати, онова, което се откроява в разработката или е неочаквано.

14. Бележки

Бележките трябва да се използват при крайна необходимост и да бъдат идентифицирани в текста с последователни номера в квадратни скоби и изброени в края на статията.

15. Спонсориране на научното изследване

Източниците на финансиране на научното изследване в статията се представят в раздел „Признателност“. Описва се ролята им в целия работен процес – от постановката на научното изследване до постигането на крайните резултати.

16. Фигури

Всички фигури (схеми, диаграми, скици, уеб страници/снимки на екрани и фотографски снимки) трябва да бъдат предадени в електронна форма. Те трябва да са с високо качество, четливи и номерирани с арабски цифри.

- Фигурите да са правени по възможност в графични програми (*Corel Draw, Adobe Illustrator, Adobe PhotoShop*) или *Excel*. Да не са във формат *Picture*, за да може да се коригира текстът в тях, ако е необходимо! Да се номерират последователно според реда на цитиране в текста. Номерацията и заглавията на фигурите се поставят под тях. Да се избягват много надписи в самите фигури.
- Снимки и сканирани изображения да бъдат правени на отделни файлове, за предпочитане в *JPG* или *TIFF* формат, а не вмъкнати в текста. Снимките трябва да са с добро качество и подходящи за печат. Цветни илюстрации се приемат по изключение след специално договаряне и евентуално заплащане на допълнителните разходи!
- За изработване на формули да се използва *Word Equation*. Номерата на формулите да се изписват в малки скоби в лявата част на страницата!

17. Таблици

Таблиците трябва да са направени в *Word Table* или *Excel*. Номерират се последователно според цитирането им в текста. Всяка таблица трябва да има заглавие. Номерацията и заглавията на таблиците се поставят над тях. За предпочитане е тя да се събира на страницата, без да се обръща широката част на листа хоризонтално. Необходимите обяснения се дават под нея, като се означават със съответните символи/знаци.

18. Референции

Референции към други публикации трябва да бъдат изписани в стил *Harvard* и да бъдат внимателно проверени за пълнота, точност и съгласуваност.

Цитираните автори се представят по някой от следните начини:

- Фамилията на автора и година на публикация (напр. Adams, 2006)
- Цитиране на имена на фамилиите на двамата автори на публикацията и годината на публикуване (напр. Adams, Brown, 2006)
- При повече от трима автори се изписват само името на първия автор и годината на публикуване (напр. Adams et al., 2006)

Списъкът с референциите трябва да бъде посочен по азбучен ред в края на документа.

<p><i>За книги</i></p>	<p>Фамилия, инициали (година), <i>заглавие на книгата</i>, издател, място на издаване</p> <p>e.g. Harrow, R. (2005), <i>No Place to Hide</i>, Simon & Schuster, New York, NY.</p>
<p><i>За глава на книга</i></p>	<p>Фамилия, инициали (година), заглавие на главата в кавички, фамилия на редактора, инициали, <i>заглавие на книгата</i>, издател, място на публикация, страници</p> <p>e.g. Calabrese, F.A. (2005), “The early pathways: theory to practice – a continuum”, in Stankosky, M. (Ed.), <i>Creating the Discipline of Knowledge Management</i>, Elsevier, New York, NY, pp. 15–20.</p>
<p><i>За списания</i></p>	<p>Фамилия, инициали (година), заглавие на статията в кавички, <i>име на списанието</i>, том, брой, страници</p> <p>e.g. Capizzi, M.T. and Ferguson, R. (2005), “Loyalty trends for the twenty-first century”, <i>Journal of Consumer Marketing</i>, Vol. 22 No. 2, pp. 72–80.</p>
<p><i>За публикувани сборници</i></p>	<p>Фамилия, инициали (година на публикация), заглавие на документа в кавички, във: фамилия, инициали, <i>заглавие на публикуваната проява и място и дата, на които се е състояла</i>, издател, място на публикация, номер на страниците</p> <p>e.g. Jakkilinki, R., Georgievski, M. and Sharda, N. (2007), “Connecting destinations with an ontology-based e-tourism planner”, in <i>Information and communication technologies in tourism 2007 proceedings of the international conference in Ljubljana, Slovenia, 2007</i>, Springer-Verlag, Vienna, pp. 12–32.</p>

<p>За непубликувани сборници</p>	<p>Фамилия, инициали (година), заглавие на документа в кавички, документ, представен на името на конференцията, дата на конференцията, място на конференцията, налично на: URL, ако е свободно достъпно в интернет (дата на достъп)</p> <p>e.g. Aumueller, D. (2005), “Semantic authoring and retrieval within a wiki”, paper presented at the European Semantic Web Conference (ESWC), 29 May–1 June, Heraklion, Crete, available at: http://dbs.uni-leipzig.de/file/aumueller05wiksar.pdf (accessed 20 February 2007).</p>
<p>За работни документи</p>	<p>Фамилия, инициали (година), заглавие на статията в кавички, работен документ [брой, ако е наличен], институция или организация, място на организацията, дата</p> <p>e.g. Moizer, P. (2003), “How published academic research can inform policy decisions: the case of mandatory rotation of audit appointments”, working paper, Leeds University Business School, University of Leeds, Leeds, 28 March.</p>
<p>За енциклопедични вписвания (без автор или издател)</p>	<p>Заглавие на енциклопедията (година), заглавие на вписването в кавички, том, издание, заглавие на енциклопедията, издател, място на издаване, страници</p> <p>e.g. <i>Encyclopaedia Britannica</i> (1926) “Psychology of culture contact”, Vol. 1, 13th ed., Encyclopaedia Britannica, London and New York, NY, pp. 765–71.</p> <p>(За вписвания с посочен автор, моля, вижте насоките за изписване на имената за глава на книга.)</p>
<p>За статии във вестници (с автор)</p>	<p>Фамилия, инициали (година), заглавие на статията в кавички, име на вестника, дата, страници</p> <p>e.g. Smith, A. (2008), “Money for old rope”, <i>Daily News</i>, 21 January, pp. 1, 3–4.</p>

<p>За статии във вестник (без посочен автор)</p>	<p>Име на вестника (година), заглавие на статията в кавички, дата, страници</p> <p>e.g. <i>Daily News</i> (2008), “Small change”, 2 February, p. 7.</p>
<p>За електронни източници</p>	<p>(Ако източникът е достъпен в интернет, пълният интернет адрес (<i>URL</i>) трябва да се посочи в края на референциите, както и датата, на която сте го използвали.)</p> <p>Фамилия, инициали (година), име на статията в кавички, достъпно на: <i>URL</i> адрес, (дата на достъп)</p> <p>e.g. Castle, B. (2005), “Introduction to web services for remote portlets”, available at: http://www-128.ibm.com/developerworks/library/ws-wsrp/ (accessed 12 November 2007).</p> <p>(Ако се използват електронни източници без посочени автори и дата, <i>URL</i> трябва да бъде включен или със скоби в основния текст, или препоръчително е да бъде посочен като бележка – с римски цифри с квадратни скоби заедно с текст, последван от пълния <i>URL</i> адрес в края на документа).</p>
<p>За източници на български език</p>	<p>За всеки цитиран източник на кирилица – на български език, трябва да се даде същият източник, изписан по правилата на Закона за транслитерацията.</p> <p>e.g. Ерхард, Л., 1993. Благоденствие за всички, София, <i>УИ „Стопанство“</i>. (Erhard, L., 1993. <i>Blagodenstvие za vsichki</i>, Sofia, <i>UI „Stopanstvo“</i>.)</p>

AUTHOR'S GUIDELINES

GENERAL INFORMATION

1. *The Philologia Journal* accepts for review articles (original articles, reports, discussions, studies, editorial materials) in any of the following research areas: general and applied linguistics, literary studies, translation, cultural studies and teaching of foreign languages with a specific focus on interdisciplinary and border studies areas, multilingualism and transculturalism. The volume of the articles should not exceed 20 standard pages. Publications in *Philologia Journal* could be written in English, French, German, Italian, Spanish, Portuguese, Russian or Bulgarian (abstracts and bibliographic information in English and Bulgarian).

2. Authors could submit their manuscripts to *the Journal's* Editorial Team via electronic and/or print versions to: <https://su.b-smart.tech/>, or philologia@uni-sofia.bg.

3. The received manuscripts are reviewed in accordance with Author's Guidelines by a member of the Editorial Board. Manuscripts that do not comply with the requirements shall be returned to the authors for revision. Manuscripts that meet the requirements shall be admitted for review. The members of the Editorial Board shall have the right to publish in the journal following all the rules and requirements valid for the other authors.

4. For each of the submitted and approved articles the Editorial Board shall assign two reviewers. Reviews shall be made in terms defined by the Editorial Board and in accordance with its requirements to the reviewers.

5. Reviewing of articles shall be done in accordance with the standards for the evaluation of manuscripts through the double-blind peer review system. Please do not include Authors' names and information in your Main Document. Authors' names and information should be only included in your Title Page. The reviewers give their assessment of the manuscripts in terms of the following criteria: scope of the research, novelty of the examined issues, originality, accuracy and clarity of the abstract describing the main text, logic structure and sequence of the submission, relevance of the methodology, validity of the results, proving the thesis, applicability of the results, validity of findings and conclusions, propriety and relevance of citations, accuracy and clarity of language.

6. The Editorial Board commits the final decision for publication, based on the conclusions of the reviewers. The decision can be: publish it without revisions, publish it after revision in accordance with the recommendations made in reviews, refusal to publish. If the Editorial Board commits a decision to publish the man-

uscript after revision upon recommendations, authors should review and answer to the Editorial Board's e-mails. The authors have to revise their manuscripts and present a report of the revisions they made in terms defined by the Editorial Board, upon which the Editorial Board commits a decision whether to publish it or refusal to publish the manuscript.

7. If there are contradictions of the reviews, the Editorial Board may determine an additional reviewer (reviewers).

SUBMISSION AND STRUCTURE REQUIREMENTS OF THE ARTICLES

8. The article submissions shall be provided in Microsoft Word format, as follows:

- Font: Times New Roman 12
- Format of the pages: Page Setup: Top: 2,5 sm, Bottom: 2,5 sm, Left: 2,5 sm, Right: 2,5 sm
- Line Spacing: 1,5 lines; First Line: 1,5 cm; Paper Size: A4.

9. The main structure of the article shall include:

- Title page – You should upload it as a separate from the Main Document file
- Introduction – It is included in the Main Document
- Main text – It is included in the Main Document
- Conclusion – It is included in the Main Document
- References – It is included in the Main Document.

10. Title page (pages)

The Title page/s should be as a separate from the Main Document file and includes:

Title of the article (it is recommended the title of the article to be short (5–10 words) and to present the main topic of the study);

Author Details: All contributing authors' names should be added to **the ScholarOne** submission, and their names arranged in the correct order for publication. All authors shall comply the following information: names, academic title/position, correspondence address, including institutional affiliation (incl. University, institution, etc.), state/city and country. In co-authoring, one of the authors must be designated as lead author and write his/her e-mail address. It is the responsibility of the lead author to ensure that the list of authors and individual contribution to the study of each of them are clearly indicated.

Abstract. The abstract of the articles, no matter in what language they are, should be written in Bulgarian and English. It should be short and clear and concisely contain the following elements:

- Introduction („background“ of the study) (required)
- Purpose and objectives of the study (required)
- Applied methodology („staging of the research“) (required)
- Achieved major results (required)
- Leads (conclusions) (required)
- Limitations of the research and consequences (if applicable)
- Practical implications (if applicable)
- Originality/Value (required).

The maximum length of the abstract should not exceed 250 words.

Keywords (specify up to 5 keywords).

11. Introduction

The purpose of the introduction is to convince readers that the published research contains novelty and it is applicable. It answers the following questions:

- What is the main problem?
- Are there any existing solutions (indicates the level of study the problem at the moment)?
- What are the best solutions according to the author's/s' opinion?
- What is the main limitation of the research?
- What is expected to be achieved by the author of the research?

12. Main Text

The main text is structured into separate sections, distinguished by their titles (headings should be brief, with clear indication of the differences between their hierarchy). The preferred format for writing the main titles is to be bold format and subtitles to be written in italics. Font – Times New Roman 12, capitals, left alignment).

The main text should include:

Purpose and objectives of the study. The purpose and objectives of the study should ensure the understanding of the publication's focus and should justify its structure. After that, authors should specify:

- What is the significance of the publication?
- Why the publication is important and original?
- To whom is the publication designed?

Additionally can be discussed potential utility of practice, importance for future studies, detailed limitations of the study and others.

Main thesis and hypothesis of the research. Authors' arguments about their merit are presented.

Applied methodology and methods. The author should indicate the main methods used by him in a separate title. Author should demonstrate that the methodology is robust and appropriate to achieve the objectives. It is expected by the author to focus on the main theme, to point the main stages of his research, to show the used methods and influences that determine the chosen approach by him/her, to give arguments why he/she has chosen specific examples and others.

Achieved major results. When presenting the results, it is important authors to focus on the essentials. The publication must contain only the essential facts and those with a wider meaning, without giving many details of every possible statistics. If development is full of statistics, it is possible to prevail over the conclusions and after all the publication to be seen primarily as an enumeration of facts, not a scientific study. The main thesis of the author must be clearly traceable and steadily established.

- When describing the results author should seek answers to the following questions:
- Do you provide interpretation for each of the submitted results you want?
- Are the results consistent with what other researchers have found?
- Are there any differences? Why?
- Are there any limitations?
- Does the discussion logically lead the reader to your conclusion?
- It is important when presenting the results not to make statements that go beyond what results can acknowledge.

13. Conclusion

The general rule is that the conclusion should not only contain a summary of the research (it can be found in the abstract). The conclusion should give answers to the set at the beginning of the publication questions and to indicate opportunities for further research. It would be better to reveal how the achieved results will be applied in practice and to identify constraints in this regard. While indicating how this research can be applied and extended in future studies, it is not accepted in the conclusion to introduce new material or to be state the obvious. In the conclusion it should be emphasized what is different in the research results, what stands out in the design or it is unexpected.

14. Notes

Notes or Endnotes should be used only if absolutely necessary and must be identified in the text by consecutive numbers, enclosed in square brackets and listed at the end of the article.

15. Funding Agencies

The funding sources of the scientific research should be added in Step 5 of the submission process on ScholarOne system. Funding sources of the scientific research in the article are presented in section “Acknowledgements”. Authors should describe the role of these funding sources throughout the whole workflow – from setting of the research to achieving the final results.

16. Figures

All Figures (charts, diagrams, line drawings, web pages/screenshots, and photographic images) should be submitted in electronic form.

All Figures should be of high quality, legible and numbered consecutively with arabic numerals. Graphics may be supplied in colour to facilitate their appearance on the online database.

- If possible, the figures should be made in graphical programs (Corel Draw, Adobe Illustrator, Adobe PhotoShop) or Excel. The figures should not be in Picture format. They should be numbered consecutively in order of citation in the text. Numbers and titles of the figures are placed below them. Authors should avoid many inscriptions inside the figures.
- Pictures and scanned images can be made into separate files, preferably in JPG or TIFF format, not embedded in the text. Photos must be of good quality and suitable for printing. Color illustrations are accepted in exceptional cases after special agreement and eventual additional costs!
- If authors make a blueprint they should use Word Equation. The numbers of formulas to be written in brackets in the left side of the page!

17. Tables

Tables should be typed in Word Table or Excel format. They should be numbered consecutively according to citation in the text. Each table should have a title. Numbers and titles of the tables are placed over them. It is preferable it to fit on the page without turning widest part of the sheet horizontally. The necessary explanations are given below by means of appropriate symbols/ characters.

18. References

References to other publications must be in Harvard style and carefully checked for completeness, accuracy and consistency.

The cited authors should be presented at any of the following ways:

- Surname and year of publish (ex. Adams, 2006)
- Citing both names of two and year of publish (ex. Adams, Brown, 2006)
- When there are more than three authors, it is typed the surname of the first author and year of publish (ex. Adams et al., 2006)

At the end of the paper a reference list in alphabetical order should be supplied.

<p><i>For books</i></p>	<p>Surname, Initials (year), <i>Title of Book</i>, Publisher, Place of publication.</p> <p>e.g. Harrow, R. (2005), <i>No Place to Hide</i>, Simon & Schuster, New York, NY.</p>
<p><i>For book chapters</i></p>	<p>Surname, Initials (year), Chapter title, Editor's Surname, Initials, <i>Title of Book</i>, Publisher, Place of publication, pages.</p> <p>e.g. Calabrese, F.A. (2005), The early pathways: theory to practice – a continuum, in Stankosky, M. (Ed.), <i>Creating the Discipline of Knowledge Management</i>, Elsevier, New York, NY, pp. 15–20.</p>
<p><i>For journals</i></p>	<p>Surname, Initials (year), Title of article, <i>Journal Name</i>, volume, number, pages.</p> <p>e.g. Capizzi, M.T. and Ferguson, R. (2005), Loyalty trends for the twenty-first century, <i>Journal of Consumer Marketing</i>, Vol. 22 No. 2, pp. 72–80.</p>
<p><i>For published conference proceedings</i></p>	<p>Surname, Initials (year of publication), Title of paper, in Surname, Initials (Ed.), <i>Title of published proceeding which may include place and date(s) held</i>, Publisher, Place of publication, Page numbers.</p> <p>e.g. Jakkilinki, R., Georgievski, M. and Sharda, N. (2007), Connecting destinations with an ontology-based e-tourism planner, in <i>Information and communication technologies in tourism 2007 proceedings of the international conference in Ljubljana, Slovenia, 2007</i>, Springer-Verlag, Vienna, pp. 12–32.</p>

<p><i>For unpublished conference proceedings</i></p>	<p>Surname, Initials (year), Title of paper, paper presented at Name of Conference, date of conference, place of conference, available at: URL if freely available on the internet (accessed date).</p> <p>e.g. Aumueller, D. (2005), Semantic authoring and retrieval within a wiki, paper presented at the European Semantic Web Conference (ESWC), 29 May-1 June, Heraklion, Crete, available at: http://dbs.uni-leipzig.de/file/aumueller-05wiksar.pdf (accessed 20 February 2007).</p>
<p><i>For working papers</i></p>	<p>Surname, Initials (year), Title of article, working paper [number if available], Institution or organization, Place of organization, date.</p> <p>e.g. Moizer, P. (2003), How published academic research can inform policy decisions: the case of mandatory rotation of audit appointments, working paper, Leeds University Business School, University of Leeds, Leeds, 28 March.</p>
<p><i>For encyclopedia entries (with no author or editor)</i></p>	<p><i>Title of Encyclopedia</i> (year) Title of entry, volume, edition, Title of Encyclopedia, Publisher, Place of publication, pages.</p> <p>e.g. <i>Encyclopaedia Britannica</i> (1926) Psychology of culture contact, Vol. 1, 13th ed., Encyclopaedia Britannica, London and New York, NY, pp. 765–71.</p> <p>(For authored entries please refer to book chapter guidelines above)</p>
<p><i>For newspaper articles (authored)</i></p>	<p>Surname, Initials (year), Article title, <i>Newspaper</i>, date, pages.</p> <p>e.g. Smith, A. (2008), Money for old rope, <i>Daily News</i>, 21 January, pp. 1, 3–4.</p>

<p><i>For newspaper articles (non-authored)</i></p>	<p><i>Newspaper</i> (year), Article title, date, pages. e.g. <i>Daily News</i> (2008), Small change, 2 February, p. 7.</p>
<p><i>For archival or other unpublished sources</i></p>	<p>Surname, Initials, (year), Title of document, Unpublished Manuscript, collection name, inventory record, name of archive, location of archive. e.g. Litman, S. (1902), Mechanism & Technique of Commerce, Unpublished Manuscript, Simon Litman Papers, Record series 9/5/29 Box 3, University of Illinois Archives, Urbana-Champaign, IL.</p>
<p><i>For electronic sources</i></p>	<p>If available online, the full URL should be supplied at the end of the reference, as well as a date that the resource was accessed. e.g. Castle, B. (2005), Introduction to web services for remote portlets, available at: http://www-128.ibm.com/developerworks/library/ws-wsrp/ (accessed 12 November 2007). Standalone URLs, i.e. without an author or date, should be included either within parentheses within the main text, or preferably set as a note (roman numeral within square brackets within text followed by the full URL address at the end of the paper).</p>
<p><i>For Bulgarian sources:</i></p>	<p>For each source quoted in Cyrillic – in Bulgarian language should be given the same source, written according to the regulations of the transliteration. e.g. <i>Erhard, L., 1993. Blagodenstvie za vsichki, Sofia, UI „Stopanstvo“.</i> (<i>Ерхард, Л., 1993. Благоденствие за всички, София, УИ „Стопанство“.</i>)</p>